

Дончо Цончев

ЗВЕЗДЕН ПРАХ

Разкази и новели



Партиздат

ДОНЧО ЦОНЧЕВ ЗВЕЗДЕН ПРАХ

chitanka.info

ПРЕДГОВОР

Читателю, читателю,

обични ми приятелю, понякога ми идва да ти изкрещя с все сила и право в лицето: ти, който ми взе силата на живота! Защо? А и на себе си да изкрещя: защо пък аз се съгласих? Защо продадох най-същественото, най-скъпото, най-съкровено в мене? Защо разхвърлях пращеца от крилата си? Какво да си купя сега — със спечеленото?

Спечелено, загубено — ето как думите никога май не изразяват с желаната точност това, което е вътре, дълбоко в човека. Музиката по може. Четката на художника по може. Затуй, когато намерих време да спра и да се послушам, та да премина (на кариерата бариерата) от онази страна, където дъното на честността вече не е тинесто, а скалисто — когато умората ми осигури това време, попитах художника и музиканта: защо изпяхте сърцата си, защо ги изрисувахте? Те ме погледнаха чисто в очите, та свиха, като виновни деца, раменете си.

„Няма назад“ — има такъв лозунг в кръвта на човека — поех си дъх и продължих. Искях да запазя това, което беше толкова хубаво, а си отлиташе. Искях да извикам срещу онова, което не беше достойно и справедливо, а не отмираще. Търсех съюзници по бараките на миньорите — вътре в очите им, в гумените цървули, в душите им. Намирах ги лесно, те ми помагаха като на брат. От слабите думи на старци из гората и по селата попивах могъщата мъдрост. От силните крясъци на децата — тиха и непобедима надежда. Почти никога не успях да обезсмъртя върху хартията всичките тези неща тъй, както ги усещах. И затова яростно почвах отново. Нервно издавах — все тънички книжки.

(Баща ми, когато преброил, че тези мои книжки станали двадесет и една, въздъхна през целите си осемдесет и две години — още една скоба: от които осемдесет и две, шейсет и три са записани в трудовата му книжка — та, въздъхвайки, старецът каза: „Хората са написали по две-три книги, ама дебели...“)

Така вървяха нещата, читателю, аз все тичах напред и от този вечен спринт не ми беше останало време да забележа, че и другите тъй правят. Непрекъснато, силно, в различни посоки — еднакво амбициозно. Тогава се случи внезапно да спра (лежах сто дни неподвижен) и също тъй внезапно да открия железния закон, адмирал отвътре старата мъдрост: „Човек оценява нещата, когато ги загуби.“ И все тогава открих още, че всичко онова, което изчезва назад, от двете ми страни — бегло погледнато, непроникнато и даже размазано, подобно пейзажа край железопътната линия, видян от летящия затоплен влак — било истинският декор на живота ми. Че то било онова, с което ни е определено веднъж на този бял свят да общуваме. Че то било... всичко.

От мене сега: „Човек оценява нещата, когато те го загубят.“

А колкото до този сборник, той е моят опит да слеза от влака на земята, да си наметна (като едно време) геоложкото торбе и да събера скалните образци, с които ще докажа маршрута си.

Не съм длъжен да попадна непременно на златната жила — дори този прекрасен Джек Лондон фактически не успя. Не държа непременно няколко рудника да носят после моето несръчно име.

Но бях и оставам длъжен да отчета някак, че съм живял.

Татко, ето ти една сравнително дебела книга, докато сме тук.

А колкото до теб, читателю, читателю, обични ми приятелю, понякога ми идва да ти прошепна — от цялата глъбина на сърцето си: ти, който ми даде смисъла на живота.

И да ти се поклоня.

Дончо Цончев

Април, 1980 г.

ОБРАТНИЯТ ЛЪЧ

Лицето на големия санаториум беше огряно от слънцето, прозорците му приличаха на очи — отворени, спящи, намигнали, — сега беше четвъртък следобед, време за свиждане; през гората-градина, неистински чиста, по алеята посетителите пристигаха.

Все тъй със своите карамфили — щеше да мисли той в шест без петнадесет, тогава по-малко чакащ, но повече сам, — все тъй с куража, бонбоните и пакетите, с благите разкази за дребни събития в къщи, разумно преиначени, с целувки, по времето на които се мисли, с неприятното малко съмнение в леката влага на погледа, която съпътствува: „Хайде, в неделя пак ще се видим“, влага, която така трябва да скрият, че непременно да бъде видяна. Пристигат все тъй: с предварителното си собствено удоволствие от визитата, подобно на усещането след изпълнен дълг, а всъщност силен глух вик от жилавото, изродено внуче на онзи страх — нужда — надежда, който е водел душите на недоумрелите, недоумиращи в нас баби към нафора и черковно причастие. Но сега беше едва четири и той още не знаеше, че ще мисли така.

Той сега чакаше.

Прав зад дългия френски прозорец на хола (радостен тайно дори и от себе си), пълен с меката и естествена добрина на човек, който не знае какво после ще мисли.

Гледаше как идат и — скучал толкова време — съдейки по лицата, походките, възрастта, съчиняваше точните диалози, които те щяха да имат със своите близки, затворени тук като него. Избираше си някого, примъкваше се разсеяно и подслушваше онова, което сам мислеше, че ще бъде:

„Здравей, как е сега, ти за три дена си се поправил.“

„Ами то тук е така. Сега съм по-добре, другата седмица може да ме изпишат.“

„Нося ти...“

„Благодаря, хубаво си направила, ама нямаше смисъл. Тук има всичко.“

„Знам, аз понеже такава...“

„Недей нищо, тук има всичко, ако такава, аз ще ти кажа.“

Всичко наистина се повтаряше, често съвсем дума по дума; след това той си избираше друг, трети; на четвъртия или петия път приятното чувство, че е тъй умен и отгатлив, вече беше тревога; какво ти остава от вкуса към нещата, след като толкова много знаеш за тях?

Минаха десет минути, разсея се, започна да прехвърля лицата на посетителите набързо — един мигновен полупоглед, който само установяваше, че това не е тя, че не е някой за него — вече не му се мислеше толкова много за другите.

Целият му живот мина така (на четиридесет може ли вече да казва, че „мина“?) — в мисли за другите. Така дойде и дотук, до големия, слънчев (прекрасен, ако го гледаш от летящата си кола) санаториум, точно така: задъхан по безкрайната хлъзгава стръмнина към вечната оправия на другите; една от ползите на лечението в кой да е санаториум било и това: да разбереш как точно си стигнал дотук и кое, как и кога не е трябвало да направиш.

Когато беше на двадесет, мисленето за другите му доставяше три упоителни удоволствия: първата истинска радост, че не е вече дете; една все по-видима черта между него самия и глупавата, естествена, недоизмита гузност на всеки нормален пубертет; растящото чувство на гордост, че не е отвратителен саможивец. Всичко това правеше израза на лицето му (беше го забелязал) все по-мъжествен, стегнат, в същото време добър.

На двадесет и пет получи първата си оценка. Така се случи, че той видя тази хартия, върху която за него пишеше хубаво, и там на няколко места се повтаряха думите: партия, гражданин, обществото, родината. Тогава тези думи му се разкриха още веднъж, този път много по-ясни; тогава те с удар (не постепенно) дълбоко проникнаха в него. Мислеше за това, слушваше се внимателно, разбираше, че думите постепенно пак се просмукват навътре; тогава и нощите му миришеха на земя, тухли, бъркана вар и затова на себе си обясняваше: „Думи като цимент, наливат се в теб, засъхват си там, стават на камък — ела после да ме разбираш.“

Стана четири и двадесет, нея я нямаше. Не беше в никоя от колите, не идеше по алеята през гората-градина.

Не е могла да излезе от работа.

Изгървала е рейса.

В последния момент нещо пак е забравила, върнала се е да го вземе.

Различни глупости, с които я защищаваше за пред себе си. А всъщност между него и нея също бяха засъхнали думи, нещо се беше ствърдило, не както в началото — дали не беше вече цяла стена?

По-добре да не мисли сега за това; той на тридесет вече наистина можеше да не мисли тъй дълго за всичко — вършеше си нещата по принципи, наизуст, понякога почти машинално, като един добре разработен мотор, който набира големите обороти. Максималните обороти, свистящото удоволствие от които усети на трийсет и пет, на четирийсет и сигурно тъй щеше да продължи много, ако не беше тази беля.

Ако не беше глупавото малко болтче, което просто се скъса.

Голяма работа, казаха другите, едно болтче! Ще идеш сега в санаториум, там ще те ремонтират и край! Те всъщност или не знаеха какво значи да се повреди едно болтче, когато машината се върти с максимални обороти, или пък просто не вярваха в максималните обороти. А може би нямаха полза да знаят и затова не го знаеха; твърде отдавна беше открил (макар да му се съпротивяваше), че нямат ли никаква полза, те никога (или почти) нищо не правят. Пък може би това тяхно „е, какво толкоз, я не се бой“ те считат за някакъв вид мила заинтересованост.

Идваха другите по алеята, приближаваха своите близки, минутите тъй си изтичаха бързо, нея я нямаше. „Да беше майка ми жива, тук щеше да осъмне“ — стана му топло в гърдите, пипна разсеяно най-горното копче на дрехите си, след това се обърна — вече не искаше и да гледа нататък. Искаше вече наникъде да не гледа и изведнъж видя майка си в нейните дрехи, в своите собствени, вечните, пролетно утро, съвсем рано — бяла мъгла над реката с бохчата по мостчето, малката гара, белите щъркели в бряста — отзад и нагоре по склона белите взривове на сливаците...

Излезе от хола, мина отзад, край сандъците, щайгите, камиона до кухнята; извади скритата половинка цигара и хлътна в гората. Така

поне не очакваше никого. Не гледаше към алеята, по която никой не идва за него.

Така поне лъжеше себе си — защото той и сега чакаше, още по-жадно, макар да се силеше да си мисли за друго. И него не можеше; мислеше всъщност така: „И ти като другите беше много усърдна в щастливите дни. Беше чудесна, когато бях весел и здрав, вечно готов за усмивки, за всичко, дори и след леките удари срещу мен; къде си сега, скъпа?“

Хубава дума за близък човек — „скъпа“, разбира се — близък човек винаги скъпо ти струва; късичката цигара свърши съвсем бързо, неестествено и нервиращо бързо, сплеска се, загорча, филтърът стана тъмнокафяв; той тръгна назад неспокойно и бавно — подобно на куче в синджир по телта.

Няма я, брат...

Тя няма въобще и да дойде.

Хайде тогава наистина да си мислим за друго.

Да мислим например за туй: какво самотно нещо е човекът и колко глупава работа е да бъдеш самотен, след като явно животът е толкова кратък — простият, най-истински вид на живота, а не шарената илюзия на гърба му. „Арс Лонга, Вита Бревис“ — така беше, нали — човекът е знаел това много отдавна. Добре, вечно ли е поне твоето най-важно изкуство: да бъдеш човек в своето време? Да бъдеш ласка и юмрук едновременно, знаме и гръб за самари, усмивка и жертва, посока и сигурен тил? Да бъдеш това, което невинаги забелязват, но без което не може? Да бъдеш точката, в която се сплитат лъчите на слънцето в лупа. Горещо е в твоята точка, нали?

„Аз съм директорът! (Удар с юмрук по бюрото.) Да се направи това и това!“

„Аз съм заместникът, пълномощникът и началникът! (Глас на страхливец, очи на хитрец.) Иване, назад; Драгане, напред; Петре, в средата: бегом!“

„Аз пък съм бай ти Иван и Стоян. (Цигарата бавно дими в ъгъла на устата, шапката — килната артистично.) На мен не ми пука от нищо!“

Тъй всички намират някакъв начин, някакво свое успокоение, те винаги знаят как точно да свият рамене в неуспеха („казах им сто

пъти!“ , „чакай, ама от мен не зависи!“) или — еднакво умело — да си подложат ревера под блясъка на сполуката.

А ти?

Как да се успокояваш, с какво, след като цялостната ти роля е всъщност една грижа? Как да обвиниш другите, след като тъкмо това — всичките „други“, са заедно твоята лична отговорност? А и каква ли е толкова славата на партийния секретар в едно предприятие? Той малко нещо е в сянката на делата — така е сега. В сянката на задачите, нуждите, хората.

Да, хората...

Които са толкова весели и без теб, колкото са били винаги. Които сега са на кина, на мач, в кафенето; наистина — сеща ли се понякога някой, че сега в тия две седмици тук може би ти е тежко?

Нямаше друга цигара (по дяволите лекарските измислици), нямаше о какво да се улови — слезе надолу към хола за посетители, който беше препълнен. От тях имаше и навън, из градината — вървяха край своите близки, говореха и се смееха, наставляваха — вършеха всичко това, което той всъщност цял живот беше вършил; раздаваха щедро собствения кураж.

Застана пак край сандъците, щайгите, камиона и по внезапното и дълбоко изтръпване от сякаш чуждата в неговата глава мисъл: „Мразя ви всички“, разбра как онова, на което бе подарил себе си, има и сянка. Толкова тъмна, колкото то беше светло. Толкова ниска, колкото то беше високо. Тогава повтори невнятната, страшната мисъл: „Мразя ви всичките!“ — непознатият вкус на това го залъгваше, изкушаваше, отдалечаваше го от глупавата, остра тъга и така всъщност спасяваше онова старо, сладко колкото и живота му упование в другите.

Все там стояха очите му — в долния край на алеята („всичко се случва, може да закъсне“), когато разбра, че би трябвало да не я мрази. В последна сметка втвърдените между тях думи бяха се казвали заради другите, тя някак по женски го искаше „цял“, „вън от нещата“, „само за мен“, той никога не успя да й обясни точно как работата, нещата и хората там — всъщност това е то главната част на живота му. Освен което другите с нищо не са длъжни към него извън службата, те имат свои жени и деца, различни близки приятели — на тях пък изобщо няма за какво да се сърди. Яснотата на мисълта му изневери за момент, стана му зле на стомаха, тръгна полека надолу, отмина

сандъците, щайгите, камиона, които все още стояха в очите му — даже сега далеч зад гърба му. Избра едно сиво, самотно лице и от него си изпроси цигара. Онзи имаше „Мелник“, даде му две, огън, частица спокойно приятелство, още по-много самотност.

Заряза го бързо; в същия миг, застана след туй жълт на терасата, погледна далеч в ниското и разбра: „По-добре стана така. Никой не ми трябва за нищо. За какво си ми ти или който и да било. Не съм още заритал, ще поседя тук, ще изляза, много неща има пред мене. Върви по дяволите, скъпа, ти или който и да било!“

Плю в една саксия пред себе си, почувствува се стегнат, „клинично спокоен“; при мисълта, че някоя от сестрите ще го види с цигара, изпита удоволствие — обратно на всеки друг път. Кризата въобще мина, направи две стъпки дръзко напред, до ръба на терасата, след това се обърна и тръгна към бялата стая.

Трябваша му още две или три крачки, за да поеме по стъпалата към себе си, да отнесе там, в голямото си, сега по-горчиво познание, сянката и на днешния ден, когато си чу името.

Не позна този глас, обърна се бавно, със страх, и тогава видя всички.

Те разговаряха шумно и едновременно, бяха задъхани от пътеката, другите посетители се обръщаха да ги гледат. Най-отпред беше хлапето от втория цех (веднъж му бе правил бележка за къса пола), точно то беше извикало. Дългите му крака вземаха три стъпала наведнъж, големият му букет, косите, усмивката му се люлееха.

С всяка секунда времето за каквито и да било кризи се свършваше, момичето идваше бързо към него и другите отзад идваха (може би двадесет души), дори не успя нещо да си помисли.

Да си помисли например това, че човек през живота си свети по някакъв начин към другите и един ден — може би тъжен, може би радостен — отразеният лъч непременно се връща към него...

МИНЧОВЦИ

Празникът беше голям, а за седмината, които крачеха като лордове към хотела — двоен. Бяха взели неочаквано много пари и решиха да се почерпят достойно.

Само един се казваше Минчо, разбира се, но така бяха известни и другите. Той им беше бригадирът. От много години скитаха заедно. Газеха кал, въртяха канчоци и мистрии като факири — печелеха и се разбираха отлично.

Под достойна почерпка Минчовците разбираха, да речем, едно агне, голяма трапеза на открито и три-четири каси бира. Може и яре и две дамаджани, но непременно напълнени в някое от селата, където се бяха родили.

Сега всички се смееха и се сочеха с пръсти, тъй като бяха маскирани. С Илия Богданов от Тръстеник се бе случило нещо оскърбително (виж някъде историята, озаглавена „Звезден прах“) и той се бе закълел да отмъщава. Каза си плана на другите и те го одобриха. Излезе, че и Симо много пъти е обиждан по подобен начин, и Боне, и Геле, а на самия Минчо дори се наложило да напсува на майка един портиер с лъскави копчета, който отказал да го пусне в някакво кафене; това се случило в присъствието на другите двама от бригадата, а именно Тушков и Данаил.

— Някой ден трябва да се изпраскаме като лордове, майка му стара, и да тръгнем — беше предложил Илия Богданов преди седмица.

— Не като лордове — веднага каза Тушков. — Аз ще ви обясня как. Само че трябва долларите.

— Какви долари бе? — попита Симо.

— Обикновени.

— Е, па отдека? — заинтересува се и Боне.

— Тук по морето е пълно — каза Тушков авторитетно. — От тоя десет, от онзи двайсет и така.

Той беше „хипито“ на бригадата и за такива неща му се вярваше. Само в три дена Тушков наистина успя отново да оправдае доверието и

седмината сутринта буквално окупираха щандовете на близкия Кореком.

Затова се смееха сега — не можеха да се познаят в тез дрехи.

— Ще ви представя за група туристи от Калифорния — каза Данаил, който беше интелгентът и, естествено, знаеше сто думи английски. — Само ще си мълчите и ще държите ръцете си по джобовете.

— Море и по сурато ни се познава какви сме — рече Боне.

— Е, па що — възрази Геле. — Оно и у Америка тебе да има зидаре. Оние кащи по сто метра да не са ги правиле министрите?

Беше убедителен. Минчо добави, че целият този свят е направен с ръце — няма защо непременно да ги държат само в джобовете.

На шега, на майтап, тази великолепна седморка вече бе пред вратата на бара.

— Севън! — каза Данаил и започна да отброява десетачки, смесени със зелени доларови банкноти, всичко това най-небрежно извадено от горното джобче на ослепително бялата чатануга.

— Бите — каза чудовищният в досегашните им представи портиер и чевръсто отброи кувертите. — Бите! — повтори той и отваряйки им вратата, се поклони.

— Тенкю! — каза Данаил и като му шибна пет кинта в ръката, добави твърде високо: — Към он, бойс!

Невероятното беше факт. Един много любезен и много лъскав сервитьор с походка на дъждосвирец ги посрещна също и с поклони им предложи голямата маса осморка. Без капчица колебание Данаил поръча цяла бутилка уиски.

— Какво да бъде? — попита дъждосвирецът.

— Джони Уокър, блек лейбъл — каза веднага Тушков.

Сервитьорът изгуби две-три секунди (четеше надписа на гърдите на Геле: „Мейк лъв, нот уор“) и после каза, че в момента черен етикет няма.

— Сори — каза Тушков и тъй като това бяха почти всичките английски думи, които знаеше, млъкна.

Дъждосвирецът се оттегли с поклон. Оркестърът засвири тихо и много приятно.

— Нихната мама — каза на себе си Боне, — глей дека се крият.

Никой не го попита: „Кой?“ Шефът въздъхна и поклати глава. Симо показа всичките си зъби и рече:

— Како че кажеш, бай Минчо?

— Убава работа — поклати глава шефът още веднъж. — Направена работа.

Той имаше предвид светлините, шубера с огледалата и стоте шарени шишети, също така меките мокетови тапицерии и различните костюми на артистите. Иначе — в самото строителство — нищо и отдавна не можеше да го смае. Впрочем това с пълна сила се отнасяше и за другите. Илия Богданов се сети пръв да припомни поговорката: „Дрехите правят човека“.

— Оно така че излезе накрайо — рече Боне и всички се съгласиха.

Всички те — Минчовци, — които бяха съдържание, правеха съдържание и изпитваха неудържимо любопитство към могъщата и тайнствена сила на формата.

Шишето беше на масата — също така със забележителна форма. Красивите чаши и купата с лед. Бадемите. Балерините от програмата. Реверите на конференсието и деколтето на певицата.

Седмината се напиха от всичко това — не от смешните сто грама уиски на глава. Минчо поръча втора бутилка, след него се прояви и Данаил. Дъждосвирецът се наведе до ухото му и получил утвърдително кимване, след малко доведе една тънкокрака госпожица и я настани на свободния осми стол. Той беше до Симо, отляво. Госпожицата каза „добър вечер“ и кръстоса крака. Симо се хвана за челото, после прекара длан надолу по лицето си и като погледна приятелите, очите му блеснаха страшно.

Нямаше какво особено да си говорят тука — отпиваха, дъвчеха бадеми и зяпаха. Веднага след програмата Симо покани госпожицата на танц и постепенно така се развихри, че получи аплодисменти от околните. Минчо се смя с глас и каза, че веднага ще му повиши разряда. Тушков покани на танц някаква датчанка — ситна и с много лунички. Но той далеч нямаше същия успех. Все пак и датчанката се озова на същата маса — засмяна до ушите.

— Оно като пойде, Боне, мое и на нас да ни излезе късмето — рече Геле. — Само дека тие не са ми у стандарто, та...

Минчовци знаеха до един деветдесет и осем килограмовата Неда на Геле — прихнаха най-неприлично. Шопът жулна още едно уиски по тоя случай и измърмори на своя земляк поверително:

— Па дупето на това, целото, нема колко една цица на нашите.

— Мани-мани — въздъхна с носталгия Боне и се заобръща.

— Що сакаш?

— Една гроздова сакам, да ти кажем направо. Те това сакам сега.

Той повъртя чашата от уиски в ръка и я остави на масата с отегчение.

— Сакън, бай Боне — каза Симо, — че се изложихме. Тук гроздова нема да ти дадат.

— А пък аз огладнях — каза Илия Богданов. — От леда ли, от тия бадеми ли...

Данаил съобщи, че има сандвичи, и Минчо каза да се дадат на хората. След малко всички дъвчеха с голям апетит тънките сандвичи — включително щиглявата госпожица и датчанката. Симо повтори танцуването и — гордо изпъчен — поръча бутилка уиски.

Така вървяха нещата до едно време, след това и седмината се умълчаха.

Боне мечтаеше за една гроздова като хората, а това сандювче само раздражни глада му.

Геле си мислеше за жена си (щеше да ѝ разправа за всичко това непременно), за една бетонджийка от Девня и даже за една непозната, която беше зяпал дълго в Корекома — подобна на бъчва с бъчонки.

Тушков и Симо бяха заети с печалната невъзможност (смесена с бавно осъзнавано нежелание) да запазят своите сегашни мадами завинаги.

Минчо все така беше вторачен към меката и огледална шарения пред себе си — с вид на човек, комуто са дали лесна, но неразрешима задача.

Никой не каза: „Айде да ставаме“. Беше празник. За Минчовци — двоен и троен. Всеки държеше фронта, както си знаеше от своя прост, дневен, железен, размахан широко и ежечасно затоплян живот — до дупка.

Тази работа свърши шефът на оркестъра, като пожела на посетителите на бара лека ноц и момчетата му с лъскавите ревери

тутакси ги поздравиха с „Лълабай ъв Бърдленд“. Данаил Преведе заглавието на мелодията: „Приспивна песен от Страна на птичките“.

Че всичко това е обърнато нагоре с краката, пръв се усети Минчо — още щом се озоваха навън. Първо, не беше време за никаква „лека нощ“, а за най-редовно „добро утро“. И второ, птичките съвсем не се приспиваха, а тъкмо сега започваха своя велик вечен концерт в клоните на каваците — трепетно и зелено избухнали под неизразимо чистото, разсветляващо се небе. Той даже, баш Минчо, искаше да каже всичко това на своите момчета, обърна се към тях и отвори уста, но като видя лицата и дрехите им, махна с ръка и се засмя.

Имаше един шадраван наблизно — мълком застанаха около него. Датчанката извади от чантичката си стотинки, дигна ги пред носа на Тушков и после ги хвърли в басейна. Симо, който държеше с едната си ръка кръста на щиглявата госпожица, бръкна с другата в джоба и посипа из водата цяла шепа монети.

— Нашио я гепй тая — тихо каза Геле.

— Коя? — попита сънено и без особен интерес Боне.

— Тè тая. Па и он гепи другата. Че има да срича „Ай лъв, бай лъв“ у бараката и да чека картички от Дания.

— И двете немат колко една — каза кисело Боне. — Вилица требе за них, както кога ручаш олюве.

Геле се изсмя и в същото време пресметна, че масраф пак беше направен колкото за две шилета и пет каси бира, само че сега вътре в стомаха му беше като изкопано.

— Они само дреи — измърмори той.

— Кой бе? — попита го Илия Богданов.

— Па сите. Па и ние по них.

Той се изсмя и плю майсторски във водата.

— Айде! — каза изведнъж Минчо най-сетне със своя си глас, който никой от групата нямаше да забрави и в съня си. — Честит празник, момчета!

Той тръгна рязко напред, както правеше по това време, откакто го знаеха; с по една въздишка огромно облекчение другите го последваха.

Илия Богданов, Данаил, Боне и Геле. След това дотича Тушков, накрая и Симо.

И тъй вървяха Минчовци в утрото и усиливаха крачката постепенно към голямата закусвалня на гарата. Тя всеки момент щеше да отвори вратите си.

Пълна с народ като тях, с трудни, но разрешими задачи и — боже — с топли чорбици.

ПЕЧАЛБАТА

Планината се беше увила в мъгла, из въздуха шареха дребни и бързи снежинки. Ангел се спря на пътеката към кошарата, свали каската и усети как злобно нарежда на себе си: „Отпусни се, бе!“ Постоя така и му стана смешно. Въздъхна, наложи отново каската и продължи — уж по-бавно, зазяпан в пътеката, която краката му бяха отгъпквали половин век. „Радвай се даже — продължи мислено да се наставлява, — измисляй си нещо за радване, всичко на този свят се купува, освен времето и душата. Какво искаш? Здрав си и прав, дом имаш с деца и стопанка; братята живи и здрави, на добър хал; старецът цели осемдесет вече навърши — ей сега ще го намериш в кошарата.“

За кошарата мислеше и Борис — в същото време, също изкачвайки се нагоре, само че откъм града, с вечния си мотоциклет, който не спираше и зиме. Великата кошара на техния баща. На тяхното детство и на съдбата им. Страшната кошара, в която преди месец научиха, че освен тези три по хиляда и двеста, които старецът им бе внасял за сватбата, той бил имал още осемдесет. Не лева, а хиляди. Чисти. На книжка. Определени за... Той беше млъкнал тогава, загледан в огнището. Тримата синове се бяха заслушали в охкането на вятъра отвън, в езика на огъня пред очите им и в собственото си дишане. „Казвайте де — дрезгаво беше се обадил баща им. — Аз ги събирах за едно, после за друго, за трето. Събрах ги. Моя си работа как. Няма да ви ги дам. Дадох ви колкото трябва. По равно ви дадох на тримата. Време ми е да си отивам, казвайте тази пара какво да я правя?“ Борис и в момента мислеше за това — стисна си зъбите, смени на втора и мотоциклетът зарева между краката му жално.

Жал носеше към кошарата третият, най-малкият син на овчаря — Васил. Той слизаше с джипка от горе на долу — беше инженер по високото напрежение. След института животът му мина из горите и планините, където денем се горещеше, обикаляше и крещеше, а нощем... на петромаксово осветление пишеше стихотворения. Единствен се изсмия искрено, когато научи за тези осемдесет хиляди

лева, които дядо Коцо за седемдесет години трудов стаж беше прикътвал. Гледай го ти, дядо Коцо. Овчарят. Осемдесет хиляди, освен трите по хиляда и двеста за сватбите, освен училищата и институтите на момчетата, които беше издържал и изчакал: големият — кмет на селцето; вторият — агроном на града и стопанството; третият — инженер и поет. Смешно, разбира се. Радостно и чудесно — много похубаво от стихотворение.

Пръв стигна Васил, с джипката, после и Борис — върху мотоциклета. Не бяха разменили по пет думи, когато видяха как Ангел размаха каската си.

— Здравсти — каза той. — Вие сте ме изпреварили.

— Моторизирани сме — каза Борис и извади цигари.

— Аз съм от горе на долу — каза Васил. — На мене ми е найлесно.

Запушиха и тримата. Снежинките наедряха и се сгъстиха. Върху кората на стария сняг вече се утайваше мекият, бял пух на новия.

— Няма ли го дядо Коцо — попита Ангел, като взе един чукач и го остави пред голямото старо огнище.

— Сигурно е наблизно — рече Борис. — Кожата е прясна.

Васил погледна одраната агнешка кожа и усети дъха, с който бе отрасъл. Усети и глад — поетът, — та се обърна и се зазяпа в огнището. Черният ламаринен капак беше затиснал отвора на пещта, измазан с кал — както на всеки значителен празник през тези трийсет и четири години, откакто той беше погледнал балкана, ливадите и небето.

Чу се покашляне откъм дола. Гората хлъцна от няколко удара с брадва. Една от овцете блееше нервно и се затирваше напосоки из кошарата.

Още преди да погледне към тази овца, Ангел, разбира се, знаеше, че нейното агне сега е в пещта; все пак се обърна към нея, смукна от цигарата и замислено обърса една парцалива снежинка от носа си. Че имаше нещо смешно в идеята на дядо Коцо да изпрати тези осемдесет хиляди лева във Виетнам — имаше. Но още по-смешното беше, че хората, запознати с тези въпроси, му бяха отговорили: „Няма модус сега.“ Хубава дума, мислеше Ангел по пътя назад, помисли го и сега, загледан в одраната кожа, която висеше пред него. Модус. Звучеше му като предмет — част от анатомията на коча. Все едно какво точно

означаваше — селският кмет ясно разбра, че парите на баща му няма да заминат за Виетнам.

Борис беше отговорник по втората идея на стареца — да се построи с тези пари детски дом в селото. „Вие нямате там толкова деца бе — казаха хората, запознати с тези въпроси. — Дайте да го построим тука, в града.“ Борис опърпори със своя мотоциклет пътя от града до кошарата на баща си и после им съобщи: „Старецът иска детския дом в селото. Иначе не дава парите. Каза, че ще си направим децата сами, както си е било винаги, и за тая работа не щем помощ от никого.“ Хората, запознати — естествено — и с тези въпроси, се засмяха, свиха си раменете и обещаха да видят какво може да се направи.

Нищо не беше направено, когато Васил се отби с джипката да ги види, както му беше заръчал баща му. Единият от архитектите му беше съученик — връзката беше стабилна. „Абе щом е дарение, може и в селото — каза той. — Това е въпрос на желание на дарителя. Само че сега няма кой да изготви проекта. План имаме як и ни гонят, едва смогваме да го изпълним. Всичките обекти са бързи, държавни, ти нали знаеш по себе си как е. Кой да ти изготви проекта сега?“

— Смят се с нас — каза Ангел, като си пусна цигарата и я стъпка. — Всички разправят, че старецът е откачил.

— Може и да е — каза Борис. — Денем и нощем го мисля това... Той млъкна.

— И какво измисли? — попита Васил.

— Че ти попитай едно дете — жлъчно се усмихна Борис, — и то ще ти каже. Нормален човек прави ли тъй? На синовете си по хиляда, на... не знам какво си — осемдесет хиляди. Мене ме е срам хората да погледна в очите.

Ангел извади нова цигара и каза с въздишка, загледан в краката си:

— Един го утрепали. На булката в селото, преди години. Май още преди Девети. Двама сина били и една дъщеря. Пак трима наследници като нас. Оставил, каквото имал, на черквата. На попа. Те го насекли.

— Много ли е било? — попита Борис.

— Кое?

— Което оставил на попа.

— По-малко от...

Ангел млъкна, загледа се в овцата, която все тъй си търчеше и блееше, та я напсува, да млъкне и тя.

— По-малко от осемдесет хиляди днешни — каза Васил. — Много по-малко, чувах за тази история и аз.

Чуха се стъпките на баща им — тримата яки мъже се обърнаха.

— А! — рече смаленият от годините и битките в своя балкан дядо Коцо. — Какво сте щръкнали, бре? Аз рекох, като видях, какви са тез снежни човеци!

Васил взе наръча шума от ръцете му и го занесе на овцете. Борис едва сега забеляза, че снегът е отрупал шапките им, дрехите — черни изглеждаха от това само лицата им.

— Добър ден, тате — каза Ангел и малко по кметски подаде ръка.

Той получи нареждане да извади от кацата зелка, да я нареже както знае — повече червен пипер от лютивия и от олиото по-малко. Борис беше изпратен за вино, с указание голямата пъпчива кана да се постави край огнището, докато си загуби потта. Ракията дядо Коцо извади сам и още преди зелката да е готова, подаде шишето на Васил. Най-малкият син се усука и му показва джипката с палец.

— Е? — рече дядо Коцо.

— Ами не дават бе, тате — засмя се инженерът-поет.

— Че тогава защо си тръгнал с кола?

— По-удобно.

Дядо Коцо погледна и мотоциклета, отпи сам с едно „хайде наздраве, момчета“, та като изръмжа след това, рече:

— Да ви пикая на удобствата аз, щом като едно вино не можете да изпиете при баща си. Празник е, бре! Една година си отива. Още един празник — друга година се е задала. И трети празник, бре хаймани! Щом всички сме се събрали!

Васил вече беше надигнал шишето с ракията. Борис носеше каната, пълна догоре, с кипнал синджир, Ангел опита от зелката в голямата плоска тава и хрупайки мъжки, произнесе едно: „Ммммм!“...

Десет минути по-късно (дядо Коцо беше събрал ключовете от превозните средства и ги бе турил в джоба си) гласовете набъбнаха край огнището. Наложиха се Ангел да вади още една зелка от кацата.

Още едно от шишетата с люта ракия обиколи четиримата. И стана време да се отваря пещта.

Падна мрак. Снегът се засипа кротко и тежко. Блеенето на овцата спря да се чува. Голямата пъпчива кана изгуби не само потта си, но и своето искрящо съдържание. Когато Борис отиде да я напълни отново и се отби встрани, да не цапа снега пред вратата, зимният дъх на планината нежно го обгърна. Той почака така, после въздъхна с ръмжене и си помисли, че по-лошо от лошите мисли няма у човека.

С блажна ръка от разчупването на агнето Васил удари по масата и каза, че никъде и никога по света не може да има такава софра! Той изрази съжаление, че не са взели тук булките и децата. Ангел махна с ръка и рече: „Абе, за какво ти са.“ „Да пицят и да пречат — каза Борис, — какво друго.“

— На какво ще ви пречат, бре? — попита дядо Коцо и посегна към каната.

Никой не му отговори.

Сред мляскането, дишането, тропането на ножовете, каната и извечния език на огнището Ангел се обади за нещо по кметството, Борис изрази агрономическо удоволствие от снеговалежа, а Васил взе да подпява, та мина и на стихотворението:

*Над селото снегът вали,
като във приказна балада.
Защо снегът, когато пада,
не го боли?*

Дядо Коцо се засмя и поиска цигара. Запали я и се зазяпа във въглените. Да имаше чалъм бабата някак да ги погледне сега... Да се надигне от пръстта и само да ги погледне — нищо повече. А може пък и да гледа отнякъде, а? Дълбоко в душата си старецът вярваше на това. Толкова повече, колкото приближаваше и неговият ред да поема надолу. А може нагоре, а? Е... Каквото е. Каквото за всички. Нямахше страх Коцо овчарят. Той на живота — шарения и сложния — не се беше оставил да го уплаши, та на смъртта ли накрая — проста и сигурна повече от всичко. Жал само се обаждаше от време на време — че не успя плана си да изкара, както бе почнал. Ангел, Борис, Васил. Георги

трябваше да врекне на белия свят подир тях. Дончо, Енчо, Живко и Здравко. Иван и Йордан... До един Янко накрая, пък смъртта нека да заповяда. Такава азбука беше намислил дядо Коцо, овчарят. Но бабата си отиде барабар с Георги и... Луташе се тогава душата му, както преди малко овцата. Луташе се и...

— Какво се умълча, тате? — попита Васил.

— А, нищо — каза дядо Коцо и запрати цигарата в огъня. — Таз пущина ме съсипа. Не мога вече, не ща ги. Шейсет и пет години ги смуча, ама сега не мога. Не ща. И те не ме щат...

Той стана и се запъти навън, наметнат с кожената и абена шуба. От вратата се обърна и като ги огледа един по един, с блеснали очи, каза:

— Аз може и да си легна. Карайте вие. Ако искате, останете тука да спите.

— Ще слезем до селото, тате — каза Ангел. — У дома са и трите снахи и децата, та...

Старецът махна с ръка и се обърна. Беше вече отвън, когато синовете му чуха:

— Вие знаете. Вие каквото решите, това направете. То е добре. Айде.

Като останаха сами, тримата помълчаха, после Борис попита:

— Абе какво стана с тия проектантите?

— Не щат — каза Васил. — Можели в извънработно време да изготвят проекта, ама...

Той си потри пръстите.

— Какво? — попита Борис и стана.

— Трябва да им се плати — каза Васил. — Както за извънредно.

Борис огледа двамата и се засмя.

— Има си хас — каза той, — сега пък да даваме от себе си, та да започне глупавият строеж.

— Глупав строеж няма, бате Борисе — каза Васил. — Глупаво може да бъде събарянето. И аз бих ви предложил... Те искат четирипетстотин лева. Тримата по сто и петдесет.

Ангел мълчеше. Борис се плесна по челото силно и извика:

— Вие сте луди, бе! Вие сте откачени напълно!

— Наследственост, бате — каза Васил и се усмихна. — Напълно е възможно да сме откачени и ние. Но старецът може и да няма много

време за чакане, та... Ако искате той все пак да види тоя детски дом в селото... Сто и петдесет лева къде не са отишли?

Ангел спря да яде, отпи глътка вино и като се готвеше да запали цигара от огнището, рече:

— Аз ще дам. Аз... май мисля, че тати е прав.

— За кое? — бързо попита Борис.

— За всичко. И за наследството, и за каквото и да било.

— Вие се напихте! — каза Борис и тръгна напред-назад, плескайки се по челото отново. — Напихте се и двамата и говорите глупости!

— Не, не — каза Ангел. — Гледайте сега. Ако ние не сме като баща си, не заслужаваме повече от това. От нормалното, дето го имаме. Ако сме като него, ще ги спечелим сами. Пара се печели. И се губи. Душа в този свят само не можеш да купиш. Стока, пари... Власт, ако щете...

Той махна с ръка и млъкна.

— Значи даваме с тебе, а, бате? — обърна се към него Васил.

Ангел кимна.

След това най-малкият се обърна към Борис и се засмя до ушите.

— Болшинство сме, бате Борисе — каза. — Решението е взето.

Това е положението.

Борис се хвана с две ръце за главата и седна на мястото си.

Сега се чуваше само извечният, тих шепот от старото огнище.

А отвън все тъй валеше: върху гората, кошарата и скалите; върху топлите гърбове на овцете, умрелите треви и живите им корени отдолу; върху калпака на дядо Коцо овчаря, който — приклепнал до тънкия зид, бездиханен — бе чул всичките думи на синовете си.

След това беше се изправил полека, закрачил в дълбокия сняг напосоки и произнесъл за пръв път в живота си думата: „Спечелих!“ Той — легендарният работлив пестеливец, — който не бе имал дори време да се разплаче.

Сега му се случи и това, той бършеше очите си с големи, вече несръчни ръце, повтаряше с препълнено сърце: „Спечелих ги, спечелих ги, момчетата!“ — и като знаеше по-хубаво от всички, че няма на белия свят по-голяма печалба, разпери ръце.

Искаше дядо Коцо овчарят да прегърне небето, балкана, снежинките. Овцете си — една по една — и всичките спомени на

живота си. Очите на майката на момчетата искаше да прегърне, които го изпиваха в този момент, разширени. Дядовците си — страшните — и внуците, които сега играеха долу в селцето, на топло.

Но това бяха толкова много неща, толкова скъпи, че дотежаха на стареца, той политна и докосна само одраната кожа пред него. Тя беше замръзнала и го изтърва.

И все пак единствена в този момент се полюшна — подобно на кърпа, която му маха, да го изпрати.

Там, откъдето синовете и внуците, и делата им непременно се виждат.

НОЖ ОТ БАЩА МИ

Не знам дали би могло да се каже, че моят по-голям брат и аз сме богати, или баща ни е бил винаги беден, но когато един ден ни беше зададен въпросът, какво толкова ни е останало от него, и двамата се огледахме около себе си мълчаливо. То беше някакъв вътрешен празник тогава — например рожден ден на някое от децата, но те бяха налягали, гостите се разотишли и ние седяхме да разговаряме четиримата. Той и жена му, аз и жена ми. Тъкмо жените (възможно е да се досетите и сами) бяха задали този въпрос.

Пръв се покашля брат ми, усмихна се както само той може и каза:

— Ами на мене една пушка, обаче... вие тук знаете всички тя колко струва.

Победоносните и в същото време дебнещи очи на моя брат ни обходиха редом и ние видяхме в тях много неща, които наистина бяха се случвали. Например трийсет и четири зайци за един ден — когато в гара Левски се организираше ловджийската томбола и ние, самите ловци, трябваше да осигурим бързо наградите. Или пък дващест и девет фазани с дващест и седем патрона, когато ги беше хванала пипката и ни изпратиха заповед да ги изтребим до крак. Или например онзи безпримерен изстрел от гърбом — легнало положение, към една черна точка в небето, виеща се полека в окръжност, която черна точка след този изстрел започва да се увеличава, увеличава — и след три минути и половина тупва на земята до брат ми, та се оказва двуметров орел. И тъй нататък, и тъй нататък — казваха неговите очи с укрепнало от въображението достойнство, докато устата му тежко повтори:

— Вие поне, всички тук, нали знаете.

— Знаем, разбира се — каза жена му и си погледна часовника. — Знаем, че трябва да тръгваме вече, защото сега като почнете и двамата...

Аз нищо не почвах, тъй като мислех за пушката. Хубаво, старо, английско оръжие. Без да ръждяса и точица — цели седмици по росата

из бостаните. Без да откаже на две поколения — с изгледи да остане за третото. Шок и цилиндър — безупречен бой от всякакви разстояния. Да не говорим за равномерното разпределение на сачмите.

— Той има все пак една пушка — каза жена ми и въздъхна. — А моят...

По много и най-различни поводи жена ми така произнася тези две думи „а моят...“, че няма никаква нужда от трета. Аз съм ѝ свикнал естествено и вече отдавна не реагирам, но този път станах, напуснах роднинското обсъждане все така мълчаливо и след десетина минути ровене по тавана се върнах.

Показах им ножа.

— Я — каза брат ми и го взе от ръката ми да го разгледа. — Брей, аз почти бях го забравил!

Той го въртеше в ръце, стискаше го с едната и с другата, опита го колко е остър на палеца и от време на време кимваше с едно все по-съдържателно: „Хм!“

Жените се гледаха сънено отчаяни, след това заговориха за тоалети и курабии.

Моят брат ми разказа неща, свързани с ножа, които според него не помня, защото съм бил по-малък. Аз му отворих очите за някои подробности, които той въобще не е чувал, защото не се е интересувал достатъчно. Така за една цигара време минахме четиристотин години история, по-точна шестстотин и нещо, предавана все така устно от бащите, които са връчвали на сина ножа. Между кланетата и хайдутите по Балкана се вмъкваша думи като „плоха“ и „бакпулвер“, но ние не искахме да ги чуем. Защото по един братски и мълчалив начин си давахме вътрешен отчет, че техните изговорителки все пак са родили следващите стопани на ножа.

Имаше изгледи тази история да приключи дотук, ако една от жените не беше подсказала луда идея. Тя каза изведнъж, без никаква връзка с кройките и индришето:

— Абе сега са на мода такива старинни нъждилки, ти защо не го продадеш?

— Има разни идиоти, които не си знаят парите — каза другата.

— И разни чужденци, които за подобни боклуци дават едно състояние.

Два месеца по-късно, когато отидохме на море и аз напипах ножа от баща ми, търсейки самобръсначката си из куфара, честно казано — не се чудих особено. Засмях се, разгледах го отново, прибрах го на мястото и казах:

— Само трябва да се внимава, да не го изгубим. Чухте ли всички? И ти, и децата. Ако се случи нещо с ножа, изтребвам ви, без да ми мигне окото!

Жена ми и дъщеря ми ме гледаха с почитителен укор за силните думи, а синът ми, уж най-малък и глупав, каза в настъпилото мълчание:

— Да, тоя нож е от дядо и на него му го дал татко му, и татко ми ще го даде после на мене!

Нещата бяха приключени, в остатък от деня синът ми бе удостоен с много внимание и дребни подаръчета от мене, а самият аз — с едно изискано пренебрежение от страна на жените. Вечерта (за да оправя цялата работа окончателно) заведох жена си на бар.

Красивата лудница на брега на морето беше претърпана от летовници, говореше се на десет езика едновременно и всичко се плащаше с едри банкноти. В навалищата една ръка ме грабна за лакътя и моята братовчедка Емилия ме прегърна след миг. Край нея успяхме да седнем — тя беше с някакъв чужденец. Маса до дансинга, знаменца — табелка със страховитата думичка „резерве“.

Фабрикант беше възрастният сладур срещу мене или поне тъй го представи Емилия.

— Господин Фокс! — каза тя и ръката ѝ с ветрилообразно движение го посочи.

За нас му измърмори нещо на френски, той кимна, кимнахме му и ние с жена ми.

Не бяха минали десет минути, когато стана дума за иконите. Той обикалял да търси такива неща и ги купувал на баснословни цени. Също така пафти, ютии, чапрази и хлопатари — въобще всякакви стари предмети.

Не бяха минали две минути, откакто се завъртя този разговор, когато Емилия ме попита:

— Какъв вид е този нож?

— Кой нож? — казах аз смаян.

— Твоят нож, старият. За който говорихме с нея!

Емилия нервно посочи жена ми и чакаше бързо да отговоря.

— Кога сте говорили с нея пък за ножове?

Жена ми изпревари отговора на братовчедката, като „невинно“ и „незабелязано“ превключи иначе мадонестите си очи на „тревога“.

— Ами... кога? — каза Емилия, докато организира секундата. — По-рано. Знам ли кога. Става въпрос какъв вид е ножът, това пита сега г-н Фокс. Слушай бе — сега тя пък превключи погледа си на „я не бъди будала!“. — Ти знаеш ли какви пари дава за глупости тоя? Казвай какъв вид е, да разбера дали го интересува.

— Не зная точно. Мисля, че е войнишки. Има разни надписи там.

Емилия избърбори моите думи на френски, г-н Фокс ме погледна с отворена уста.

— Има и такова — казах. — Едно такова, за захващане върху пушка. Войнишки нож, вероятно от първите войнишки ножове изобщо.

— Невъзможно — казва той. — За да е така, значи този нож би трябвало да е на повече от шестстотин години!

— Не знам — казах аз. — На него има седемцифрен номер и отделно пише: хиляда триста и девета година. С арабски цифри.

Господин Фокс, научил и това, се засмя освободено. Попита ме какви са тези арабски цифри, ако ги помня случайно. Аз поисках молив и лист. Годината от ножа помнех наистина, а и без друго знаех арабските цифри. Веднъж Вера Мутафчиева ми ги написа на цигарената кутия и аз ги научих. Тренирал съм ги, зяпайки номерата на блискоизточни лимузини из София. Написах на листчето с арабски цифри 1309 и го обърнах към господин Фокс. И ето как най-сетне си хванах белята.

Той трябвало да го види, разбирате ли? Аз съм бил луд и според Емилия, и според жена ми. Той нямало да го глътне! Станцията била на две минути от бара, ето на човека колата отвън, тъкмо ще нагледам децата, толкова ли не знам как се отвиват и тоя влажен въздух ги изпива, та после цяла седмица ни плаж, ни дявол!

Отидохме до станцията двамата с него, показах му ножа и се върнахме. (Децата спяха спокойни и топли като две козуначета.) По пътя господин Фокс ми предложи петстотин долара. Неубеден в моя полиглотизъм на френска основа (добит преди двайсетина години от

красивата госпожица Порожанова в гимназията на гара Левски), той ми показваше цифрата с пръсти.

На масата в бара, след като пихме по едно уиски за удоволствието на господин Фокс, че е видял такова нещо като този страшен нож (усещах му хладината във вътрешния си джоб), той каза седемстотин и петдесет. Жена ми се усмихна тънко и съкрушено, а Емилия включи писаните си фарове на „кретен“!

Напивах се и виждах сцени от историята на моите дядовци. Някъде откъм времето на Фружина, щом цифрата е такава, каквато я пише на ножа. Скимтяха деца и пищяха майки. Търкулваха се глави и чаткаха диви копита. Споено с ръката на някой от нашите дядовци, страшното острие отчаяно бранеше възможността да се раждаме и живеем.

— Хиляда долара, господине! — каза господин Фокс.

Баба ми заподпираше портите, дядо ми издъхваше на бесилката и ужасените му очи се извъртаха към сина, стиснал ножа. Спас Гинев го измъкваше от пояса. В ръката на Кочо го зърнах — иконите си закриваха очите с ръце.

Хиляда и петстотин долара, за този „страшен, страшен нож от бащата“ — както се изрази компетентният в това отношение господин Фокс. И осемстотин... Един „Мерцедес“ за дебелията ми глава... Болен съм, зная — жените са прави. Точно така, имам припадък.

Само че той е започнал поне преди шестстотин години и вероятно ще трае поне още толкоз. Иди го обясни на разумните...

На връщане вървах напред, жена ми на десетина крачки зад мене. Бях се загреял от многото пиене, от музикалната шумотевица на красивата лудница до брега на морето и особено от хрумването ми накрая да платя сметката, пък ако ще да съкратим малко курорта. Единственият хубав хлад идваше от вътрешния ми джоб, където ножът и дрехата нещо си шушнеха.

Ходим на лов с моя брат, както това е известно, той — с пушката, за която стана дума, а аз с една друга, която съм купил. От случая с господин Фокс нося ножа със себе си. Е, нямаме „Мерцедес“ още, но това не е единственият начин да се превозва човек, вие знаете.

Едни от любимите ни места са лозята край град Левски. От гарата на запад, между Бежана и линията към Каменец. Все още там съществува онова лозенце, за което разказвах веднъж. Старото, с

дебелите чукани и с напаядалите орехови листа. Когато изпуша една цигара там, все така неизменно разбирам, че всъщност всичко, каквото имаме наистина, е оставено само от бащите. И винаги познавам изстрела от пушката на брат ми. И някога докосвам старото хладно желязо у мене и ми е много добре, че синът ми расте.

СИНГАПУР

Има един автосервиз до бензиностанцията на девети километър, не знам дали сте забелязали. Той е в онзи тесен клин между шосетата за Самоков и Пловдив, точно зад малкия ресторант, който прилича на кораб. Бях там да ми гресират колата, видях автоматичната мивка и си викам: сега ще искам и едно миене, тая кола цяла зима стои кална. То беше един февруарски следобед, денят уж изглеждаше хубав. Трябваше да почакам и докато работата се свърши, кажи-речи мръкна. Още със скриването на слънцето зад гърбицата на хоризонта зафуча един вятър, после го обърна на сняг и изведнъж сви голям студ. Нямах бърза работа, бях киснал толкова време навън — реших да вляза в „корабчето“, да пия едно кафе на топло.

Вътре в „корабчето“ беше добре, около малките масички имаше двойки. Много мразя да се набутвам по чуждите маси и макар че свободните бяха големи, седнах на една от тях. Поръчах си кафето и запалих цигара. Свиреха от гръцките песни и беше много приятно.

Казах ви, че мразя да се набутвам по чуждите маси, но веднага трябва да добавя, че за сметка на това много обичам да зяпам. Винаги ми е интересно какво става наоколо и дълги часове мога да си прекарвам така — съвсем сам, където и да е. Например този път вляво от мен имаше двама араби (видях им мерцедеса още отвън), които се смееха с две наши момичета. Тези момичета бяха хубави като кукли, пушеха „Кент“ и пиеха „Плиска“. Отпред пък, до печката, седяха трима шофьори и нещо високо говореха. Ей така пред кафенцето (нафтовата печка бумти, от магнета „Сагапо, сагапо“) мога да зяпам наоколо и да си кисна, колкото си искам. Разбира се, мислейки за най-различни неща. Например за арабите и за двете момичета. Или пък за тримата шофьори от ъгъла — с гърмящите дрезгави гласове. И изобщо как в последна сметка всички в този свят се раждаме, живеем някак и накрая умираме, блъскаме се нагоре-надолу все за едно и също, оценяваме това, което имаме, едва след като то си отиде, и, общо взето, много малко време ни остава да се вгледаме добре в другите, за да

познаем по-добре себе си и тъй да открием тайните правила на живота, докато не е станало късно.

Както си мислех за всичко това, един човек влезе с вълна от студа, почти не се огледа и седна при мен. „Може, нали?“ — и аз му кимнах. Той беше около петдесет и пет-шест, едър, стегнат и груб, облечен в черна шуба от шаяк, шаякът подплатен с агнешки кожи. Два или три дена небръснат. Голяма уста, пълна със зъби. Дълъг мъжки нос и много гъсти вежди. Както гледаше с черните си очи под каскета, приличаше ми на вълк (говоря ви за животното). Мислех, че ще се опита да ми заговори (мене често ме хващат), но човекът си поръча шишчета и шише вино и се увлече дълбоко в това занимание.

След десетина минути в ресторантчето влезе още народ и едно нежно момче ме попита свободни ли са местата на масата. Казах му: „Да“, момчето кимна на две руси момичета и тримата седнаха срещу нас. Бяха облечени хубаво. Когато сервитьорът дойде, едното от момичетата каза:

— Аз искам малка водка с оранжада.

— За мене нес кафе — поръча другото. — Но захарта ми донесете отделно.

Момчето с нежните черти поиска „Плиска“ със сода, а аз изведнъж реших, че трябва да вечерям. Че мога.

— Нецо за пиене? — попита ме сервитьорът.

— Не. Само една оранжада.

Вечерта тръгна нормално. Аз пуших и си мълчах. Старият вълк с удоволствие хапваше своите шишчета и си ги поливаше с вино. Момчето и двете момичета започнаха нещо да си приказват.

— После тя ме повика у тях — каза тихо момчето. — И аз, разбира се, шат!

— Ама тя ли те повика или Муци?

— Тя, тя. Муци разбра цялата работа много по-късно.

Красавиците при арабите се изсмяха високо, единият стана и изведе едната навън.

— Отивам у тях и на вратата майка й. „Добър ден, аз съм Бебо Нейков. Люси дали е в къщи?“ „О-оооо, вие ли сте Бебо Нейков, много ми е приятно, заповядайте, моля.“ И аз — бам в един голям хол.

Докато Бебо Нейков разказваше как седял в хола и чакал Люси да излезе от банята, аз се стараех да разбера кое от двете момичета му е

приятелката, но това не ми се удаваше — и двете се държаха съвършено еднакво. Арабинът се върна с хубавицата. Шофьорите до печката си поръчаха още бутилки. Един от тях заприглася на сагапото. Вълкът имаше още от своите шишчета, но вече беше свършил виното. Бебо Нейков каза нещо съвсем тихичко и момичетата радостно се засмяха.

— После пак я накарах да си обуе ботушите.

— Глупости!

— Честна дума. Викам й: сега обуй си ботушите и си сложи шапката.

— Ти си ужасен.

— Няма нищо ужасно, просто изведнъж така ми дойде.

— Леле!... Ако съм аз, никога няма да те послушам!

След още няколко подробности за Люсините ботуши Бебо Нейков продължи с други истории; момичетата се смееха вяло и аз си помислих, че те вече знаят всичко това — разказвал им го е друг път или пък просто сега ги мързи да му вярват. Но те не така вяло въртяха очи към съседните маси, където виждах как стърчаха, летяха, пълзяха и се препъваха погледите на непознати и в тези погледи не беше никак трудно да се открие липсата и на най-малко приличие. Бебо не виждаше всичко това или пък виждаше, но го приемаше за напълно естествено; той продължаваше страстно с онези измислени или истински истории, обуваше и събуваше поредните муцита, търкаляше ги, както си иска; приказваше и приказваше дълго, докато с думи извърши всичко това, което никога не се е вършило добре с думи. Много дълго гледах лицето му. Седеше точно насреща ми. По него добре беше написано как той винаги е имал пари за коняк — от раждането си до този миг — и винаги е бил между добре облечени, чудесно разположени люсита, и никога не е заставал пред стена, както застават толкова други момчета — с двете си голи ръце и с едничката сила в сърцето си.

Пиеше ми се (не исках заради колата), зарязах това нежно лице и се зазяпах в стария вълк. Небръснат и груб. В устата му късчетата месо се топят като масло. Погледът чупи чинията. Тъмният блясък в очите ръмжи — втората бутилка вече е до средата.

Татко наш. Корен наш хубав. Да ти е сладко!...

Още повече ми се пиеше, но твърдо си бях забранил; мислех да плащам и просто да ставам, когато в „корабчето“ влезе мой познат. Той ме видя, аз му магнах с ръка и след секунда се сместихме на голямата маса.

— Как си, какво правиш, къде си сега?

— Живо-здро̀во, нали знаеш, пак съм си там, дойдох да гресирам колата, реших да я измия и се отбих тука на то̀пло. А ти?

— Ами аз съм тръгнал за Пловдив, но шофьорът поиска да се отбие в Гору̀бляне, та докато го почакам.

— Още ли си в Пловдив?

— Не, сега съм в Ямбол.

Всъщност не помня точно коя дума от този най-обичаен наш разговор накара стария вълк да погледне живо към моя приятел, да се ухили широко с голямата си уста и да каже хрипливо:

— Як студ е сега там! Онуй поле...

— В Ямболско ли?

— Ъ-хъ.

(Пропуснах да ви кажа, че този мой познат е офицер. Службата му беше много специална, но не знам какво се случи, та го пратиха в една дисциплинарна рота за определен срок.)

— Да нямаш момче войник там?

Усмивката на стария вълк още омекна, той бръкна в шубата за цигари. Моят познат му предложи от своите и тримата запалихме по една „Ком“.

— Че... имам. По-малкият сега там служи.

— Къде точно? Може да му нося много здраве, аз утре съм там.

Соча с глава моя приятел и викам на стария вълк:

— Той е офицер, там е на работа. Може пък...

— Ами вие ще пиете ли по едно вино, а?

Вълкът се обърна към сервитьора и преди да успеем да протестираме, поръча трета бутилка.

— Къде ти е момчето? В кое поделение?

— Абе... там е. В Ямболско. Да ви кажа и точно, ама не е много за казване.

Вече бях сигурен, че синът на този човек е тъкмо в ротата, където беше и моят приятел. Засмях се, а той изведнъж:

— Слушай, ти не си ли бащата на Антон Иванов Дяков от село Бистреник?

Устата на стария вълк зяпна и челюстта му увисна надолу. Той свали каскета си. Гъстата му коса — смесено черно и бяло — бе безпорядъчно разпиляна и приличаше на ръжена нива след много силна градушка.

— Същият е като тебе, как няма да ви позная! — продължи моят приятел. — Аз затова те попитах, като каза, че там имаш момче. Утре ще му кажа, че сме били сега с тебе...

— Ама...

— Слушай, бай Иване, аз съм командирът на тая рота. Момчето ти е бомба. След месец и нещо срокът на наказанието изтича и преди да доизкара редовната служба, ще има малко отпуски. През април ще го видиш у вас.

Той напълни чашите и каза наздраве. Старият вълк попита защо не искам да пия и аз му обясних, че карам кола.

— А, тогаз недей — каза той. — Варди се от таквиз работи. Човек трябва да е редовен. Ей го на, моите и двамата тъй си служиха службата все в такваз рота... Не знам какво правят, какво струват, на времето големият беше наказан, сега и малкият. Да ги бия — по са яки от мене. Да им се карам — от дума не фащат. Какво да ги правя? Не знам какво да ги правя, другарю майор.

— Капитан съм — каза моят приятел.

— Ще станеш и майор — усмихна се старият вълк, — това е най-лесната работа. Млад си. Млад човек всичко може да стане. Моят, големият, нали ви казвам, и той беше закъсал, двеста и четири дена изкара на кариерата, ама сега е с кораба чак в Сингапур! Вие сте чували Сингапур, от мене по-добре знаете къде е това Сингапур. Инженерство завърши той, по корабните машини... Е, какво, малкият калпазанин сега слуша ли там?

— Нали ти казвам, бай Иване, бомба момче имаш! Момче и половина! Тия работи могат с всекиго да се случат, важното е да издържиш. Да мине времето.

Те се чукнаха още веднъж и изпиха чашите си до дъно. Разприказваха се надълго и нашироко за най-различни неща. Офицерът разказваше дребни подробности за своя наказан войник, а бащата го зяпаше точно в устата и жадно поглъщаше дума по дума.

Бебо Нейков и момичетата продължаваха да се смеят, хубавиците вляво все тъй се слагаха на арабите.

Шофьорите до печката високо спореха, един от тях си пееше сам.

И в този почти скучен, съвсем обикновен миг на мене ми се случи да изживея едно остро чувство на радост: просто изведнъж забелязах, че покрай момичетата и момчетата, които се занимаваха с пасианси и муцита, с коняци, мерцедеси и насърчително изнасилени погледи, покрай тези момичета и момчета все още съществуваха и онези мъже, за които всекиму е приятно да мисли. Които пият три бутилки вино, без да им мигне окото. Които водят българските кораби до Сингапур и обратно.

Мъжете, които пеят дрезгаво в големите си шуби край печката, след като бавно са лазили с тежките камиони по снежния път, но както винаги са излазили и са закарали където каквото трябва.

Моят познат стана и каза, че му било време да тръгва. Сбогува се с нас и обеща да носи много поздравии на Антон Иванов Дяков от село Бистреник. Към тези поздравии старият вълк прибави две петолевки. След малко и той уреди своята сметка, наложи си каскета и стана. Когато вратата на ресторанта се отвори и февруарската вечер зъбато зяпна през нея, старият вълк се обърна към мен, кимна ми още веднъж и лъскавите очи ме погледнаха тъй, както навярно поглеждат към собствените му синове. Впрочем аз също имах чувството, че съм седял тука с моя баща.

После платих и си тръгнах. Седнах в колата и тя затропа към града. В светлината на фаровете имаше сняг, вятърът силно фучеше. Макар че нищо не бях пил, освен оранжада, изведнъж ми дойде кеф да си пея. И наистина му ударих една песен. Тя беше ту тъжна, ту весела. Ту много нежна, ту невъздържано груба. Миришеше на мъка и добри надежди. И — това го смятам за най-важно — такава песен всъщност въобще нямаше. В момента сам си я съчинявах, просто така ми дойде. Разбира се, тя нямаше и думи, затова си я карах с „ла-ла-ла“, а понякога „ах“ или „ох“ — какъвто звук ми идваше на гърлото.

За важно смятам още и това, че изведнъж и завинаги я запомних. Дори наопаки на всичките логични правила за човешката памет — вместо постепенно да я забравям, аз постепенно все по-добре я запомням. И много лесно мога да ви заявя, че тази песен е една от най-

любимите ми песни. Особено обичам да си я пея, когато си спомня, че съм грешил, и когато отново повярвам, че са ме оскърбявали.

За да не я бъркам сред другите и за да я виждам бързо, отдалеч, когато погледна към немногото хубави песни в живота си, турил съм ѝ заглавието:

„Песен за стария вълк, особено за неговите двама синове, освен това за Бебо и за другите, които бяха там, а също тъй и за шофьорите на тежките коли по хлъзгавия стръмен снежен път, хей, най-много за шофьорите, които винаги пристигат, и — разбира се — за синовете на бащите ни и тъй нататък все за синовете на земята ни.“

(Рефрен: Които пристигат, които пристигат!)

А веднъж разказах всичко това на един приятел и той направо ми се изсмя. Другото, вика, както и да е, но заглавието ти е ужасно. Непоправимо дълго, нали разбираш? Да знаеш, че никой няма да ти запомни такова заглавие, пък ако ще, и със захар да е написано.

Тогава мислих още много за моята песен — денем и нощем, с кожух и по бански гащета, весел и тъжен, в дъжда и на слънцето — и чак накрая разбрах, че би било съвсем същото, ако заглавието е:

„Сингапур, Сингапур...“

АКРОБАТЪТ

Вън от онова малко пространство, което бе заградила собствената му кожа, започваше безбрежният свят на лъжата. Все едно дали тази лъжа беше опакована в мили усмивки, в разни подаръчета и любезност. В думи, в очи, в притесняващи (може и трогателни) усилия да му се вдъхва кураж. Все едно — всичко навън беше лъжа, зад невероятната ограда на човешката кожа. Винаги беше усещал, че е така — смътно и дълбоко, още от дете, — сигурно затова израсна по поръчение номер едно за родените: ловък и як, предпазлив като хищник, в добавка измамно небрежен спрямо огромната си физическа сила, стаена на възли под кротко държане.

То беше инстинкт, всичко това, предаван по семката кой знае откога, и трябваше да навърши тридесет кръгло, за да успее да го направи на мисъл — кратка и отчайваща. Сега имаше време за мислене колкото искаш, беше сам в бялата стая, насреща един ужасяващо ведър прозорец, по-голям от небето. Лекарят влизаше два пъти на ден, сестрата — три, толкова и санитарката, която му носеше ядене. Свиждане никак — кой тръгва от Търново до Виена за свиждане. А и последния път в София близките бяха се успокоили — видяха го прав, на краката си, даже да кляка и да се усмихва.

Те знаеха за болестта му толкова, колкото знаеше и той: една нечувана досега дума, звучаща като несръчно проклятие, а от нея нататък — разумното бъдеще на потенциалния инвалид. Веднага зад думата почваше океанът от медицински теории, бушуващ традиционно между именити професори, запенен разкошно в латиница — над бялото, старото, тихото дъно от скелети.

Най-много мислеше вечер, поради навика и „стереотипа на организма“, придобит заедно със занаята. Цирковите програми започваха вечер и това беше обичайното време, в което пулсът му сам се усилваше.

И сега беше вечер. Небето съвсем се смали зад прозореца и жалката му изрезка от покриви, антени, комини изведнъж посиня.

Изкуствените звезди и слънца цъфнаха върху чуждия град и започнаха да си намигат — със своята безпощадна електрическа задушевност. Ръката на акробата докосна парченцето вестник още веднъж, поддържа го така, после го скри пак под възглавницата. Според госпожица Баумщайн, която тайно му го донесе, на него пишеше: „Под купола на цирк «България» от утре богата програма. Световноизвестните, тия и тия, след дълго турне в Ню Йорк, Торонто, Лондон, Париж ще се представят на виенчани. Предварителен ангажимент на билети, телефон...“ Вестникът беше от вчера — тоест сега, след по-малко от час, почваше първото представление.

Акробатът стана, отиде до прозореца и след като стоя дълго пред него, въздъхна веднъж. Върна се до леглото, седна и стоя още много така. Това парче вестник беше започнало да го яде от вчера, заради него спа още по-лошо и на пресекулки сънува двете минути, на които бе подарил целия си живот: пет крачки засилване, първи трамплин, обикновено салто и винт, втори трамплин, сега — страшният миг на борба срещу естествената инерция и онова измислено, обратно, невероятно извисяване към трапеца, което изтръгваше писъци и от най-претенциозната публика. Той вече се усмихваше горе, увиснал надолу с главата, когато дъхът им се връщаше през отворените уста и те можеха (все още учудени) френетично да ръкопляскаат.

Номерът беше прост и страхотен — като големите номера на надарените. „Материалът“ от скокове и движения бе същият, като на другите акробати. И тренировките бяха почти същите. Само в единия миг от играта — страшния — той се отклоняваше през възприетото и осъществяваше лудото собствено извисяване. Публиката ценеше това повече от всичко (тя затова беше напълнила цирка), колкото и да се менеше по възраст, култура, националност — нейната жажда за изненади бе непоклатима.

След неспокойната нощ той закуси добре, къпа се дълго и бавно, като нормален, след това залости вратата с шкафчето и направи простите, забранени движения. Болката в кръста беше утихнала изцяло, ето че можеше пак всичко, само страхът истерично пишеше — и на ужасяващата го латиница, и от трептящия спомен, още нехванал коричка. Следобед, след посещението на сестра Елизе Баумщайн (най-приятния миг в белите денонощия тука), акробатът отново залости вратата и върху пътеката, до леглото, направи три пъти салто. Предно,

с едно малко засилване, след това задно и предно от място. Нищо му нямаше. Нещо отзад малко изпука, но не го заболя. Не легна отново като забодена на картон пеперуда — както му обещаваха отново, ако не слуша, а само сърцето му блъскаше диво и дълго.

То блъскаше тъй и сега, вечерта, когато той почти чуваше думите на своите приятели в цирка, виждаше ги да се приготвят за виенчани, долавяше дори миризмата на талк, свежи сапуни, стари дъски — и този огнен надпис „България“, в същия град, някъде близо, нажежаваше мозъка и дробовете му.

Пак отиде до прозореца. Загледа се надолу от петте етажа, по навик преживя за миг, за хиляден път вече досадното падане, заряза го, съсредоточи се върху двете най-важни думи през последните четири месеца — „потенциален инвалид“. Добре, как трябва да мине животът му в своя остатък? От кръглите тридесет — каквото има нататък? Кое си избира той между вечния страх от потенциалния инвалид и краткия риск: или нищо, или да заживее отново нормално? Потенциален инвалид. Кой всъщност не е потенциален инвалид? Нещо повече — кой не е потенциален мъртвец? Тогава какво? Да си поръчваме паметници, ковчези, да седнем отгоре отчаяни — в тъжно очакване на часа си?

Мисълта го изненада, той се взря в нея внимателно, като да провери истинността ѝ. Взря се и надолу, напред, към града, кипнал от потенциалните мъртъвци. Те бързаха в свежия час, претъпкали тротоари, прозорци, автомобили. Някъде отиваха, връщаха се отнякъде. Пълни с любов, бизнес, закани, усмивки — никой не бе седнал върху ковчеза си, уловил с длани лицето си.

Постоя още така, обърна се назад, към вратата, и тръгна полека. В тишината на голямата болница чуваше само стъпките на краката си и страшния вътрешен тътен. Взе чаршафите, усука ги и ги снади. Извади парчето вестник и го сложи в средата на дюшека. Залости вратата с леглото и върза чаршафеното въже за радиатора. Сложи чехлите си в джобовете на пижамата и прекрачи прозореца.

Водосточната тръба беше наблизко, той увисна на чаршафа, залюля се и я достигна с крака. Нататък другото беше детска игра — след две минути прехвърли оградата на градината. Притича една пряка, счупи по друга и се озова на булеварда.

Шофьорът на таксито наистина бе малко учуден, но се задоволи с едно бавно оглеждане на клиента по чехли и пижама, след което се обърна напред и пое своята работа.

— Циркус булгариен, бите — каза му акробатът. — Шнел, бите.

— Я, я! — каза шофьорът. — Ферщеен.

Акробатът се учуди какво точно разбира шофьорът, тъй като сам още за себе си не разбираше всичко, действащ като в хипноза, но те вече пътуваха и това беше достатъчно.

— Айн момент, бите — каза му акробатът, когато таксито спря до служебния вход на цирка. — Их...

Потупа се по джобовете на пижамата и шофьорът повтори своето „я, я, ферщеен“. Когато остана сам, шофьорът си пожела гласно дано се видят още веднъж с пижамения клиент, но това не може да се сбъдне. Една млада хубава дама дойде след минута, плати му с приятен бакшиш и каза усмихната: „Филен, филен данк!“ — като да беше ѝ направил безценен подарък. На свой ред той също ѝ благодари, преди да потегли, и пожела щастие и успех на програмата.

Той не знаеше, шофьорът на таксито, че пожеланието му беше безсмислено, след като сам беше докарал щастieto и успеха. Така, както не знаеше никой, освен хубавата млада дама и малката група на акробатите.

Пижамата бе заменена с трико, разговорът се отложи за после и се състоеше само от кратките думи на занаята. И така, въвн от програмата, въвн от директора, публиката и конферанса, един от гимнастиците наруши реда по време на групова атракция, премести трамплините и вдигна високо трапеца. Оркестърът млъкна. Объркването се усети. Един от клоуните се хвърли да оправя работата, но гимнастикът нежно го изблъска. Някой зад кулисите изкрещя много високо.

Секунда след изпуснатия вик акробатът изтича на арената, даде малкия знак на барабаниста за „туш“ и в бръмчащата, растяща от очакване тишина се затича към първия трамплин.

Салто и винт в скока — барабанистът извика кратко и окуражително.

Втори трамплин, начало на салто, грешка — тялото на акробата непослушно на правилата, се извиси право нагоре, гласове от публиката се изтърваха уплашено.

Акробатът висеше надолу с главата и се усмихваше. Трапецът, хванат с крака, леко се полюшваше. Барабанът беше млъкнал и мъртвата тишина с взрив се разплиска от ръцете на виенчани.

Висейки надолу с главата, с един вътрешен писък в ушите — без слюнка, без дъх — акробатът се усмихваше.

И още преди да го спуснат полека сред виковете на сгорещената публика, той видя второто нарушение по реда на програмата. Всички артисти — работници, администратори — излязоха на арената да ръкопляскаат. Жените държаха букети. Приятелите му стискаха юмруци и неартистично, по детски, подскачаха. Трапецът започна да слиза тържествено, в снопа на светлината хвърчаха цветя и в тази най-неподходяща минута за размисъл, на върха на своите тридесет кръгли години, на страха, на очакването, акробатът направи смайващо го откритие.

Той разбра — усети го бистро и високо, както истинските мъже могат да усещат, — че въвн от онова малко пространство, което бе заградила собствената му кожа, започва безбрежният свят на надеждата.

ЗВЕЗДЕН ПРАХ

Напълно невъзможно беше на Илия Богданов да си представи, че няма да го пуснат във вриетето. Той беше с костюм и вратовръзка. Варта по обувките му беше хубаво избърсана с мокър парцал. В джоба му имаше поне пет пъти повече пари, отколкото в джобовете на тълпата от хлапетии пред входа. Но портиерът само му махна с опакото на ръката си (разкарай се) и закри с много внушителната си униформа вратата.

— Плащам си бе, човек — каза Илия Богданов тихо, като тикаше десетолевката пред очите му.

— Няма места, другари! — каза портиерът с досада и без да го погледне в очите.

Миг след това деловитият човек с копчетата и фуражката се разчевръсти изведнъж да стори място на двама мъже, които тежко се бяха упътили срещу него. С тях влязоха и две момичета, на които той се усмихна и кимна. Илия Богданов веднага се оживи и понечи да пита как така за едни има места, а за други да няма, но това стори друг от чакащите пред входа. Портиерът каза нервно и високо, че току-що влезлите имат запазена маса. Илия Богданов се обърна да види Мария, беше ли чула това (все пак намаляващо оскърблението обяснение), но тя стоеше в дъното на голямото фойе, пред закачалките и не изглеждаше да се интересува от подробности.

Двама негри (косата на единия беше като тел за паркет, а темето на другия докосваше лампите по тавана) също тъй влязоха лесно и безцеремонно; тогава Илия Богданов отново погледна Мария. Тя с гримаса му каза: „Хайде да се махаме“, но той изпъшка вътрешно и се реши изведнъж на нещо, което никога не беше правил. Успя да приближи до портиера и му каза:

— Давам двойно. Ето. Четири куверта, за двама.

— Освободете входа, другари! — каза униформеният с глас, който не беше предназначен за определени лица, а просто за въздуха над главите им. — Моля!

Нямаше да го бъде. Един от младежите пред входа изпсува. Униформата протегна ръка и с привидно деликатно, но много твърдо движение отстрани най-близкостоящите, да направи път на двама дебели германци. Мария все тъй висеше пред закачалката, като забравена дреха. Очите ѝ шареха навсякъде, но най-дълго се задържаха върху блестящата и красива мозайка в краката ѝ.

Илия Богданов беше правил тази мозайка. И високия цокъл — отвън и отвътре на сградата, — и колоните. Всяко парче мрамор бе минало през ръката му. Всяка фуга бе опипана сто пъти от окоето му. Никой от този свят, дори инвеститорът, нямаше никога толкова да се вторачва в тези облицовки, колкото него. Той знаеше отлично това още тогава, когато си свиркаше, пълен с голямото удоволствие, килнал шапката от вестник наляво и напред, стиснал мистрията. Представяше си как после стъпките им ще отекуват, погледите ще опипват и одобряват — обувки и очи от Канада, Чукотка, Холандия. Той беше правил това — Илия Богданов. Делото на ръцете му озяпват и одобряват — ще отнесат спомена по далечните си места и завинаги. Нищо не искаше повече от себе си. Само да продължи майсторската да работи. Беше щастлив — сто пъти сам беше си го признавал.

И как приятно беше това, че Мария разглежда сега мраморната картина в краката си. И какво още тя щеше да види вътре, в самото вариете, ако не беше се опънал този тиквеник в униформата. Какво да направиш? Майната му. Има и други заведения по крайбрежието, които работят до късно. Има таксита. Илия Богданов има и джоб, когато потрябва.

Той мълком каза това на Мария, отиде при нея и я поведе. Тя всичко разбираше, както обикновено. Иначе щеше ли да се ожени за нея, така изведнъж. Колко момичета знаеше той, с този скитнишки занаят на строител... Какви ли не. И не даваше малкия пръст на Мария за всичките.

Такси се намери веднага, те седнаха и Илия Богданов каза:

— „Кошарите“, ако обичате.

Шофьорът подкара като на състезание, а Мария попита дали тези кошари не са близо до бараките, както веднъж той ѝ бил писал. Точно така, каза Илия Богданов, „Кошарите“ са на сто крачки от бараките.

— Тъкмо ще сме близо — каза жената и най-сетне въздъхна с голямо облекчение.

Илия Богданов стисна ръката ѝ, също усети как болката от онзи тиквеник с униформата се разсейва полека и не ѝ каза, че има една много приятна изненада.

Стигнаха (той даде лев повече на шофьорчето) и без никакви разпавии се настаниха на една маса в градината.

— Защо се ядосвахме там? — каза Мария и най-сетне се усмихна. — Я виж колко е хубаво тука.

— Хубаво е, ама аз исках да ти покажа работата си. Затова.

— Аз ли не ти знам работата? Да не си правил само това.

Вечеряха много добре, той пи две големи гроздови и после една бира. Мария разказваше за старците му, за нейните — няколко пъти се изсмя, както само тя можеше, и му стисна ръката под масата. Светът дойде на мястото си изведнъж и Илия Богданов отново усети голямото удоволствие, за което се беше родил.

Той много от нощите в тези бараки бе мислил как ще ѝ разкаже за изключителното си откритие, как тя ще се радва и ето, тази вечер те бяха на крачка от възможността. Пак благодарение на нея и на неочакваното ѝ пристигане. Той ѝ каза това, но тя поклати глава:

— Когато имаш рожден ден и аз не дойда, тогава можеш да кажеш „неочаквано“. Сега е очаквано.

Станаха да танцуват — какво като не бяха от най-най-първата младост? Беше чудесно. Дойде им наум за леглото. Илия Богданов плати (с левче отгоре) и станаха.

— Аз мислех, че са нататък — каза Мария, като тръгнаха през рядката осветена гора.

— Кои?

— Бараките.

— Те са нататък.

— Тогава ние къде отиваме?

— Ще видиш — каза Илия Богданов и гордо протегна ръка. — Ето, там.

Хотелът се беше изправил пред тях, като в приказка.

— И това ли е ваша работа?

— Ти как мислиш? — изпъчи се Илия Богданов.

— Страхотен е.

— Вътре ще видиш какво е — каза Илия Богданов. — Вътре, вътре.

Те бяха вътре след две минути — Мария бе настанена да седне в един от фотьойлите, само да гледа. „С ръка непипано, боже“ — помисли си тя и още преди да чуе откритието на Илия Богданов на тема голямото удоволствие, усети гордост и в себе си.

Илия Богданов поздрави учтиво момичето на рецепцията и поиска стая.

— Нямаме свободна стая, другарю — каза любезно то.

Илия Богданов се усмихна. Той беше правил тези стаи. Коридорите, фойетата, залите. Мазето и покрива, тоалетните. Беше завирал носа си по всички кюшета, беше се борил с мъртвия материал, беше му пял. Беше ревал от екстаз, когато изпилваше облицовките на фееричното стълбище и верандите.

— Нито една стая ли нямате бе, другарко? За мен и за жена ми. Само за тази нощ.

— Не — каза момичето. — Хотелът е само за чужденци. Можете да отидете до настаняването. А може и аз да се обадя оттук. Вероятно ще се намери някъде една стая за двама.

— Аха — каза Илия Богданов. — Е, хубаво.

Момичето наистина беше любезно и вече въртеше шайбата на телефона, но Илия Богданов се изправи, кимна на Мария и тя стана от дълбокия и разкошен фотьойл.

Минаха по фееричните стълбища надолу, влязоха отново в рядката и осветена гора. Морето се чуваше. Светлините бяха толкова близо и много — ще речеш: звезден прах от небето се е посипал по този бряг.

— Ние ги сваляме тези звезди — гласеше откритието на Илия Богданов. — Аз. Ето, с тези ръце. Слушай, Мария, ти нали знаеш по себе си, че човек може да изяде съдържанието на три или на пет чинии днес. Но той може да напълни за другите стотици чинии, разбираш ли?

В това е голямото удоволствие.

Слушай, човек може да спи на едно легло и да изкара живота си в една стая. Но той може да направи с ръцете си хиляди. Нали разбираш?

В това е голямото удоволствие.

Илия Богданов не каза нищо сега, по пътя през гората — само праметна ръка през рамото на Мария.

Така стигнаха до бараките, където ѝ прошепна да го почака. Влезе в тъмното и побутна по рамото спящия Иван. Онзи се надигна веднага. Каза дрезгаво и тихо:

— Илийка, ти ли си?

— Аз съм.

— Ей сега — каза Иван и скочи от кревата.

Той нахлузи панталона си, наметна якето и запали цигара. Илия Богданов му каза:

— Ти можеш...

— Абе стига глупости — прекъсна го Иван. — В кофата има „Радебергер“. Айде, чао.

И излезе.

Илия Богданов излезе след малко и кимна на Мария да идва. Тя това и чакаше.

Както беше хванала дръжката на вратата отвътре, жената с думкащо и пълно сърце усети миризмата на вар — вечно спокойна и чиста. Усети и големите ръце на Илия Богданов — вечно на една педя от кръста си.

Погледна звездния прах навън и като дръпна вратата, с едно движение го помете.

УМРИ, НО ДАЙ ВРЪЗКА

Булчето на Серафим Петров правеше обичайното за този час кафе в кухнята, самият Серафим Петров седеше на любимия си сгъваем стол до камината в хола и гледаше покривите и другите къщи през големия френски прозорец. В тихия, слънчев, предобеден въздух прелитаха гълъби, това сега бе много по-забележимо, отколкото в друго време и в други сезони, и Серафим Петров се питаше: дали защото децата от махалата бяха занесли своите крясъци по плажовете, балканите и селата, или защото самите гълъби долавяха приближаването на есента и тънкият им инстинкт повелително ги събираше на ята.

— Булче, ти какво мислиш по този въпрос? — извика високо Серафим Петров по посока към кухнята.

Оттам отговор не дойде, както обикновено — шейсет и деветгодишното му булче постепенно и прогресивно (и без да прави трагедии) загубваше напоследък слуха си. Без друго, навършвайки осемдесет и девет, Серафим Петров задаваше извънредно трудни въпроси. След като е мислил половин час за нещо, което само той си знае, току попита: „А ти какво ще кажеш във връзка с това?“ В началото булчето питаше честно: „Във връзка с кое?“ Той махваше с ръка пренебрежително. После тя се изхитри и започна да отговаря. Например: „Абе, какво да ти кажа...“ Или пък: „Знаеш ли, май че и аз съм на твоето мнение.“

Тя така отговори и преди една седмица, когато Серафим Петров я попита ясно и високо, загледан дълбоко в обичните, сравними с целия свят, познати от петдесет години очи: „Какво ще кажеш, булче, не е ли време аз да напиша своите спомени?“ След това я настани до себе си, на малкото столче от другата страна на камината, изпуши цяла цигара напук на всички забрани и обясни дълбокия, велик смисъл на онзи девиз, под който бе минал живота му: „Умри, но дай връзка!“

„Не само тази пощенска връзка, на която цял живот съм служил в тесния смисъл — каза старецът. — Ето, аз полека-лека си отивам.

Децата се пръснаха в други професии, в други страни... (Единият от синовете му беше със семейството си в Чукотка, другият в Тунис.) Всичко това, което знам и помня от живота, трябва ли да си отиде заедно с мен.“ „Ти все си отиваш — каза булчето, защото не обичаше да се говори за това. — От двайсет години все си отиваш.“ „Аз може тъй да си отивам още едно двайсет, но ние не знаем това — каза той. — Човекът не разполага само с две неща в този свят: с раждането си и с умирачката. Затова мисля, че е време да оставя на книга всичко онова, което се е събирало в мен почти цял един век.“

Вкопчен в тази идея през цялата седмица, здраво и реално, с безкрайната си упоритост, с пословичната си вяра в доброто, която беше пренесла дребния пощенски чиновник през бурните, страшните времена на неговата младост (вяра, подобна на магически спасителен пояс в един океан от промени, събития, грешки, успехи, провали, главозамайващи го победи), той и сега се чудеше откъде да започне и къде да свърши тези свои спомени, загледан в гълъбите, покривите и тихия въздух зад големия френски прозорец.

Отчайваше се Серафим Петров: как да разкаже живота си? На колко страници? Всеки ли трябва да седне накрая и да опише какво се е случвало с него през годините?

Въодушевяваше се: с такива личности се бе срещал по дългия и крив път на борбата... Личности, които правят историята. Такива премеждия бе преживял... Премеждия, които правят една хубава книга.

И ето, днес я започна. Изведнъж. Просто набеляза нейните части — стегнато, точно и без всякакви излишни украшения. Сега си чакаше кафето и щеше да пристъпи към самото писане. Велик миг! Слагаш белия лист пред себе си, отваряш душата си отвсякъде и... теглиш чертата на целия си живот, да видим какво ще остане от него. Хайде, бай Серафиме, без сантименталности.

Част първа.

Двайсетина години след освобождението от турско, „Няма хляб чак и за даскали тука! — заявява мрачен Петър Серафимов, овчарят, когато чува, че четвърти номер от синовете му пък решил да се учи. — Ама няма и да те спирам, като си го намислил. Учи. И се оправяй самичък.“

Торбичката. Свищов: работа, глад и учудване от живота. София: училище, глад. Плевен: служба, май е възможно да се живее нормално и почитено и по-добре от гладните дядовци-роби. Свищов: нищо в тази подредба не може да бъде нормално, уволнение. Стара Загора: 1923 година, бой. Свищов: булчето, партията, първият син. „Умри, но дай връзка!“ — под този девиз ще премине животът му, в тесния и в големия смисъл. Първи провал, застрелване на Георги Щерев почти пред очите му. София: Каква връзка? С кого връзка? Една само — с партията и с идеите, които ще променят света. Бой... Вторият син. Провал, измъкване, провал.

Присъдата: обесване.

Част втора.

Само осем дни. (В колко страници да ги опише?) Другите смъртни. Отокът от веригата на крака. Парашутистите — по дванайсет човека в килия за двама. Пеейки, господи...

Процесът.

Част трета.

Ах, тези лица срещу него... Очи, носове, устни. Пак мъже. Бащи на деца, нежни съпрузи, синове на майки. Пак българи. Той ли е луд или светът полудява естествено, постепенно и неудържимо?

Не го интересува толкова решението на съдиите, колкото: какво има вътре в душите и в мозъците на тези срещу него? На рентгенов лъч се превърна, влезе в тях вътре, пътуваше из кръвта им, по клетките, пицейки мълком: „Какви са тези българи, какви?!“

Анто, като в сън, с хубавите си дрехи и достолепието, изведнъж ясно и високо: „Кого съдите вий, господа съдии? Едни младежи, които като Ботев тръгват да мрат за интересите на България ли? Защо са ви главите им? Те са пълни с идеи така, както и вашите глави са пълни с други идеи. Не бих се учудил, ако един ден смените местата си и те трябва да съдят, а вие да отговаряте. Какво решение да вземат те тогава? И още нещо, господа съдии: идеите, се разпространяват най-силно тъкмо от отрязаните глави.“

Част четвърта.

До живот в Пазарджишкия затвор. Глупости — до живот. Вярата му се смееше.

Свободата...

Някой звънна и Серафим Петров стана да отвори. В първия миг не повярва на очите си, след това извика и почти подскочи като дете. Красимир (най-малкият му внук) влезе с едно куфарче в ръка, прегърна ги набързо и поиска от баба си едно кафе. То тъкмо беше готово, без друго.

— По най-светкавичния начин изчезвам сега, имам трийсет и пет минути за вас. Тоест двамадесет и пет, защото...

Момчето се съблече (във всяка стая остави на пода по една от дрешките си) и влезе в банята. Оттам отговаряше на задъханите въпроси на двамата и бабата чуваше (може би усещаше) само шума от душа. Но той й стигаше. Под него беше Красимир. Тя се срамуваше — шейсет и деветгодишната булка — да си признае: май внуци се обичат повече и от децата.

Серафим Петров енергично й разясняваше отговорите на момчето, като прибавяше красиви подробности и от себе си. Все пак — като излезе от банята — Красимир каза, че бил казал на един негов приятел от посолството да прати телеграма за пристигането му от Тунис, но изглежда онзи е забравил, това няма значение, тъй като той тръгва веднага за Златни пясъци и после, като се върне, ще се видят подробно и ще има да им разправя каквото искат, макар че всъщност нямало нищо особено за разправяне.

— Това е положението — заключи момчето и като търсеше някаква „Абба“ (булчето със светнали очи разбра „баба“ и трепна), после „Бони Ем“ и „Дона Съмър“, обърна къщата наопаки.

— Аз почнах — каза Серафим Петров тържествено, като издебна един случаен миг на сравнително мълчание.

— Какво? — попита Красимир с гръб към него.

— Мемоарите си. Току-що. Заварваш ме в самия миг, когато...

— Ох, и ти ли — каза Красимир. — Само като чуя „мемоари“, и ми причернява. Влязох в бакалията за цигари сега, там един дядка връщаше празни шишета. Продавачката пък му ги върна на него, че не били хубаво измити. И оня като писна. „Аз съм свикнал на всички! — вика. — Всичко съм изтърпял, ще те изтърпя и тебе! Аз съм бит! — вика. — Аз съм изгнил по затворите!“ И разни такива. Мемоаристики. Абе къде сте шибнали „Мама Бейкър“? На Нова година беше на този рафт, тука.

— Какво майка ти? — попита баба му, все така обнадеждена.

— „Мама Бейкър“! — извика много силно Красимир. — Плочата!

Булчето я намери веднага (беше в самия грамофон) и радостно му я подаде. А Серафим Петров след малко разбра почесването на Красимир по лявото слепоочие, даде му двеста и четиридесет лева — колкото в момента имаше на ръка — и се сбогуваха.

И след малко седна на стола си до камината, както преди половин час. Щастлив — посвоему. Още по-дълбоко замислен. Може би изведнъж малко по-тъжен от обикновено — доловил подобно на гълъбите, че ятото вече наистина трябва да се събира.

„Умри, но дай връзка“ — прочете написаното от ръката му, за заглавие. Да. Той ще напише тази книга. Ще даде връзката със своя живот, своето време, своето ято мъже и борци.

Не обичаше този як, подскрежен, древен човек Серафим Петров тъжните настроения — покашля се силно и извика към кухнята:

— Булче, връзката не знам дали ще стане, обаче поне първата дума от моя девиз е вече към изпълнение!

А булчето му правеше второ кафе (мечтаейки друг от внуците да си дойде да го изпие) и със своя отслабнал слух, с веселия си и кротък характер — който ѝ беше много помогнал през тези мъчителни, страшни и красиви петдесет години до рамото на Серафим Петров — отново успя да не го чуе.

КОЛИБА В ЛОЗЕТО

В памет на Методи Андонов

Лозето бе малко и старо, един бял и дебел каменен зид яко подпираше хълма над него, по хълма пълзяха нагоре кичести орехи и череши, другите малки лозя, другите бели дебели каменни зидове, все така и нататък, та като ги погледнеш отдолу шарена черга, постлана от самото небе.

Колибата бе лепната до зида в това лозе, тежко градена от белия камък — да побере шест-седем човека. Срещу входа ѝ беше огнището — сгърбено вътре в зида.

Но гостите, които щяха да прекарат тук почти целия къс есенен ден, още не знаеха за това, тъй като не се беше разсъмнало.

Те излязоха от колите си в сутрешния сумрак, когато видяха двамата селяни на асфалта. Киро позна генерала и тъй — в тъмното и с ловните дрехи, — те бяха земляци.

— Здраве желаем — рече той, като подаде ръка.

— Киро, здравей! — каза и генералът, след това му представи останалите.

Те бяха еднакви и четиримата — еднакво чужди и непознати за Киро, — той не запомни нито едно от имената. Но титлите и професиите им го впечатлиха. Цели трима писатели плюс един брадат режисьор с куче специална порода.

— А това е Колю Пенев — рече Киро и се покашля.

Другият селянин, тих и забравен до този момент, държеше ремъците на три пъргави гончета. Той мръдна две крачки към групата и също така се покашля.

— Пенев — каза Колю Пенев, като подаде ръка на най-близкия непознат до него, и в същия миг джасна ремъците на гончетата, та ги напсува горещо заради грубо изразения им интерес към странното

кученце на режисьора. — Пенев — каза той и при следващото ръкуване, джасна по-силно ремъка и отново напсува.

— Дай да ги държа — рече Киро, — докато се видиш с хората.

— Абе какво ще им държиш, те не се удържат от снощи. Жената им изсипала цяла тенджера гозба...

— Изглеждат хубави кучета — каза един от писателите.

— Зверове са — рече Киро.

Друг от писателите почерпи всичките по цигара, размениха се думи за зверовете, после за качества на кученцето на режисьора и ето че хълмовете с лозята нежно и неусетно изплуваха от сумрака. Наедряваха бързо, но незабележимо — като че някой се бе скрил вътре в земята и я надуваше.

— Сега — рече Киро. — Трима трябва да минат оттука, другите трима оттатък. Колю Пенев ще остане да пусне кучетата.

— Ама да почака — каза един от писателите, — докато ние...

— Той знае — рече Киро. — Той ще ни види нагоре.

Колю Пенев взе кученцето на режисьора, но в същия миг му се наложи да ритне едно от своите и люто да го напсува. Киро тръгна с генерала и режисьора отляво по голия рид, тримата писатели — отдясно. Долчинката остана помежду им — едни огромни нощови, пълни с бахчици, бухнал бязак и високи тополи. В самото дъно на нощовите, брадясало от див пипер и лютиче, клокачеше тихо дере.

Небето беше сиво от влага, но ведро. Бялата пара се дигна нагоре и само една ивица от нея остана проточена над реката.

Гостите с Киро стигнаха горния край на нощовите, той ги разстави покрай ръба и ето че отдолу се гръмна.

— Колю Пенев го намери — рече Киро на режисьора, с когото бяха наблизно. — И го прибра.

— Мислиш ли?

— Това е Колю Пенев — каза Киро. — И щом не повтори... Слушай сега зверовете. Трябва да почнат.

Докато изричаше „почнат“, и едното от гончетата се обади. Режисьорът отвори уста неподвижен, брадата му щръкна напред — късичка, черна и гъста. Стоя така цяла минута, поклати глава и каза на Киро:

— Каква дума, моля ти се. „Звяр“. Та то пее, не чуваш ли? Слушай... Слушай.

— Аз съм го слушал десет години. Той е баща им на другите. Той е...

Киро въздъхна по начин, който изключваше и най-нежните думи заради неизразителност.

„Ах, ах, ах!“... — пееше кучето отдолу, гласът му отекуваше по зелените брегове на нощовите, та се издигаше в натежалото от влага небе.

— На мене това ми стига — каза режисьорът.

— Какво? — рече Киро.

— Това дотук ми е напълно достатъчно.

— Е, то е така — рече Киро. — То е така, като помислиш. Ама ние и лов мислим да стане, де. Има ги долу из бъзака колкото искаш. Като сте дошли такива гости, няма да ви изпратим... така.

И заваля. В началото слабо заръси, но постепенно капките наедриха и зачестиха. Неизразимата песен на кучето секна. Едно от другите гончета излезе горе при ловците — мокро и с рязко намален интерес към задачата.

— Беше тя — рече Киро. — Щом тоя звяр се отказа, край. Няма да спре.

— Дъждът ли?

— Аха — рече Киро. — Той е метеоролог и половина, тоя звяр. Спре ли да работи изведнъж, значи дъждът спиране няма. Аз му викам на Колю Пенев защо не го прати в телевизията, да казва за времето.

Режисьорът се засмя. По брадата му се стичаше водицата от небето.

Другите се бяха накачулили кой с каквото има, един от писателите разпери черен автоматичен чадър. Режисьорът се засмя отново.

— Гледай — каза той на Киро. — Колко хубаво стои този чадър над плешивата му глава.

— Абе аз гледам, ама май да отидем в колибата — рече Киро. — А? Ей тука аз имам лозенце и там има колиба. Ако пък спре, пак ще излезем да продължим. Той генералът я знае.

Киро изсвири и останалите видяха как двамата с режисьора отиват в колибата. Но те не дойдоха веднага. Затова по-късно, когато започнаха един по един да се отропват пред входа, всеки следващ бе по-мокър от предния.

И ето как, половин или един час по-късно, колибата в лозенцето на Киро събра всички.

Вътре имаше сухи дърва и Киро беше разпалил огнището. Дрехите му и дрехите на режисьора бяха прострени пред него и от тях се издигаше пара. Всеки пристигнал събличаше своите дрехи и ползваше както за тях, така и за себе си предимството на по-мокър от предния.

Единствен Колю Пенев — когато дойде и неговият ред да си съблече дрехите, та да изсъхнат на клечки пред огъня или окачени по издадените камъни от зида на огнището, — единствен той от седмицата се посуети в тясното място, свали само шубата, станала десет кила от дъжда, и остана така, загледан в убития заек до входа.

— Я направете на човека място до огъня — каза един от писателите.

— Ето аз вече съм сух и без друго — каза режисьорът и стана. — И се натоплих чудесно.

Той беше сух наистина, но от дрехите му все още се издигаше пара — затова остана гол, както си беше.

— Ела тук, тука ела — рече Киро на Колю Пенев и също се отмести от огнището.

И другите се размърдаха — за Колю Пенев остана цялото огнище открито.

— Ама чакайте бе — рече той. — Стойте си кой както беше. Колю Пенев го е валяло, валяло...

Той обясни, че му е горещо и тъй както е мокър, е екстра, но те го избутаха сам пред огнището. От ризата му почна да се издига пара, също и от панталона — само минута по-късно човекът стана подобен на самодива, която в бял облак се появява от нищото или пък тъй си отива. Един от писателите го видя по този начин и каза:

— Ей, Колю, ти като някоя самодива така, майка му стара. В бял облак се появяваш от нищото. Или пък ще изчезваш, а?

— Абе той си пада малко циркаджия — рече Киро.

— Че то нали тъй — въздъхна Колю Пенев. — Нали тъй всички идем от нищото. И там си отиваме, де.

Той погледна голия човек, на когото говореше, и се усмихна засрамен.

— Айде де — рече Киро. — Сваляй това пране от себе си.

— Аз и така ще изсъхна — каза Колю Пенев.

— Ами съхни както искаш — рече Киро, седна върху коловете и сложи раницата пред себе си. — Аз викам сега да закусим.

И другите започнаха да вадят нещата за ядене — след малко в средата на колибата, на земята, върху вестници, пошчета и кърпи се появи шарената ловджийска трапеза. Гостите носеха разни красиво опаковани деликатеси, някой пушна шише да обикаля. Ракията бързо започна да издува говора на мъжете в колибата — както сутринта някой издуваше хълмовете отвътре.

— Това пък какво е? — попита някой, когато Киро измъкна изпод една плоча двулитров буркан с нещо. — Сирене или кисело мляко?

— Не е сирене — усмихна се генералът. — Те го квасят тук през април, а пък сега го ядат, през ноември.

— През май го квасим — рече Киро. — И не тук, а там. Ти нали знаеш.

— Да — каза генералът. — Квасят го горе, на най-високия връх на планината.

— Ами то как стои толкова време? — попита един от писателите.

— Че де да го знам — рече Киро. — Стои. Опитай го, да кажеш дали се е развалило.

Писателят опита киселото мляко с върха на лъжицата, после повтори, като я напълни колкото може, постоя така малко и се плесна по челото, без дума да каже. След него опита и режисьорът, повтори с лъжицата и почти извика: „Не може да бъде!“ Нататък опитваха всички, а Киро се смееше като дете.

Шишето с ракията свърши, извадиха друго. Красивите опаковки на деликатесите тъй си стояха небутнати, докато един от писателите обираше с къшей останалото млекце по буркана.

— Той е по майстор от мене — рече Киро, като погледна Колю Пенев, та се нагърби в кюшето и извади втори буркан изпод плочата. — Той как го кваси...

— Кой, самодивата ли? — каза някой и всичките с пълни усти се разсмяха.

— Я стига сте будалкали човека — каза генералът. — Може пък да го е срам да се съблече.

— А? — рече Колю Пенев и го погледна за пръв път подробно.

Той наистина се срамуваше. Беше изпитал едно неочаквано чувство на свян още преди няколко дена, когато чу от Киро какви гости ще дойдат в неделя. То се повтори по-силно и сутринта, при запознанството с големците — всъщност той това чувство попържаше толкова гневен, а не обичните си кучета. Но това неочаквано чувство на свян вече напълно го издъни отвътре, когато влезе в колибата и ги видя така голи.

Така той не откриваше нищо писателско у тези стари момчета, насядали кой както намери, върху коловете и дръвцата в колибата. Нищо особено режисьорско и генералско. Нито по думите, позите, дрехите, издишващи пара, космите по краката, босите пръсти и слабините. Но като знаеше, че са такива? И затуй гледаше толкова дълго скучния нему убит заек, проснат небрежно до входа.

Ракията пак стигна до Колю Пенев, той отпи още две глътки и повтори:

— А?

И още веднъж ги огледа подробно. Стари момчета. Голи и мокри. Усмехнати просто. Заети с хляба, ракията и лука. Омазани до ушите с кисело мляко. Прострели ръце и крака към пушливото сладко огнище. Унесли очи към жарта, зажумяващи от дима на цигарата — родени от майки и смъртни момчета.

— Абе как няма да ме е срам — рече Колю Пенев. — Да се събличам гол пред такива хора.

— Ти пък какво приказваш сега? — сопна се генералът. — Хора като хора!

— Знам аз — рече Колю Пенев. — Хора като хора, ама... Тоя свят нали баш по такива хора се мери. Не по мен и по Киро.

— Какво искаш да кажеш? — попита един от писателите.

— Ами това. Например България сте вие, не съм аз. Вие... Айде сега, Колю Пенев не е расъл в саксия.

— Киро — каза режисьорът, — напред ти споменах, когато слушахме кучето, че това ми е напълно достатъчно. А пък то имало още. Да знаете... колко добре стана, че заваля.

— Абе добре, добре — каза един от писателите, — обаче човекът си стои с дрехите мокър и това няма да е добре.

— Срам го е човекът — каза друг, — и това си е.

— Че ме е срам, срам ме е — рече Колю Пенев. — Ама не от мене си, ами от вас, искам да кажа.

— То има защо — каза друг от писателите и като си разбираше сам какво мисли, изведнъж се разсмя единично и силно.

Колю Пенев отпи още две глътки от шишето, чието съдържание стопяваше неприятното притеснително чувство у него, развърза учкура от кабел, който му служеше за колан, и ето че издишващите бяла и безкрайна пара панталони най-сетне се смъкнаха. После Колю Пенев свали ризата, долните дрехи — окачи ги по клечките и зида на огнището, та се изправи и се обърна.

Киро, за когото организъмът на Колю Пенев не беше никаква тайна, се изсмя силно и предварително. Набитите очи на писателите, режисьора и генерала с пределна яснота откриха веднага, че този Колю Пенев е вероятно последният мъж из Европа, който би се срамувал от голотата.

— Щом е толкова зор — рече Колю Пенев, — нека и аз да поизсуша дрипите. Къде замотахте шишето?

— Тука, тука — казаха почти всички едновременно и две шишета моментално се вирнаха към тежката му кафява ръка.

Дъждът отвън валеше със същата сила и постоянство. До входа на колибата в лозето заекът зяпаше с мъртвото си око към небето, което тази сутрин беше видял за последно. Дрехите изсъхнаха и момчетата си ги облякоха отново. Есенно къс, денят изтичаше бързо, но от сладките приказки — и безкрайно.

Времето се оправи следобед, когато гостите и двамата селяни трябваше да се разделят.

Онзи от писателите, който излезе пръв от колибата, каза: „Абе то сега пак става да се разходим. Ето тук даже виждам и дири на заек. Минал е съвсем скоро, защото дъждът иначе щеше да ги размие. Само че къде отидоха кучетата?“

Тогава излязоха и другите, видяха дирите на заек и потвърдиха единодушно, че заекът е минал съвсем скоро.

Малко по-късно, изправен като орел върху тревистия ръб на нощовите, Колю Пенев изсвири. Кучетата пристигнаха и завъртяха любезно опашки. Първо певецът и неговата дъщеря-звяр. После синът му звяр и специалното мъничко кученце на режисьора.

— Вече не се давят като сабалем — рече Киро. — Като ги гледам така.

— Възможно е — каза след колебание режисьорът.

И всички продължиха надолу.

По пътя един от писателите каза на режисьора:

— Само едно нещо не знаем двамата с тебе.

— Кое?

— Че Колю Пенев и Киро са истинската България. Не ние.

— О, какъв ден! — каза след малко мълчание режисьорът. — Господи, какъв ден...

Надолу към колите общият разговор продължи в тази насока, дори Киро и неговият свенлив приятел Колю Пенев внесоха в този общ разговор своето скромно и притеснително участие. И бяха щастливи — седмината — че ето, лов не е станал, но нали те са усетили всичко? И то си беше така.

Без простата истина, че заекът, чиито дири видяха накрая, беше прекарал целия ден до колибата, на метър от тях, заслушан в тях, също тъй търсил подслон от водата.

И без живата, също така прясната истина, че кучето-звяр и специалното кученце на режисьора бяха по свой път преодолели принципа за различие на породите и бяха се любили целия ден във валежа — колкото могат.

И още без една велика стара истина, че този свят естествено се мери по своите изтъкнати личности — вождове и писатели, и режисьори и генерали, — но тези изтъкнати личности винаги и най-много се въдят из тези колиби в лозята.

В самия край на деня, когато ръкостисканията от сутринта се повториха, сега за довиждане, и гостите се загледаха в гърбовете на двамата селяни, в мокрите кучета, в хълма с лозята — белите каменни зидове, зелените взривове от плод, ядка и семе, череши със стволоче за оръдия — дойде мигът на истински пълното, най-силно и свято усещане, което мълком ги изду чрез кръвта им.

Усещането, че само по тази шарена черга може да се пътува безкрайно — наистина до самото небе.

ЧЕТИРИ ХУБАВИЦИ В ГОРАТА

Зная, че ако ви кажа: „Аландере, трудоваци, изведнъж от гората изскачат четири момичета“ — това би било интересно. Но за да почна тази история, както му е редът, трябва непременно да разберете поне горе-долу къде сме били. Иначе си губи ефекта.

С две думи, бяхме в Родопите. Само че не тези Родопи, до които се стига с влак и с кола, а от онова място, където човек все някак може да стигне с превоз — давайме пеш още два часа навътре, към мечките и глиганите, по пътеката край реката, после още малко нагоре, през едни дълбоки каменисти урви, след това пак надолу, през една гъста и тъмна гора, като прехвърлите последното бърдо (стръмничко е, но не е чак толкова дълго), вече вървите по равни поляни с широка и спокойна крачка, но не съвсем бавно и тъй, полека-лека, вечерта приближавате към кошарите, от които се отива към Аландере. Тук е нашият лагер.

Разбира се, какво значи думата „трудоваци“ няма смисъл да обяснявам, но с още две думи трябва да ви разкажа как точно се трудихме, когато от гората изведнъж се появиха тези момичета.

Нареждахме калдъръм. Ако процедурата не ви е ясна, ето — камъкът трябва да стъпи добре; по възможност на плоскост, но да не бъде легнал; острият му край да е нагоре; следващият — по същия начин и плътно до него; без много клинчета. Не е голяма философия. Така се нареждат и белите хлябове в кафезите на всички фурни, сигурно сте забелязали. Само че те са по-меки.

Една подробност — преди да изскачат хубавите момичета, по дланите ни нямаше шии и мазоли. Камъкът всичко изтъква като пила. Впрочем изкопчиите също нямат мазоли. На дланите си те имат твърда, дебела и жълтеникава — съвсем безчувствена — кожа. На възглавничката на безименния пръст например Джабара си държи една безопасна игла. Забол я там. Усещам я, казва, кога влиза, ама хич не боли. Боли, вика, колкото в ръкава. А когато Иван си отсече тояжка и обели кората ѝ с ножа, после я прекарва на шлайф през ръката си. Тояжката излиза полирана. Като на шмиргел.

Сега знаете къде е горе-долу лагерът Аландере, разбрахте в общи линии и как се трудим — момичетата могат вече да се явяват. Последна подробност: много рядко излизаме в отпуск (пазим си отпуската за зимата, че тогаз пък на студа съвсем не се трае) и жив човек тука с месеци не се мярка. Външен човек, искам да кажа.

И тъй нареждаме калдъръм, Аландере си боботи край нас. Иван и Джабарчето нещо си пеят. Мънкат и тандърликат. От вчера те не са на изкопа — дойдоха да научат и този занаят. Часът е вече пет без нещо следобед — след малко привършваме. Ако някой някога ви разправя, че по това време сме скапани от умора, хич не се хващайте. Ние сме най-уморени сутрин към осем, когато денят току-що е започнал и не му се вижда краят! А сега — малко преди да привършим — сме бодри като млади лъвове. Това си е самата истина. Защото пред нас са свободните часове и дългите хубави вечери. Вечерно време всеки остава със себе си, или пък с когото иска от другите, и си прави, каквото му скимне. Например сега, щом от гората излязат тези момичета, ние ще ги заведем в лагера, ще ги оставим за малко в библиотеката, да ни почакаат, след това ще се избъръснем едно мераклийската, ще се стегнем, колкото можем, и — хайде на танците. Имаме си хубав салон. Радио, телевизор, магнетче. Ще им вземем акъла с нашите хватки — да не ни мислят за такива леваци. Какво от това, че нареждаме калдъръм? Какво от това, че живеем сега тук, където шумоли Аландере?

Танцуваме страхотно добре, не че ви се изфуквам. Днес на обед Джабарчето например обърна една количка (от тия, железните), стъпи отгоре ѝ и като си запя сам, показва на всички какво може. В такива случаи все ме е яд, че при нас няма един оператор от телевизията. Би направил страхотно предаване. А Иван пък така хубаво мяука, че като му дойде кефът и се размяука — катеричките по дърветата се събират да слушат.

Едно от момичетата аз ще го свия. Бъдете съвсем сигурни. Веднъж само да го свалим в лагера и да почне забавата. Знам точно как ще го свия, грешка в тия работи няма. Без да се излитам много в началото. Ще оставя другите да ми загреят мадамата. Аз няма да я дърпам все да танцува, като тях, а ще си седнем с нея така — кротко — и ще се отворим на един лаф. Тя например ще ме попита как я караме тук — всички все това ни разпитват.

„Ами работим — ще кажа, — службата си върви.“

„Тежко ли е?“

„Е, не е като сортиране на праскови.“

„Колко месеца още остават?“

„За мене ли?“

„Да.“

„Още пет.“

„Наближило е вече. Какво ще правите след това?“

„След службата ли?“

„Да. След като се уволните.“

Сега ще я поканя да танцуваме. Ще бъде нещо бавно — така прегърнати, — а не ония танци, в които обикновено се изпотяваме. Танцувайки така прегърнати, ще и разкажа онова, което знам за един инженер.

Тук при нас често минава един гявол с едно чукче на дълга дръжка. Той е геологът на тези обекти, които ние строим. Не знам доколко ви е ясна цялата работа, но горските пътища първо се проектират от Министерството на горите, а после ни се дават да ги правим. Министерството си има геолог (тоя, за когото сега ви разправям), той определя категориите на почвите, посочва местата за каменни и други кариери, оглежда има ли свлачища и ако има, какво да се прави и изобщо сегиз-тогиз се навърта по всички тези обекти.

Та с тоя геолог (който сега е към трийсет и четири-пет) веднъж пихме по едно питие в селото и аз надълго го разпитвах за разни неща. Друг път пътувахме с него до Пловдив (той си има един вартбург) и после обратно до лагера. А пък преди месец му бях в София на гости. Изобщо познавам го отблизо и съвсем подробно.

Тоя човек също е бил трудовак като нас. Служили са с капитан Гергов, дето миналата зима беше тук — бачкали на някакво летище в Ямболско. И капитан Гергов ми е разправял за него, а и у тях видях снимки. Нарездали калдъръм — точно така, както ние сега го нареждаме. Правили пътища, писти, летища. После се уволнил и започнал да учи. Година, две — на третата влязъл да следва. Работил и следвал, карал на шкембе-чорба и на мускули, но полека-лека завършил и взел диплома за инженер. Знам го много добре — казах ви, — бил съм с него, когато почива, бил съм и когато работи. Леле, как мъжката бачка тоя човек! Цял ден трябва да тичаш задъхан след него.

Но когато не бърза и е на кеф, все пита нещо за лов и риба, отваря се на ракия, на карти и... изобщо няма грешка човекът.

Като си танцуваме така прегърнати, ще ѝ разправя тая история. Само че не в трето лице. В първо — с „аз“ и в бъдеще време. Не за да се изфукам, а защото го мисля сериозно. Просто на самия мене ми е приятно да разправам тая история — като се чувам да я разправам, все повече си вярвам, че и аз ще направя така. Уточнявам си я и хе готвя психически.

И тогава момичето (знам, всичко това вече е бивало) ще седне пак при мен в ъгъла и после пак ще танцуваме — бързо и бавно, — и пак ще сядаме в нашето ъгълче, и ръката му все по-послушно ще ляга в дланта ми, все по-нежно и доверчиво, и ние после ще излезем отвън, където Том Джонс от магнета слабо се чува — където водата на Аландере глухо бучи и месечината още я няма, но ярките звезди пищят в тъмнината отгоре, видели много хора и съдби, и черните силуети на онези огромни дървета са се поболи по поляната в превъзходно мълчание, и тука (знам, това също е бивало) няма нищо особено да се случи, но аз ще я държа близо до себе си, ще я целувам полека и нежно и моите доверени мечти ще думкат в гърдите ми като луди, за да ги превърна по-скоро в действителност; а може да се случи и всичко, момичето може да стисне ръката ми изведнъж и да поиска да ми помага по дългия път — така е станало с геолога. Веднъж вървахме цял ден из гората и после слязохме в едно селце, отбихме се в малката кръчмичка да починем и той ми разказа много подробно живота си — едно момиче му е помогнало.

Пет без няколко минути. Иван започва да мяука, Джабарчето обръща количката и с див кръсък скача отгоре ѝ. Момичетата трябва всеки момент да се появят от гората, иначе ние привършваме и си тръгваме полека към лагера сами като вчера. С шиите по ръцете. Или пък с изтъркани до кръв пръсти — камъкът не прощава. С мислите и с мечтите си.

Е, не сме ракетчици и граничари. Ние само строим. Нарездаме калдъръм, копаем тунели, разбиваме скалите и ги трошим. Пътища правим, заводи, мостове, язовири, летища — всякакви сгради. В лагера Аландере — пред помещенията с варосан нареден чакъл — е написано:

Строим за България!

Не виждам какво може да се прибави. Понякога си мисля, че ракетите може и да не потрябват. (И дай боже.) Друг път ми идва наум, че вече никой няма голямо желание да нарушава нашите граници. (И добре прави.) В такива случаи излиза, че ракетчиците и граничарите (моите уважения) просто чакат, пазят и се готвят за нещо, което не всеки ден става. А ние всеки ден строим. Пролет и есен, зиме и лете. Понякога (случва се) и в неделя.

Всеки божи ден за тази малка мила България нещичко все се издига, направено от грубите ни ръце.

Преди да излязат четирите момичета, забравих да ви кажа още нещо: наскоро пак срещнах онзи човек с чукчето. Виждам го — кога беше, — лази с вартбурга насам, по черния път, полека-лека, а вътре жена му и едно малко хлапенце — и двечките същински кукли.

— Здравстииии! — викам. — Ех, няма ли да свърши веднъж, няма ли!...

Той спира колата, хили се и ми казва:

— Ще свърши, братле, ще свърши. На тоя свят всичко някога свършва. Даже и най-сладкото.

А аз му викам:

— Пет месеца още, пък после — по-нанагорно. Разболя ме ти мене, да знаеш!

Хили се инженерът:

— Не бой се, приятел. На тоя свят страшно за нас няма. Нали знаеш: всяка майка трудовак не ражда.

И си подкара колата нагоре. Иван измяука един път към жена му — щях да замахна с лопатата, да му пръсна главата. Не давам да се мяука по жената на моя човек, не давам косъм да падне от него. Ей, пълни ме със сила тоя човек — какво друго да ви разправам?

Точно пет. Иван мяука на поразия. Джабарчето се кълчи върху количката като ластик. Някои свиват ръце пред устата си и свирят като сирени на кораб, друг вдига някакво ръждиво желязо и започва да го чука с един камък.

И за днес — край. Поемаме си към лагера. Четирите хубавици и този път не излизат.

Братче, кога си видял ти четири момичета да се явят изведнъж от гората?

Не си, разбира се. И аз не съм. Макар че всеки ден ги очаквам. Изглежда, тези момичета се въртят някъде другаде и ние с тебе ще трябва да ги търсим там. Мисля, че знам точно къде. Но чакай да минат петте месеца. И после да започнем пък онази дълга, но прекрасна приказка за пътя на инженера. Хич не се бой — страшно за нас няма. И аз, и ти сме ударили с пета в дъното, няма начин да не изплуваме. Нека му мислят онези, които не познават кирката и лопатата. Които нямат нашите ръце.

Които даже не са чували, че всяка майка трудовак не ражда.

НАДАЛЕЧ И ЗАВИНАГИ

Далече от хора, колиби и селища, зад върбалака по бреговете на Осъма, чак там до гористия гръб на Пустията лежаха топлиците на Узунбас — незнайно колко стари, нагънати, дълги блага. Наоколо нямаше дори ниви, тъй като беше мочурище. Единствени гости на дивия свят тук бяха стадата, овчарите и ловците. Чудни места бяха това. Приказно беше да видиш по тяхната тиха повърхност, макар и веднъж само небето. Прекрасно беше дори само това: да бъдеш тук и да дишаш. Да гледаш тясната ивица от небе — дълбока, с бели облаци, синя. Безкрайна зад отражението на старите брястове — напукани, черни и строги. И под висящите в клоните им лози, и през високите луди тръстики.

* * *

Водата беше плитка и топла. Гнездото се криеше по-нависоко, между тревите върху една буца. Да се гмуркаш наоколо бе истинско удоволствие и дивата патица тъкмо това правеше. Леко, спокойно човката ѝ загребваше меката тиня и после внимателно я прецеждаше. Тъй, макар и не всеки път, за нея оставаше някое охлювче или пък червейче, което бързият ѝ език ловко прибираше. Понякога се случваха семенца, друг път вкусни треви и различни удавени насекоми.

И ето как, плувайки бавно из гъола, дивата патица успяваше да се храни. Да съществува, да си живее живота, да мъти и да се пази от враговете си. Все тук, само тук, винаги — откакто се беше родила. Защото многото нейни сестри — братовчеди, роднини — обикновено напускаха това място. Бързите им като вятър криле един ден ги отнасяха високо в небето — надалеч и завинаги. Разбира се, групи от тях пак наминаваха (най-често пролет и есен), извиваха няколко кръга отгоре, след това тежко падаха във водата и скоро гъстата блатна растителност загъмжаваше: „Ва-а-а-ак, в-а-а-а-ак, вак, вак!“

Големи празници бяха това — особено през април, когато тя срещаше своя паток. Ах, как радостно ѝ беше да го гледа такъв — отслабнала и премаляла в камъша — бляскавата му перушина на шията, с яркозелената му глава и с тази огнена атлазена опашка, която гальовно и вечно помръдваше. Той плуваше бавно наоколо, показваше ѝ от всички страни сватбената премяна, от време на време тихичко се обаждаше... После, след любовта, която траеше една седмица, тя пак подреждаше старото си гнездо, постилаше го отново с мъх, клечки, пера и ето как, улисана в това занимание, дори не усещаше кога другите заминават.

Яйцата под нея бяха най-милата ѝ компания. Тя ги покриваше нежно, лежеше тъй нощи и дни, без да направи най-малко движение — да кажеш: умряла отгоре им. Когато някое листо наблизко мръднеше, докоснато от птиче или от вятъра, само кръглото ѝ око трепваше бързо и тревожно.

Разбира се, от време на време тя ставаше за храна, не да се наяде, както би трябвало, а колкото да не свърши от глад. И макар че след десетина минути непременно се връщаше, преди да тръгне, редовно покриваше с мъх всички яйца.

И тъй, патетата се раждаха. В началото съвсем малки и смешни. Неспособни за нищо и глупави. Никой, освен нея не знаеше какво трябва да прави, да могат патетата да оцелеят. А и да знаеше, едва ли би могъл да го върши. Само тя можеше — майка им. И всяка година това се повтаряше, после смешните патета наедряваха, голите им тела се покриваха с перушина и един ден просто излитаха — високо в небето, надалеч и завинаги.

Патицата не знаеше какво трябва да прави, за да ги спре. Освен това тя и не знаеше трябва ли да ги спира. Веднъж се случи така, че едно от тях остана при нея. Крилото му беше прекършено. Те си живееха заедно много добре, докато една сутрин патето не се върна в гнездото. Старата патица позна по калта стъпките на лисицата (тя неведнъж беше се гонила с нея и сега знаеше точно какво се е случило). Тогава, още по-тъжно самотна, старата патица за пръв път си помисли, че след като порастат, нейните патета трябва да излетят. Да идат там — в големите язовири и из моретата — и заедно с другите свои роднини да изживеят както се случи живота си.

С течение на годините все по-хитра и опитна, преминала през многото опасности на един живот в блатото, дивата майка изпълняваше своя дълг с удоволствие и отглеждаше тук своите малки.

Особено трепетна тя беше сега, тази година, в края на лятото, когато отглеждаше второто си люпило. През пролетта порът изяде всичките ѝ яйца, но още докато изживяваше своята мъка, в небето се появи ято. То слезе при нея и един пъстър, едър паток я залюби горещо. Макар вече през юли, тя снесе, измъти отново и ето — сега наоколо пак плуваха патета.

На кого можеш да обясниш каква радост е всичко това: да плуваш сред своите малки, да им показваш, да ги наглеждаш... Към всяко да се обърнеш, по сто пъти да му повториш. Да му се сопнеш, да го погалиш. И накрая пак не си сигурна — може ли вече само. Често уроците биваха шумни и весели, почти винаги имаше смехории, водата наоколо просто кипеше от врява.

И днес тъй, в горещия летен следобед, обучението се водеше буйно. Патетата се клатушкаха смешно, посягаха с човки, където не трябва, опитваха да подхвъркват и да се гмуркат.

Щастлива, че тъй бързо растат — с едното око, вечно дежурно встрани, — майка им се обаждаше тихо, предупредително. Тогава те за миг се заслушаха, чуваха в себе си онзи вроден глас на страха, но — малки и глупави — не след дълго пак се забравяха. Тихата вода пак се огласяше от техните лудории и буйната дива растителност вреше от радостен плясък.

* * *

Кучето беше на трийсетина крачки напред — то бягаше, спираше, душеше, отново тършуваше нервно.

Ловецът крачеше бавно, острите му очи шареха из тръстиката.

Той знаеше: тук винаги имаше патици. И сега ги очакваше да се дигнат. В пушката беше поставил подходящи патрони. Наблюдаваше кучето, сенките в гьола, всяка подробност. Всеки момент чакаше плясъка на крилата им.

Всеки момент, всеки момент; той беше ловък и опитен, пушката — отключена и готова, едно помръдване на тревата за него беше

достатъчно. И ето че всичко това скоро се случи.

На десетина крачки от него гъстата блатна трева се размърда и седем-осем патета побягнаха на всички страни. Той вече беше вдигнал пушката, но в същия миг кучето му се хвърли след тях и не му даде възможност да стреля. Ловецът бързо разбра, че от стрелбата всъщност нямаше нужда. Патетата бяха от късно люпило, още не можеха да хвърчат и кучето щеше да ги излови до едно. Иначе бяха чудесни — вече достатъчно едри и тлъсти.

Кучето, разбира се, в момента точно това правеше — промъкваше се в тревата след едно пате и вече почти го застигаше, когато изведнъж, подобно на камък, нещо плясна на две крачки пред него.

Водата пръсна силно, кучето се сепна за миг и отскочи.

Тогава и то, и ловецът видяха старата патица, която също ги гледаше от пет крачки. С ужасените си кръгли очи — ту кучето, ту човека, ту дирята на нещастното пате.

В първия миг безумието на дивата майка наистина имаше резултат — патето успя да се мушне дълбоко в тръстиката. Но сега се случи нещо съвсем непредвидено: кучето не се хвърли по нея. То просто продължи подир малкото.

Тогава патицата изпляска с криле, литна само на метър високо и пак падна пред кучето.

То я погледна с досада и продължи подир малките из тревата.

Ловецът стоеше на своето място и с пушка в ръце гледаше сцената. Патицата се хвърляше на две крачки пред кучето, пляскаше с криле като луда, после започна да кряка и да перпели из водата в агония.

Най-сетне кучето се хвърли към нея. На сантиметри от зъбите му тя литна, но след секунда пак падна — все тъй на две крачки пред него.

Кучето отново се хвърли, тя пак литна и падна и тази смъртна игра продължи дълго.

Гнездото остана назад. Майката водеше кучето надалеч. То всеки път почти я докосваше, всичко това го вбесяваше повече и не след дълго ловецът ги чу на триста-четирисотин метра от себе си.

После всичко утихна. Той не знаеше какво да мисли, когато опитното куче се върна, бързо откри малките из тревата и с нова злоба

се хвърли към тях. Те пак така хукнаха из камъша — нещастни, тромави и отчаяни. Миг преди едно от тях да попадне в устата на кучето, сухите върхове на тръстиката рязко се скършиха и във водата като че тупна снаряд.

Цял гейзер се вдигна нагоре, дивата майка отново бе тук. С отворена човка, с увиснали тежки криле, с изцъклени кръгли очи.

Този път кучето веднага се хвърли към нея, но тя литна и го прескочи. После излезе на другия бряг и започна да куца.

Страшната игра започна отново — сега вече на сушата. За кучето тук беше по-лесно, но патицата скоро доближи другия гьол, по чийто бряг се стелеше дълбока тиня. Тук куче не можеше да нагази. Можеше само да тича по твърдия бряг.

Патицата плуваше съвсем близо до него — на едно само посягане — и тъй, лека-полека го мамеше подир себе си. Тя куцаше още по-силно и се преструваше на ранена.

Ловецът, който не беше помръднал от своето място, забеляза как четири патета излязоха от тревата и се затичаха през гората. В страха си на деца, те минаха през краката му — на метър под заредената пушка. После едно по едно влязоха в другия гьол — там, откъдето се чуваше отчаяното крякане на майката. Където тинята беше дълбока и кучето не можеше да нагази.

След това той видя във въздуха майка им, а след минута и своето куче. То беше потно и кално, озверено до краен предел, пак тъй се хвърли към старото място, където останаха другите патета.

— Не! — извика ловецът така, че кучето се закова на място и задните му крака гузно приклекнаха. — Тук.

То наведе глава, прибра червения си език и бавно се приближи до краката му.

Той заключи пушката, нарами я и му нахлузи каишката.

После ловецът извади цигара, облегна се на една стара върба, извита отпреде му като люлка, и се загледа в утихналата вода. Там, където се виждаше тясната ивица от небе — дълбока, с бели облаци, синя. Безкрайна зад отражението на старите брястове — напукани, черни и строги.

И под висящите в клоните им лози, и през високите луди тръстики...

* * *

Два часа по-късно дивата патица лежеше на своето място. Малките патета пак бяха край нея. Тя гледаше във вечерния здрач и будна, отново сънуваше всичко.

Как точно я гледаше кучето и смъртта как я гледаше през тръстиките — лъскава, черна, с две дупчици. Тя я познаваше, знаеше, бащата на ланските патета тъй си отиде, уж литна нагоре, но страшният гръм го настигна, ужасният тътен, тя помни как той изведнъж сбърка летенето, как шията му се огъна назад и как падна ей там, още по-тежък и шарен. Добре, нека и тя да умре в същия гръм, в зеления облак на върбалака и задъханото ръмжене на кучето, само малките да останат, с цената на всичко, на всичко. Камъшът също тъй всяка година умира в началото на снега, но всяка пролет отново пониква с копривата, с кукуряка. Млада и дива — страхотна миризма на живот. И жълтата светлина в дряна, и голямото топло небе. Божичко, не е ли единствената посока на живите точно това — надалеч и завинаги?

Сънуваше будна дивата патица, натискаше се в своите патета — сега вече, макар и за малко, по-слаба от тях — смаляваше се в гъстия топъл клечетак и в тръстиката, в познатата тишина на своето блато, в благословения шум на треви и животни, чак в дъното на камъша, където се беше родила — толкова прост, толкова скъп, тъй жадно зелен, жилав, безкраен. И като не можеше да мисли, ослушваше се във вечния шепот наоколо, а той все така й разказваше смисъла на нещата: да раждаш, да имаш гнездо, да го браниш. Нищо, че милите малки глупачета тъй бързо растат и после ти късат сърцето, като излитат. Високо в небето, със силни криле — надалеч и завинаги.

Ослушваше се дивата майка, за сетен път чуваше всичко това. Пребитото й тяло пищеше от радост. Само очите й бяха още по-кръгли и пулсът й думкаше чак в тинята.

Иначе всичко си беше както преди.

О, иначе всичко пак беше добре.

ВРЕМЕТО РАБОТИ ЗА НАС

Той се казваше Дончо Стефанов Дончев и когато ние разбрахме това, аз едва не извиках от радост. Много лесно е да се сетите, че за редника Дончо Стефанов Цончев (моя милост) почти пълното съвпадение на имената с ротния командир никак не е неприятно. Само едно „Ц“ ни разделяше. Вече усещах как се сприятеляваме, още когато той прие ротата, огледа ни един по един и поговорихме за най-обща неща.

— Само с едно „Ц“ значи се разминаваме, а? — каза той, като се спря пред мен.

— И малко нещо в чина, другарю капитан — усмигнах се аз.

— То не е толкова важно, колкото буквата — рече капитанът. — То е временно, преодолимо е. Ти можеш да станеш и капитан, и майор. Но буквата ще си остане различна завинаги.

Свих рамене, той продължи още малко да гледа в очите ми и после отмина.

На другия ден ме натика в ареста. (Няма смисъл да обяснявам причините, тъй като това ще се повтаря много пъти — с мен и с основните ми приятели в казармата — и разказът ми ще се превърне в дълга и монотонна повест, подобна на мемоарите на някой рецидивист.) Като излязох, предложи ми да се поборим. Първо попита:

— Ти си боксьорът на ротата, нали?

Аз погледнах скромно в краката си.

— Той е — каза Пешо, — само че не може да се каже „на ротата“. Човекът е национален състезател, другарю капитан.

— А ти какъв си му? — рече ротният, като си изви главата към Пешо съвсем бавно и необещаващо.

— Приятел съм му, другарю капитан — отсече Пешо.

— Тогава довечера, след като се срещна с него, ще те изтъркалям набързо и тебе.

Тонът на този човек беше напълно неясен — още от самото начало. Не можеш да разбереш: шегува ли се или говори напълно

сериозно.

Вечерта дойде и наистина ми предложи да се борим.

— Ставаше дума за бокс — измънках аз и вече бях притеснен, без да мога да кажа защо.

— Различавам двата вида спорт — каза капитанът. — Аз ти предлагам най-обикновена селска борба. Защото това мога.

Навих се. Нямахме как. Като се съблякохме по гащета и започнахме, опитах се да бъда умен. Мек така, но не съвсем — да не вземе пък да се обиди. Въобще той трябваше да разбере, че съм готино момче и тъй нататък. Обаче излезе як и налита. Бързо-бързо работата стана сериозна. Забравих да ви кажа в началото: аз мога да лежа в карцера до безкрайност или да бачкам на кариера, но не мога да си простя, ако загубя игра. Все едно каква. Щом съм се гепил веднъж, трябва да я спечеля. Когато усетих, че става дума за доста пъргаво и много жилаво тяло, взех да го давам с все сила. И с хитрости, разбира се. Но и капитанът не беше глупав, та се счепкахме на едната злоба и инат — кой колкото има. Ония се развикаха, гяволите. „Дръж се сега, адаш!“ — вика ми той по едно време, задъхан и зъл. Някак си го туширах най-сетне, обаче пулсът ми беше станал сто и шейсет удара в минута. Аз с толкова слизам от ринга на републиканското, та го знам наизуст и без хронометъра.

Капитанът ми подаде ръка и ме тупна по рамото.

— Извинявайте — казах — обаче...

— Глупости говориш — каза той. — Какво значи „извинявайте“, когато човек се бори?

Десетина минути по-късно (през което време той ме хвалеше и ми се радваше искрено) Пешо се излъга да се побори с него. Почти веднага ротният му залепи плещите на одеялата, които бяхме разстлали.

— Някой друг? — рече капитанът.

Нямаше кандидати и играта за този ден свърши.

Много приятелски си приказвахме по-после, той все ме хвалеше и въобще всички сметнахме, че моят въпрос със службата е уреден. Адаши с капитана, борби — аз по-силен от него („бий врага, да те уважава“) и тъй нататък.

Точно два дена по-късно бяхме в ареста: Гената, Пешо и аз. (Между другото това е основната група арестанти още отпреди да

дойде новият ротен, като към нея могат да се прибавят във вид на първи резерви: Динчев, Слона и Мазгата.) Въобще живеехме си тогава в казармата. Но не ни пукаше особено. Може би само в началото. После се сетихме, че времето работи за нас. Велика мисъл! Изпълва те веднага с непукизъм. Какво толкова ще ти направят? Ти все пак ще излезеш — всеки час и всеки миг те приближава към това. А те ще останат. Въобще. До пенсия. Никаква омраза — съжаление трябва да се изпитва към тях.

Ах, времето работи за нас. Дреме ми, че съм в ареста. Дреме му и на Пешо, и на Динчев — на цялата изпитана група. „Лошите момчета“ имам предвид — така ни наричаше предният командир. Той беше симпатяга. Ама мек. И лошо се случи с него, като попадна на нас. Мисля, че затова го преместиха. „Какви лоши момчета, бе! — вика му веднъж Гената. — Ние сме гадове. Това е!“ Пет дена лежа за тия девет думи. Обаче пак излезе ухилен.

С Дончо Стефанов Дончев не можеше да се разговаря така. Някак си не ти идва желание да започнеш тъй с него. Първо, той нямаше червени бузи. Второ, гласът му беше чисто нормален, на мъж. Трето (много важно!), беше от непукистите, като нас. Иначе шегаджия. Направо приятел. До момента, в който мъничко си я оплескал. Тогава, виж, лошо. Той тия думи прошка, милост, забрава май че не ги знаеше изобщо. Лош човек. И става зъл за нула време — аз го бях забелязал още когато се борихме.

Както и да е, две седмици по-късно в ареста сме цялата група. За трети път — само в два месеца. „Времето работи за нас“ — повтаряме си и всичко беше о'кей. Мислехме си. Говорехме си (наум) с когото искаме и каквото си искаме. Не сме в дисциплинарната, където „О, миг спри!“ — както е казал поетът. Което — там — наистина е за оплакване. Виж, там времето не работи за тебе. В известен смисъл ти даже работиш за него — за вечното време въобще, от което толкова малка частица живееш... „Брак бу моабет“ — както би казал Карата, от когото там именно научих турски език. А аз бих казал: „Гечмиш ола, защо да се натъжаваме излишно?“

Тече наказанието, текат нашите мисли. Ето мотоциклета. И аз върху него. Страхотна каска и кожено яке — нали гледате италианските филми? Отзад мадамата — такава, каквато въобще не сте виждали. Държи ме през кръста. Вика ми нещо в ухото и се смее.

Поличката ѝ се обърнала от вятъра — как ли я виждат зяпачите отстрани? Ръмжи моторът и пее. Стотак. Стиска ме тя — шубето работи в завоите. Бърза да спрем. И аз, щото. На една полянка, майчице...

Ето, тече и времето. Гледано оттук — нека. Панта рей, въобще — нали така беше казал мъдрецът.

И съвсем като на шега протече стената на язовира. Не знам защо. Не се разбра и после. Сигурно лошо са я строили. А може би силата на такива неща като Водата, Земята, Космическите неясности (за нас) са толкова големи, че ние не можем дори да ги предположим реално.

Настана страшна суматоха — почти не помня как се озовахме на мястото. Нашата рота беше пристигнала първа, капитан Дончо Стефанов Дончев ревеше в нощта като ранено животно. Бях без колана, Пешо и Слона бяха до мене. Мъкнехме сандъците, в които въобще не знаехме какво има, после една барака трябваше да се демонтира. В тъмното. Без никакви инструменти — само с два лоста и една кирка без дръжка, захвърлена от строителите. Водата бучеше ужасно и май беше наблизко. Иди разбери в тъмницата как и кога ще те поеме вълната. Още докато си мислех това, Динчев извика ужасно: „Бягайте, другарю капитан! Бягайте!“

Все помня: водата беше вече до кръста ми, една овца измъца наблизко и ме блъсна. После още две овце, още една — не помня и сега колко. Егрекът беше отнесен — много по-късно казаха, че двеста осемдесет и четири животни бяха загинали тази нощ, отнесени от водата.

Гледай как думите нищо не значат понякога. „Вода“ например. Каква вода? Колко? Кога и къде? Водата в морето, под скутера ли? Или онази в манерката, на учение? Вода в коляното. В книгите. В мозъка ми и днес, когато си спомням ръката му: страхотно по-силна, отколкото когато се борихме, кална, окървавена. Докоснах я и я изпуснах. Аз — шампионът. Глупакът. Нещастникът. Толкова дълго лъганият от журналистите, че съм особено сръчен и як. Кога — сръчен и як? На ринга. Защо? За ръкопляскания и за отпуска. За някое турне в чужбина. За самочувствието, когато поемам към несъществуващия мотоциклет и още по-несъществуващия смях на момичето зад гърба ми.

Изпуснах ръката на капитан Дончо Стефанов Дончев, хванах се за някаква дървена рамка и нататък не помня.

В болницата един от лекарите ми каза усмихнато: „Времето работи за тебе, момче. Няма нищо страшно, лежи и не мърдай.“

Мразя го и досега — този човек с бяла престилка, който всъщност се бе грижил за мене. Защото от него научих, че Слона ще бъде уволнен веднага, след като мине лечението. Че Пешо няма лява ръка вече, а Мазгата „временно говори несвързано“. И все най-хубавите думи за най-лошите момчета от ротата.

И че полковник Дончо Стефанов Дончев вече не е между живите.

Защо? Как така? Глупости! Той ми шибна една инжекция, да не пискам.

Вярно, че глупости. Двайсет години са минали оттогава и моят адаш расте все по-жив в паметта ми. Все по-важен, необходим, неописуем... Ето го — моят ротен командир — толкова близо до мене. Ръцете му и ръцете ми са оплетени. Дишането му усещам. Силният, мъжкият пламък в очите му святка и се блъска чак вътре в очите ми. Тръшкам го върху одеялото в помещението, той мене ме тръшка. И пак, и още. Подарявам му буквата „Ц“, която единствено (освен смъртта) ни разделя. Момичето и мотоциклета му подарявам, и всички разкошни неща под слънцето.

А той полека обръща главата си и ме гледа. Пита ме нещо, но аз не долавям добре. Не го разбирам.

Но всяка година, когато ние, лошите момчета от ротата, отиваме да оставим по едно цвете на гроба му, а след това до сутринта не се разделяме, очите на капитана се изпълват с най-простите, най-важните истини за живота — нещата, мъжете и смисъла да съществува изобщо — той ни оглежда подробно, един по един и гласът му все по-високо се чува.

И ние млъкваме пред новия изгрев като под най-важна и свята команда — за да запомним това.

И времето работи за него.

ОБЕДЪТ

Към дванайсет и нещо шумът в коридора утихна, редакторът се изправи отпред пред бюрото си и погледна надолу в отворения прозорец. Запали цигара, затвори го (така се убиваше част от шума на трамвая), седна на стола за посетители и кръстоса крака. Половината от деня беше минала тъй, както обикновено минаваше. Оставаше обедът, след това някаква работа в къщи и вечерта малкият празник: в седем на стадион „Васил Левски“ започваше световното първенство по борба. Той обичаше тези неща, беше спортувал, те бяха в кръвта му. По-рано ходеше да ги гледа на място, а сега (жилището му беше удобно и тихо) телевизията спестяваше и това.

Седеше редакторът срещу собствения си стол и си представяше как ли — когато е в него — изглежда пред непознати. След това се зазяпа отново в прозореца, към другия отсреща, зад който Мая се виждаше в огледалото. Познатият, по-рано приятен спектакъл го отегчи, той смачка цигарата почти цяла и стана.

Заклучи и слезе без асансьор.

Влезе в колата си и потегли.

Той се отпусчаше в този момент, всеки ден, освобождаваше се от вибрациите на стола си в кабинета (трамваят леко, но непрестанно тресеше цялата сграда) и в тази бръмчаща и бягаща ламарина се чувствуваше силен и независим. По-малко слаб, по-малко зависим. Светът беше по-хубав оттук, всички жени — части от фусты, походки, коси — в движението, така бяха интересни, той ги приветствуваше вътрешно, без нуждата те непременно да знаят, отнасяше ги със себе си пътем и настроението му леко се подобряваше. Особено в дни като днешния, когато нещо приятно имаше да се случи — например довечера от седем борбите.

Караше бавно — рано му беше за обед, за един от възможните обеда, които той можеше да направи: в стола с колеги, в клуба с приятели, в ресторант на високи цени и обноси. Разбира се, и в къщи, което най-често се случваше напоследък. Представи си масата у дома

— децата встрани, майката отсреща — и му се искаше да е гладен. Погледна часовника (знаеше отлично, че липсата на апетит много отдавна нямаше връзка с това), помисли за едно малко уиски преди обеда в клуба и спря. Просто отби вдясно и спря.

Моторът работеше, човекът гледаше без посока пред себе си.

Той беше на улица „Гурко“, до Зоологическата градина, някакъв лъв изрева зад стената страшно и силно. Представи си бързо животното в клетката — усетило миризмата на собствения си обед, — внезапно изправено и оживено. И как само от звука на този камион, който разкарваше клани магарета, ленивите жълти очи мигом засвяткваха, а гривата като от команда бухваше. Той беше виждал това толкова пъти, помисли да отиде и сега, пак да погледа — вместо собствената си игра на обяждане, — но нямаше къде да си остави колата.

Някой му свирна (май го изпсува), редакторът включи на първа и мръдна. Колата отзад нервно го изпревари (още веднъж го напсува яко, този път без капка съмнение), той си остана на новото място. Внезапно и твърдо реши да се разбере за някои важни неща — сам и със себе си. Тук и сега. Нямаше да шавне и милиметър, докато ясно не определи: какво така напоследък (все повече и безпричинно) го натъжава?

Това ли, че вече не огладнява достатъчно. И вчера, и утре, и никога. Яде, разбира се, но... Върши го като всичко останало — с мисъл да се отърве от задължение.

Или това, че вече дори и Мая не му е интересна — онази от прозореца, осемнайсетгодишната, която цял ден се изучава пред огледалото, разсъблечена. Отвсякъде, бавно, съсредоточено и подробно. Точно до големите стъкла на прозореца, където светлината е по-силна и където той я разглежда като в ръка. Между другото тя не е никаква Мая, той си я кръсти така поради някаква прилика. Прилика в тяло — лицето ѝ през широкия булевард не се вижда достатъчно ясно.

А може би заради туй, че всички ония, които седяха в стола насреща, независимо че са толкова различни, вече го изнервят съвършено еднакво. И лошите ръкописи, и добрите. И средните — всички. И той вече няма онези вълнения на учещ се от всичко учител, нито страстта на откривател, и работите вървят тука така, както си бяха вървели и без него. Защо всъщност стои в стола насреща им? Защо

разговарят? Заради петте лева на ден ли? Та те нищо не могат да променят от живота му — ни за добро, ни за лошо.

И най-вероятно заради всичките тези неща.

А те са така, тъй като той просто е на четирийсет.

Въздъхна редакторът (беше доволен от несъмнената истинност на новата констатация), но сега друга тъга, по-осезаема и дълбока, бързо зае освободеното място.

Значи, четирийсет — ето я диагнозата!

Той знае, разбира се, като какво е четирийсет, още преди, без да е стигал до тях, но сега — днес, в секундата тука — за пръв път го усети. Една инерция без илюзии, с надежди само за бързо осъществяващи се идеи, при това не задължително собствени.

С ужасно чувство, че всичко вече се е повтаряло, дори истински нови неща, дори значещи нещо интонации. С безстрастно мислещи очи, винаги, все едно дали към вкусната супа у дома или към голата Мая в прозореца. Изобщо обратно, на дваисет — онова, толкова единствено дваисет, с дъх на изпотено трико и ботуши, с шепот на бягащи раници по баири — вик и тръба, гърлена песен — ах, нежно трепереща лъжица към белите, гладните, вечно засмени зъби.

Внезапната сила на спомена промени израза на лицето му, той светеше, споменът, отдалеч — много назад и високо — беше такава наслада да останеш в лъча му. Да съживиш собствената си сила — простата — от пръстите на краката до връхчето на косата. И истинското на истинска опора в другаря. Цената на едничкия ден за отмора и на три-четири немного сръчни думи в писмо.

Нова цигара (този път смислено сладка), лъвът изрева още веднъж зад стената. И както обикновено се случваше напоследък, всичко приятно се свършваше бързо — в ретровизора той забеляза милиционер. Не се беше упътил към него, но има знак, тук не можеше дълго да се стои, редакторът включи на първа и потегли.

Към къщи, да имитира пред себе си, че обядва. Да слуша безкрайните уговорки, с които жена му прилъгва дечицата да ядат. Да вика и той, да им крещи, да ги моли. Да ругае наум — всичко, което с толкова усилия беше постигнал. Да сяде след туй на терасата, да гледа през отегчените мигли гръбнака на Витоша — другите къщи, другите хора, — да извади белия лист и да напише ново заглавие: „Капанът на собствения успех“. Да го задраска и да напише отново: „С наведена от

успехи глава“. Да скъса и този лист бавно и да се съпротивява. Ето ти дума за него — какво още му оставаше друго, освен тъкмо това: да се съпротивява? На възрастта, на нещата, на всичко. И на удобствата, към които се беше стремил. Които беше заплащал с цената на скоростно, предварително остаряване.

Колите пред него се спряха, кръстовището до стадиона беше задръстено. Някой глупак винаги има. Жегата в лятното, градското пладне (каменно и моторно) натискаше всичко, от всички страни; него сега и отвътре. Ауспухите го тровеха и през носа, лицата на минувачи, шофьори и — лактите им през отворените стъкла, — както обикновено го убиваха. Гледаше ги без мисъл, търсеше отчаянието и в тях, лесно намираще — изведнъж тъкмо това се превърна в утеха.

Струваха му се затворени и нервни, бледи и нездраво червени, с лошо прикрита защитна злина — лицата на полк в неизбежно поражение. Фразата му хареса, дожаля му за думата полк — иначе яка като гърмеж, тук само изсвистяваща, — заряза това, отново се хвана за утехата. И другите са така. Просто градът ни убива тотално. Това беше добре, колкото и лошо да му звучеше — отнасяше се до всички. Заплахата на четирийсетте се разсея или поне в този миг не изглеждаше толкоз фатална, той я изхвърли от колата заедно с фасата. Освободи му се път, рязко потегли и прекоси моста пред стадиона — с чувството, че минава през тиня.

Мислеше си редакторът да прекосява, но беше изминал съвсем малко, когато кракът му натисна спирачката.

Вдясно от него, пред стадиона, край каменните статуи на атлетите, по пейките, около люляка и в тревата имаше групи народ.

Те бяха селяни, според дрехите и идеха отдалеч. От Бургаско, Търговищко, Търновско, Разградско, Ямболско, Старозагорско. Държаха чанти, раници и торби и обядваха.

Прави и облеgnати. Седнали около пейките и по тревата. Пред сирене и лук. Край пилета, чесън и бира. Сушени люти чушлета, кебапчета в книга, пестил. Дебели самуни и тънки ножове.

Говореха тихо или мълчаха. Калпаците и каскетите им лежах до тях, верни и рунтави като кучета.

Някой се изсмиваше кратко и очите му шарваха към очите на околните.

Ръцете — ужасно големи. Отчупваха залци, топящи се още на пръстите.

Обядваха хората.

Тихо и дълго, някак незабелязано в жегата. Бяха дошли тук за борбите. Да видят световното първенство, да дават кураж на момчетата. На своите синове, братя и внуци.

Имаше старци на две по четирийсет (те най-изобилно и сладко се хранеха), имаше и деца от училище. Щяха да чакат ей тука до седем (колко му е от един), та да заемат местата си в стадиона. Всичките заедно — както им бяха билетите. Всичките заедно — да се издигне нашето знаме над другите. Да се прегърнат после момчетата и да ги разцелуват. Малките да запомнят завинаги. Старите да си отидат спокойни.

Хаотичен шум от клаксони беше се дигнал на моста пред стадиона, бъркотия от коли и мотори — редакторът беше задръстил потока. Той разбра това, когато някой отблизо го изруга грубо, а милиционерът най-сетне го забеляза и се забърза към него. Нямахте как, тръгна — с очи още нататък, — бързаше с изтерзаното мислене да намери една дума, сякаш тя щеше да му отключи душата. Думата, с която трябваше да назове тези хора пред стадиона, да я повтори, да ѝ се врене за последно — с нея да изстърже ръждата от себе си.

Вече не можеше да ги вижда — потокът ръмжащи, миришещи и тапицирани ламарини го носеше отново напред. Една вадичка пот лазеше между гърдите му бавно, пръстите му напипаха нова цигара. Народ беше добре, но не стигаше. Хора и селяни — също. Разливаше се на много страни. Тогава какво?

Чичовци?

Дядовци?

Братовчеди?

Беше ядосан на себе си, думата страшно му трябваше, едничката удобна за заклане — която уцелва сърцето на двајсетината. То стана фатално наричане, ключ и завой за излизане от блатото, а още не можеше да я хване. Той, който си вадеше хляба от думи. Чийто живот вече се състоеше само от думи.

Беше си впил пръстите в кормилото, още две вадички го измъчваха чак към корена и малко преди да се отчая съвсем споменът — лъч блесна отново — сега още по-остър, близък и осезаем, подобен

на писък в ушите. Знамето изпляска високо, голямата длан бавно поднесе трохи към устата, лъвът изрева глухо и тежко, калпакът настръхна в тревата, по-страшен от грива. И думата — важната — гръмна в човека.

Войниците — слушай, вечните на България — ето едничката дума — той ги видя там, на завоя, пред стадиона, стари и млади, под каскетите, до торбите и на тепиха сред виковете, все едно истинските на фронта, на струговете, плуговете, нивите, все едно, слушай, войниците — обикновените, сивите, — които държат тази земя наша, откакто е стъпил кракът ни на нея.

Редакторът се усети с колата на булеварда, рязко изпревари и бясно подкара напред.

С бавна въздишка, в желанието си да откопчае бързо ризата на гърдите си, той чу и видя горното ѝ копче, което се удари в стъклото пред него.

Беше му леко, почувствува се гладен.

Усети се вечно на двайсет, силен като тогава, спокоен като сега — кръвта му диво напяваше към ония, които обядваха там, на тревата.

И всичко изведнъж беше добре. Даже лицата на градските хора и омразната миризма на шума им, и всички неща, гледани оттука. Само удоволствието от световното първенство леко се намаляваше, защото редакторът знаеше предварително какво може да стане довечера на борбите. И утре, и после, и винаги.

Ах, винаги, винаги, когато войниците на България се изправят — смълчани под своето знаме, — пък ако щете и с двете си голи ръце.

Но под командата на кръвта и сърцето.

ЖЕЛЯЗНАТА МРЕЖА

Имаше едно място в края на блатото, където тинята отдолу кипеше. Тромава като лава, тя тъй си кипеше отдавна — денем и нощем, зиме и лете — с едно бавно надигане преди всеки мехур. „Пъшка — беше помислил Иван първия път, когато влезе да чисти смукателя. — И тя пъшка от зор, като нас.“ Той спираше да работи — то беше топло тогаз още октомври — и се заяпваше в сребърните мехури. Малки и големи, невинаги правилно кръгли, те се отъркваха с водораслите нежно и изплуваха право нагоре, като балони. Винаги по най-късия път. Никога много припрян. Все едно знаеха, че на повърхността ще умрат, превръщайки се в краткотрайна и неприятна миризма на изгнило.

Иван беше чел много книжки за морското дъно, той знаеше как организмите изгниват и газовете излитат в небето, а тините се превръщат в скали. Работата на водолаз му харесваше. Беше свикнал с блатото тъй, както човек свиква с предметите в собствената си стая. Все по-любовно го оглеждаше вътре. Все повече мислеше, като го оглеждаше. Лежеше си по корем във водата, на една педя от дъното, държеше се за смукателя, да почине — зяпаше тинята и мехурите. Рибките, жабите и камъша. Същински мармалад беше червено-кафявата тиня, тя така и кипеше — вече сгъстен мармалад, на последния, слаб огън преди края. Беше казвал това и на Весо: „Последният слаб огън преди края“. Приятно му бе като мисъл. Говореше му за истинската наука — всъщност неясната нему, — с нещо показваше мъдростта на нещата, които стават в природата. Бавно и неотменно през хиляди и милиарди години голямото колело се въртеше, дъната ставаха планини, планините остаряваха и се свличаха към моретата да станат там тини — при това всичко без видима съпротива, в достойно и спокойно мълчание. Даже без онова естествено усещане на тъга, което се ражда у човека за много по-дребни неща. На тези думи „последният слаб огън преди края“, Весо се замълча. Той беше преминал четиридесет. През лятото Иван

правеше два̀йсет и седем, от неговото място беше по-лесно да мисли за края. Имаше време. Сигурно после, след онова рѳбче на четиридесетака и той така щеше да се усмихва — по̀ инак. Както се усмихваше сега Весо.

Двамата бяха работили дълго, знаеха си и зѳбите наизуст. Въобще видиш ли някъде единия, можеш да се огледаш за другия. Даже и вечер, когато Весо качваше своята Роска на мотоциклета и я откарваше надалеч, само Иван можеше да ти каже дали ще закъснеят за смяна. Звездите често го питаха:

— А бе, Иване, ти откъде знаеш кога ще си дойдат?

— От ѳ̀гъла — казваше той, вдигаше си коляното много високо и силно се тупваше по бедрото.

Росица имаше дълги и яки крака, седнеше ли на мотоциклета зад Весо, късата ѳ̀ пола ги откриваше и тази паметна гледка беше позната на всички.

— Цялата работа си зависи от ѳ̀гъла на коляното — твърдеше сериозно Иван. Трябва, обаче да разбира от геометрия.

То се знае, такива неща бяха се случвали лятото, когато мотоциклетът на Весо вървеше. Сега, през януари, Роскиното бедро само вече възкресяваше около масите. И то, ако Весо го няма. Беше ли той, всичко звучеше глупаво и тъжно, тѳ̀й като неизбежно се стигаше до финала, когато бащата на Роска пристигна, направи страшен скандал и я прибра.

„Само сняг е сега, спомени и студ — пишеше Роска в едно от писмата, — аз непрекъснато мисля за теб. И за Иван също. Все ви се чудя, как е възможно да влизате във водата сега? Тия началници там имат ли мозък? Онзи мухльо, охраната на труда, какво мисли? Знаеш ли какво ще стане, ако се дигна един ден в министерството и кажа там всичко? И аз ще се дигна, няма да чакам да пукнете и двамата от глупост!“

Те си седяха в бараката на брега, когато Весо прочете това на Иван. Печката беше издута докрай. Върху големия железен кош стърчеше килото с коняк. Отвън беше минус петнадесет и за помпата никой не мислеше. Тоест, три хиляди души на обекта мислеха само за туй, тѳ̀й като от изпомпването зависеше работата по шлюза, а от шлюза зависеха всички неща. Когато стегна студът и изпомпването спря окончателно, все едно в това бла̀то потъна милион. И план, и

премиални, и всичко. По дял ден ония от плановия отдел изчисляваха всекидневните загуби — цифрите бяха идиотски. А нямаше начин да се работи, без влизане на човек под водата. На всеки пет минути смукателят се налепваше с водорасли — гъсти и меки, безкрайни; помпата спираше да тече; така изгоряха четири електромотора.

— Хубаво се изразява — каза Иван и протегна ръка към шишето. — Тя трябваше нещо да следва.

Весо подържа още писмото, после го сгъна и го прибра.

— А бе хубаво... — каза той бавно и се загледа навън.

Зад прозореца, целите в лед и шушулки, помпата и станокът приличаха на полярни чудовища, яхнати едно върху друго.

— Хубаво, я — Иван му подаде шишето. — Не виждаш ли как гладко ѝ тече мисълта.

— Тече ѝ носът — каза Весо, като отпи яко от шишето.

После той се загледа в железния кош, ярък от червения минимум и съблече пуловера от гърба си.

Иван го погледна, допря си цигарата до езика и я залепи отгоре на печката.

— Само една дума е сбъркала — каза той, докато Весо си сваляше панталона. — Това там не е „глупост“, а чиста идиотщина от наша страна. Сега ония там пият кафе.

— Кои?

— Всички, които след това ще се пъчат.

— Че ти недей — каза Весо, останал съвсем гол в бараката. — То даже няма нужда от двамата. Само ще ми подадеш коша отгоре.

Цигарата задими, Иван я отлепи от печката и смукна дълбоко. Стана, разкрачи се и изпсува, после полека започна да се съблича.

Черни и тежки, водолазните им костюми лежаха на пода в бараката, прилични на одрани кожи.

През целия път до обекта инженер Горчев беше в отвратително настроение. Джипът буксуваше и се хлъзгаше. Сняг се навяваше и вътре, в купето. Шофьорът сърдито мълчеше в своята шуба. От двете страни на заледеното шосе — пустош и сняг; тръгва ли се в това време на път?

Вече сто километра инженер Горчев псуваше на ума си момичето, макар че само вчера по това време, когато го зърна в кабинета на шефа, беше му се ухилил до ушите. Тогава той още не

знаеше какво ще се случи. Как тая пикла ще бие с юмрук по бюрото на шефа и как после шефът ще каже:

— Горчев, утре заминаваш на обекта.

— Другарю Василев...

— Това е... Утре отиваш, проверяваш всичко на място, разпитваш, оглеждаш, връщаш се и ми докладваш. Защото ако наистина има такава неща, ще отидат по дяволите не само те, но и ние. Край. Няма какво повече да говорим.

Шеф да си... „Отиваш, оглеждаш, връщаш се и докладваш.“ Как лесно е да се каже в топлия кабинет.

Горчев му тегли една и на него, свали ръкавицата и запали цигара. Все искаше да си представи, какви може да бъдат тези кретени, които влизали в мръсното блато сега, когато даже от мисълта за това, мозъкът в костите ти замръзва. И въобще дали е вярно. Виж, поне като история беше му любопитно. После ще я разказва на Нели. Там, в тяхното заведение, където те с нея бяха естествена част от интериора.

Мисълта за Нели и масата бързо го стопли, той видя как двамата влизат, как сервитьорката се усмихва (много приятна мадама), намира им двете местенца, даже когато е пълно съвсем, сядат, музиката и приятният здрач ги обгръщат, баката и перуката на Луи Каторз благородно се къдрят всред жълтия бягащ лъч на звездата. Инженер Горчев отдавна се кани да пита: този там, на рекламата, самият Луи Каторз ли е или Мартел, ако изобщо Мартел е човек? Онзи ден щеше да го направи, когато отиде сам, преди Нели. Но тогава от лявата му страна седна една дама (беше видял късите панталонки още преди тя да свали максикожуха), поръча си нещо и се усмихна. Искаше да я заговори, но какъв смисъл — Нели щеше да дойде всеки момент. Остана си тъй, само с това — да я гледа. Тя също от време на време го гледаше с интерес. Но това бяха първите десет минути. После се отчая и си поръча още едно питие. Вече не го гледаше изобщо. Може би го взе за нещо друго... Все едно, когато дойдеше Нели, тя щеше да разбере. Той сега искаше Нели да дойде по-скоро, преди непознатата да е станала, да може все пак да разбере...

— Тука ли или на блатото? — каза шофьорът.

Меката многолъчка на „Мартел“ угасна, инженер Горчев вдигна глава и погледна вън. Бялата пустиня бе свършила неочаквано —

двайсетте корпуса на обекта стърчаха в схлупеното небе, като рисувани.

— Там — каза той. — Направо там, където е помпата.

Той искаше да провери най-напред всичко с очите си, а после щеше да разговаря. Ако беше работено, лесно щеше да се познае. Впрочем мръсножълтата купчина лед по маркуча, извит като свод, вече се виждаше и нямаше какво толкоз да се умува. Момичето, което удряше по бюрото на шефа, излезе право. Тук беше работено. Тук беше извършено най-грубото нарушение на всичките разпоредби по охраната на труда. Горчев се бе измъчил с това идиотско пътуване, но сега щеше да насоли сума народ тъй, че да го помнят, докато са живи.

Джипът спря пред бараката, инженер Горчев слезе и отвори вратата.

Нямаше никой. Печката силно бумтеше. Едно кило коняк (изпито наполовина) се пречеше пред краката му. Миришеше на нафта, на дим, на гумени цървули, газили в блатната кал.

Той огледа всичко подробно, после излезе отвън, направи петте крачки до кейчето и се наведе над прясната дупка в леда.

В този момент водата се размърда, показа се един скафандър, а след това и якото туловище на Весо. Като изпълзя отгоре и коленичи, Весо го погледна, трмаво се наведе и подаде ръката си на Иван.

Докато ставаше всичко това, костюмите и на двамата побеляха. Водата по тях беше замръзнала за секунди.

— Здравсти — каза му Весо, едва когато и тримата бяха в бараката. Той беше си свалил вече скафандъра и се наведе към него. — Я хвани малко така...

Човекът стоеше наведен, в очакване Горчев да му помогне при свалянето на дрехата. Инженерът се подчини механично, веднага след това му се наложи да прави същото и за Иван. Още гол, Весо вдигна шалтера и моторът на помпата засвистя. След това той започна да се разтрива с пешкир, а Иван беше надигнал шишето с коняк.

— Какво насам — намигна Весо на Горчев. — Сега време ли е за командировки?

Горчев, който си беше приготвил речта още от вчера, сви устни и се загледа в посинялото му лице. После сви и рамене и даже направи опит да се усмихне. Иван му подаде шишето. Да не ги обиди, Горчев отпи.

— Турихме една мрежа — обясни му Иван. — Желязна, като кошница около смукателя.

— Аха — каза Горчев.

— Сега се надяваме, че няма да се запушва.

— Работи добре — каза Горчев, като имаше предвид равния, сигурен шум на мотора.

— А бе то винаги работи пет-десет минути и след това се запушва.

Весо погледна навън, през прозореца, където дебелият струя шуртеше в канала.

— Ами защо не извикате шофьора, да се стопли? — каза той. — Нека да дойде човекът.

Горчев излезе от бараката. Студеният вятър му хвърли в очите снежец. Отиде до кея и се загледа в дупката край маркуча, където плуваха късове лед. През тъмната синя вода, която вече ставаше на каша, се виждаше част от желязната мрежа, оградила смукателя. По нея имаше шипове — дълги и прави, навън. Водораслите се устремяваха от течението, но се уплитаха в мрежата и оставаха там, като панделки. Струята в дървеното корито продължаваше да плющи — силна и страшна. Моторът работеше равно.

Горчев помисли за думите, които беше си готвил по пътя и сега те му се сториха идиотски. Той не можеше да ги каже на хора като тия двамата от бараката. А и да можеше, нямаше никакъв смисъл. Наставническите, заплашителни думи щяха да се оплетат някъде отвън — както се оплитаха водораслите в мрежата — все едно, нямаше да си стигнат целта.

Все едно — струята щеше да си тече.

Най-много той сега щеше да ги попита каква беше тая Росица, която почти счупи бюрото на шефа и заради която въобще... Дигна яката си още нагоре, плю веднъж в дупката на леда и махна на шофьора да дойде.

После инженер Горчев се упъти към дървената барака, където го чакаше глътка коняк, от най-евтиния.

ОГНИЩЕТО

На Дико

Нямаше такава музика под това небе и синът сега я търсеше, налучкваше я и се раждаше една нова мелодия, красива и томителна, пълна с копнеж, неизвестно какъв и за какво, може би за живота, който от старата жена преминаваше в децата, внуците и правнуците и във всички, които идваха и щяха да дойдат след тях.

Новината, че довечера „от кинематографията“ ще снимат на мъничкия площад нестинарки, обиколи за половин час селцето. В началото като виц, после като заплаха, надежда и спомен — от обяд нататък мухата бръмчеше у всички. Осведомените търсеха някои, дето още не знаят — шокът у отсрещния увеличава собствената възбуда. Хитрите питаха и разпитваха всеки — истинската картина никога не се вижда от едно място. Разбира се, имаше и скептици — техните вечни съмнения щяха да се разсеят в момента, в който пристигнеха „от кинематографията“.

Всъщност още самата фраза „от кинематографията“ всяваше сред населението едно смътно упование — за каквото и да било.

Едни помислиха за дърва — нали ще трябва жарава. Други се питаха тук ли са тъпанджията и гайдарът — в тях вече се будеше писъкът и бумтенето на „нестинарската“. Трети се тюхкаха, че в параклиса не е останал и помен от някоя икона, камо ли Константин и Елена.

— Аз пък не ги питах за дрехи — сподели Начко с жена си, когато бе й разказал цялата работа за кинематографията и след това бе дълго мълчал.

— Какви дрехи? — попита го тя с неочаквана нежност, шарена и разпъната като плажен чадър пред изгарящия я вътрешен интерес.

— Костюми! — почти се сопна той. — Откъде да ги знам имат ли реквизит за нестинарки!

Те бяха обядвали вече, седяха около масата в къщи и чакаха да се свари кафето. (Пъргавата бяла Злата бе майстор на черното турско кафе, но мъжът ѝ обичаше нес.) Водата след малко щеше да кипне, кутийката беше отворена. Злата отрони:

— Че ти да не си длъжен...

— Длъжен съм! — извика Начко. — Така излиза, че и за това аз съм длъжен!

Той беше самата организация в селото — сухият, сдържан, всъщност добър по природа, но изнервен от своите роли Янаки. Ха отговорник по залесяването, ха бригадир, ха пълномощник в съвета; спусне ли се мероприятие от характер, на първата линия — Начко.

Злата намачка кафявия прах и захарта до каша, сипа от врялата водица и като разбъркваше с лъжичката, кафетата кипнаха в изобилни каймаци.

— То дърва май по-трудно — тихичко каза кипрата Злата. — Инак за дрехи по може да се намерят из село.

Той повтори, сърбайки, целият разговор с ония от кинематографията — в него не ставаше дума за нито една от основните необходиминости при нестинарство. Завърши с едно сравнително успокоено:

— Виж им акъла, моля ти се.

Поруменяла от нещо въздушно, огнено и непознато у нея, което растеше вътре ѝ като гъба, та вече пречеше на дишането и повдигаше гърдите ѝ още нагоре, бялата хубава Злата рече полека:

— Ами... те... балерини ли са, какви са?

— Кои?

— Че нестинарките им.

Самата дума нестинарки подлуди побледнелия Начко. Той сега се сети, че не се беше сетил да ги попита. Ама и те не се бяха сетили да му кажат. Знаеше всъщност само това, че слухът вече е обиколил селото три пъти — защо ли изобщо им каза? Как да не каже, нали ония от кинематографията затова му се обадиха — да предупреди. Да има довечера народ, масови сцени — всичко да изглежда като нормално. А нестинарки? Водеха ли си или пък щяха да търсят някъде по селата.

Бедният организатор изгледа жена си, остави кафето и мълком напусна дома си — засрамен. Ядосан, вбесен — след няколко часа

ония щяха да дойдат. И да заварят в селцето (от цялата организация) само едничкия, добре разгорян слух.

Слава богу часовете някак минаха бързо и по шосето се зададе първата кола на кинематографията. След нея още три — ето ги спрени на мъничкия площад.

— Здравсти, здрасти — каза режисьорът, като подаде ръка на Янаки и същевременно оглеждаше всичко. — Това добре.

— Кое? — попита Начко след винаги неловкото в такива случаи „здравейте!“.

— Въобще — каза режисьорът.

За две минути мъничкият площад се напълни с момчета и момичета в отгъркани джинси, пожарникарски стълби, кранове, жици, скверна интонация, прожектори, безцветни и неопределими прически.

— Жан! — извика режисьорът много силно. — Какво ще кажеш, а?

Нареченият Жан се оглеждаше и без друго наоколо, пушейки извънредно миризлива цигара. И двата му крака бяха превързани от пръстите и петите до глезените.

— О'кей, Орфи — каза той. — Окейчик, наистина.

— Това е сценаристът — каза режисьорът и посочи с широко движение наречения Жан.

— Здравсти — каза Жан на Янаки. — Много ви е гот селото.

Докато Начко повтори своето „здравейте“ и направи опита да се усмихне, режисьорът го попита къде са дървата.

— Кои дърва?

Якият режисьор се облеци. Сбърчи веждите си страшно и почти изрева срещу бедния местен организатор:

— Как така кои дърва бе?!

Оттук нататък започна една, от която Янаки без друго и предварително бе се страхувал. Той се опита да обясни, че дърва изобщо няма, че и планът по договора с „Топливо“ също не може да се... Но режисьорът изрева още веднъж, плесна се по челото много силно и свирна на някакъв Бири. Наруга го, изпрати го някъде, извика друг (Гери), наруга и него, посочи му с опъната ръка към гората. Едната кола след миг изръмжа, вратите ѝ се хлопнаха здраво и колелата с буксуване се завъртяха.

Половин час по-късно, пред смаяните очи на селяните, кинематографията докара своята подозирана сила — мъничкият площад бе покрит с мешови цепеници.

Не мина много време и огънят в настъпилата тъмнина можеше да се види от километри. Под него жарта светеше — слънце извадено от морето сутрин, та разтрошено на буци върху площада. Наоколо — цялото село.

Един циганин изпъкна сред множеството на кинематографията — говореше високо, с апломб, въпреки някои акценти, и даваше разпореждания на селяните. За музиката се разбра — от кинематографията имали запис. Те даже го пуснаха по радиоуредбата и „нестинарска“ писна, та гръмна за проба. Дрехите също не бяха проблем, балерините бяха нагиздени и пиеха кафета настрана, като си подаваха (тайно от режисьора) шише водка и после го мушваха пак под фистаните.

Подтикнат от собственото си любопитство и от нежната, но неспасяема упоритост в намеците на Злата, Начко не се удържа и се обърна към режисьора:

— Все пак — покашля се той — ние тук не разбрахме кои са самите нестинарки.

— Ето ги — режисьорът посочи балерините.

— И те ли ще...

Янаки не посмя да довърши въпроса си за минаването по огъня, да не се окаже, че тъкмо той, странджанецът, е изтръскал някоя глупост.

— Какво те ли ще? — Режисьорът пак така се облеци насреща му. — Искаш да кажеш дали те ще играят върху жарта, това ли?

Янаки успя само с поглед да си кимне, неочаквано артистично и за самия него.

— Да — каза режисьорът. — Трик. Комбинирани снимки и монтаж. Тях ще ги снимаме от краката нагоре, в нестинарския танц. А краката върху жарта отделно. Само тях.

— Кои... крака? — успя пак да полюбопитствува Начко.

Режисьорът посочи циганина.

— Неговите — каза той. — Снощи го пробвахме и даже имаме няколко добри кадъра.

— Ами той...

— Да, да — каза режисьорът. — Минава си през жарта като едно нищо. След него мина и Жан.

— Кой?

— Сценаристът.

— Ами как?

— Ей така. Изпи едно шише уиски и мина по жарта подир циганина.

Начко въздъхна и реши повече да не пита. Работата без друго вече беше подготвена. Освен жарта, над площадчето светеха синкавобяло и седем прожектора. Начко гледаше превързаните крака на сценариста. Чуваше дишането на Злата до себе си, усещаше упойващия го магически дъх на тази жена. Циганинът все тъй обикаляше огъня, давайки своите указания. При една невнимателна стъпка обаче той настъпи малко въгленче, та подскочи и изрева неочаквано мощно.

Върхът на напрежението у всички бе отбелязан с една дума, която режисьорът дрезгаво извика, като парола:

— Камера!

Циганинът стоеше пред камерата, в ръцете му — дигнати над главата — икона на Константин и Елена. Едно момиче в напрегната поза, с крака и задница на щраус, държеше пред него черна квадратна дъсчица. Когато камерата защрака, момичето чатна върху дъсчицата с една летвичка. Нестинарската гърмеше по уредбата.

Вместо да тръгне към огъня, циганинът се наведе, остави иконата на земята и седна до нея. Хвана си крака, сгърчи лице и махна с ръка на оператора.

— Стоп! — изрева режисьорът.

Прожекторите угаснаха и започнаха да пукат като съчки на огъня. Никой не попита в тази тишина какво има, защото това стана ясно на всички. Циганинът сам каза, че опареното на крака му го боли много лошо и че трябвало с нещо да го намажат. Една от асистентките получи задача да го наложи с мехлем.

Като гледаше всичко това и как сценаристът амбициозно пали поредната си миризлива цигара от нестинарския огън, с помощта на уж дълга пръчка, Злата каза тихо на мъжа си:

— Аз мога да играя върху жарта.

Начко изгуби няколко секунди, после се обърна към рамото си и я погледна.

— Не мога да го гледам тоя циганин — добави тя тихо. — Ще взема иконата и ще мина.

Начко зяпаше булката си с отворена уста. Едва сега забеляза, че тя е облечена в шарената нестинарска премяна, извадена от бабините сандъци.

— Хайде, Янаки, кажи им, че искам.

Тихият глас на кротката хубава булка рядко казваше „хайде“ — за каквото и да било, но тъкмо нейният мъж най-добре знаеше, че човек от тихия глас подлудява. Без да каже дума, уплашен и нервен до крайност, той я поведе към къщи.

— Тук ще стоиш! — каза ѝ грубо, като останаха в стаята двама. — И никъде няма да мърдаш!

Тропна вратата и се върна при множеството.

Като остана сама, Злата разбра, че е дошъл първият миг от живота ѝ, когато ще трябва да излъже мъжа си. Да му се противопостави, да му пречупи думата и хатъра. Онова въздушното, огнено и непознато (което растеше отвътре ѝ като гъба) протегна ръката ѝ към вратата, отвори и я накара да излезе.

— Аз ще играя — каза високо Злата, когато дойде на площада. — Къде е иконата?

Множеството бръмна като кошер, кинаджиите се спогледаха учудени. Но Начко изпревари всички, притича пъргав и като сграбчи булчето си за ръката, поведе го бързо към къщи.

— Казах ли ти да стоиш тук и никъде да не мърдаш?! А? — изрева той, когато пак бяха сами у дома си. — Казах ли ти?!

— Начко, слушай, аз трябва да играя.

— Абе ти луда ли си?!

— Не съм луда, Янаки. Не бой се за мене. Нищо няма да ми стане на краката, аз съм играла.

Сега Начко погледна жена си така, както към него поглеждаше обещено режисьорът.

— Кога си играла?

— Не знам. Но съм играла. Честна дума. Не мога да ти обясня.

— Слушай, Злато, с теб нещо е станало.

— Да, Начко. Нещо стана. Зная, че съм играла, мога да играя върху жарта и искам. Не ме спирай, моля ти се. Помня, че съм играла, в какво искаш да ти се закълна? Ей го на, виждам...

Злата затвори очи, брадичката ѝ се вдигна. Той никога не беше я виждал толкова бледа и хубава.

— Чувам гайдата и тъпана — прошепна тя. — Виждам лицата им, по бузите им се стичат сълзи.

Все тъй със затворени очи, Злата протегна ръка и пипна мъжа си по бузата. Той отстъпи назад, огледа се бързо и излезе.

— Кажи им да спрат тия магнитофони! — извика подире му тя.

После се засили към вратата и я блъсна — тъкмо когато ключът щракна отвън, а след това тихо издрънча в джоба на Начко.

Злата се огледа в стаята, усмихна се още по-бледа и хубава, след това отвори прозореца и скочи през него на земята.

— Истинска гайда и истински тъпан да свирят! — извика тя, когато пак дойде на площада. — Махайте тия уредби!

Народът около огъня извика, кинематографистите пощръкляха. Но Начко прескочи част от жарта като тигър, сграбчи си булката и мигом я прибра в къщи.

— Ще направя скандал! — изкрещя той, когато останаха двамата. — Ти ме направи за смях! Какви са тия езически припадъци у тебе?! Какви са тия безобразия?!

Злата го гледаше в очите — чиста като дете. Сви рамене, протегна пак ръка и го докосна нежно по бузата.

— Не знам, Начко — каза тя тихо. — Ето и по твоите бузи така се стичат сълзите.

Начко се пипна с неврастенично движение и като се убеди, че бузите му са съвършено сухи, поклати глава.

— Ясно — каза той. — Всичко е ясно напълно. Утре ще трябва да те заведа в града. Но сега, много ти се моля, никакво мърдане от къщи. Чу ли? Иначе...

Злата му се усмихна съчувствено и поклати глава: „Бедничкият“.

— И съм гладен на това отгоре — каза той. — Искам веднага да ми приготвиш вечерята.

Сам отиде до огнището, разрови въглените и сложи нови дърва.

— Ето — рече на Злата, — подир малко слагай яденето да се топли.

След тези думи Начко излезе и заключи вратата отново. После взе теслата, две дъски и пирони, та закова прозореца на кръст. И вече напълно спокоен се отправи към събитията на мъничкия площад.

Тук циганинът се беше изправил отново (иконата над главата, крачолите навити), щраусчето чакаше със своите летвичка и дъсчица пред него, прожекторите светеха като електрожени. Но тъкмо да пуснат уредбата, един истински тъпан задумка. Една истинска гайда изписка. Селяните направиха път на музикантите и ето че те застанаха до огъня. „Злата, Злата, Злата!“ — викаха бабите и децата. „Злата, Злата!“ — викаха селяните, жените и шофьорите. „Злата!“ — викаха джинсите, скверните интонации и прическите.

— Стоп! — изрева режисьорът.

Разгърден в средата на тези събития, той се размаха и започна речта си. Цветисти и талантливо избрани псувни спрямо циганската каскада. „Зяпачи“ — на бедните, будно възбудени селяни. „Мърши“ — на всичките балерини и асистентки. Накрая едно: „Ти ме подведе, драги мои, ти!“ — на сценариста. И още много, много думи, пози и движения, които с методическа точност повтаряха и доубеждаваха в същото.

— Така ли? — каза по едно време сценаристът, след като му писна да слуша, да пуши от миризливите си цигари и да се пече на трептящата дъбова жар. — Тогава ми дайте едно шише уиски и ми свалете превръзките от краката. Хайде, по-скоро!

В това време Злата бе седнала до огнището у дома си — със задачата да сгрее сърмите. Огънят се бе разгорял хубаво, отвън се чуваха виковете. Вратата заключена, прозорецът закован. Онова въздушното, огненото и непонятното вътре — думтяща и пищяща гъба от петите до гърлото. Стаята пълна с онемели лица, по чиито бузи се стичаха сълзи. Какво можеш да сториш?

Разрови жарта в огнището и застана пред нея. Отвън се чува живите тъпан и гайда.

— Въх! — чу се да стене и тя.

И стъпи с босия крак вътре в огнището. И после с другия. И тръгна.

Въх! Въх!

Риеше яката дъбова жар бялата Злата, огнището на харман под краката, ръцете дигнати над главата. Отвън тъпанът думкаше вдън

центъра на земята, гайдата писнала чак до върха на небето. Лава и жар, тайнство, звезди и икони, тенджерата със сърмите студени — коя, какво беше чудната, бялата Злата?

Не знаеше и самата, нищо не чуваше, освен думкане и писък, нищо не виждаше, освен сълзите по лицата — усети, че олеква, издига се през комина, вградена в извечния дим на огнището, покривът под краката ѝ, селото, сребърният в нощта къдрав конец на реката, спуща се Злата полека и стъпва върху голямото жарено слънце, разбито на буци върху площада.

Хората в следния миг се разбягаха. Селяните, децата, асистентките, джинсите, балерините, Начко и каскадьорът. Останаха само тя, музикантите и иконата — че без тях нестинаство не ставаше.

Ввъх! Ввъх!...

Седнал на тревата, с развързаните си изгорели крака, сценаристът онемял зяпаше гледката — забравил да пуши цигари.

Режисьорът стърчеше край него облещен — забравил да снима и да дава команди.

Колко време мина така и двамата не можеха да кажат, но ето че след малко хората започнаха да се връщат. Тъй идат нощните пеперуди, където и да са били из тъмницата, когато ги позове огън.

Те не говореха нищо — хората — и човек можеше да разбере, че се връщат само когато се вслуша добре, та долови как тропат в него и около него плахите стъпки от боси нозе.

Стъпки от боси нозе на хиляди хора, далечни и непознати и близки, техни бащи и деди, и гледаха с ласкави очи жалката им безсмъртна купчина, стълпила се тук, на този мъничък площад, но те не бяха само тук, а и далеч назад в неизвестното минало и още по-далеч напред, в тъмното и загадъчно, и примамливо бъдеще.

И ЖИВОТЪТ ИМА ТРЕТИ РУНД

Веднъж попаднах в Будапеща. Бяхме уж някаква група, но не знам какво стана и полека-лека се изпозагубихме. Тоя се зазяпа тук, оня — там, и по едно време гледам всеки запрашил, където си иска.

Кои по двама, кои по трима, а аз и още четирима гяволи съвсем така — единично. Ударихме си по едно око и се разбрахме: довечера към осем — пред хотела.

Мотаех се сам из големия град, обикалях нагоре-надолу и си подсвирквах. Плюх в Дунава от един висок мост и в началото ми беше много весело. Казвам в началото, защото после започнах да зяпам разните му витрини и се сетих за поръчките на жена ми, и настроението ми бърже отиде на кино. Жената беше ми написала един списък от двадесет и седем задължителни точки, които непременно трябваше да изпълня. А какво да купувам извън нейния списък, тя оставяла изцяло на мен. Без да знам кое колко тук струва — като си правя сметката, че горе-долу цените са както у нас, за задължителния списък на жена ми трябваха осемстотин форинта. А аз имах всичко седемдесет...

И аз се мотаех така нагоре-надолу (знаех как ще си говорим после с жената), и се чудех как да похарча тези пари, когато едното ми око попадна на думичката България.

Не знам какво изпитвате вие, когато сте някъде по чужбина и пред окото ви се мерне думата България, но аз се спрях пред този афиш, запалих си една цигарка и някак си отвътре ми дойде страхотен кеф. Помислих си, че на унгарците тази дума България сигурно им звучи точно така, както и на нас в София ни звучи думичката Унгария. Тоест, става дума за чужбина. В такъв случай значи и ние сме една чужбина, само че там, в София, не ни идва наум. Хубава и привлекателна чужбина — видях как унгарците се натискат да пътуват към София и към Варна, нареждат се пред техния „Балкантурист“ на дълги опашки и са много радостни, че работата се урежда бързо.

Както и да е, пуших си цигарата пред афиша и започнах бавно да го чета. От унгарски разбирам само серетем и йонаподкивано (не знам как точно се пише), а също така иген и минде, които значат добре и сега. Като поискам нещо в хотела (с мимики и с движения на ръцете), там ми кимат и ми викат: „Иген, минде“. Да, сега — това искат да кажат, някой ми беше обяснявал. А веднъж в метрото ми поискаха билет — човекът беше контролор или нещо такова — и аз, преди да му подам билета си, викам: „Иген, минде“. Той не се учуди никак.

После се оказа, че човекът ме е питал колко е часът, а не ми е искал никакъв билет, но това няма значение. Въобще унгарският език изглежда доста особен, даже май и телефон не си е телефон както в целия свят, например висондлаташро или нещо такова.

Чета афиша бавно буква по буква (по картинката разбирам, че се рекламира боксов мач) и стигам до едно име, което много добре знам. Имената са наредени в колонки — десет под България и десет под Унгария — от двете страни на картината. Третото на нашата колонка е Иван Цветков — тоест този Ванчо Вафлата, за когото съм почнал да ви разказвам.

С него служихме заедно трудоващи. Аз бях от старата служба, когато той дойде „заек“. Не знам какво ми влезе в окото — беше един свит, уплашен и дребен — започнах да си правя майтап с него. Карах го да ми лъска обувките, пращах го на лавката за лимонада, вечер го разигравах с „мирно, свободно“ и го обучавах да скача в леглото си като истински заек. Той спеше на „втория етаж“ — леглата ни бяха такива и аз исках от него, както е долу в положение „мирно“, с едно докосване и скок да се намери на леглото си. Другите се смееха много и аз обичах да ги забавлявам. Дребничкият Ванчо не можеше и да помисли за саморазправа (без сега да се изфуквам, аз бях сто кила и тъй нататък), а и като всеки заек, нов и подплашен, той не смееше да се оплаче на когото трябва. По едно време ми хрумна да го глобявам. Когато нещо сбъркаше (задачите му бяха все едни такива невъзможни), карах го да ми купува една вафла. За всяка грешка — вафла. Имало е дни, когато Ванчо ми е носил по шест вафли и ние с другите „кокали“ сме ги яли много весело. Така му излезе това име — Ванчо Вафлата — и то си му остана докрая.

После аз се уволних и не знам какво е станало с него, но неотдавна чух, че Ванчо бил боксьор. Беше ми много смешно и чудно,

но след време някой отново ми каза, че го гледал да се бие на ринга. Бил направо много добър — спечелил си мача с нокаут. После сам аз прочетох във вестника и ето сега същото това име беше пред мене в състава на българския отбор за мача срещу унгарците.

Щуротиите в казармата се забравят (нали има един лаф, че само хубавите спомени си оставали), този Ванчо всъщност ми е приятел. Трябваше да разбере къде е този мач и веднага да ида — по датата видях (тя беше с цифри), че става дума за днес.

Спях първия човек, за когото сметнах, че може да знае тези неща, показах му афиша и разперих ръце въпросително. Той кимна (макар и без да каже „иген, минде“), после ми даде знак да го следвам. След пет минути бяхме пред залата. Човекът ми посочи гишетото на касата, усмихна ми се любезно и си замина. Наредих се на опашката, взех си билет съвсем близо до ринга и продължих да се разхождам наоколо. Будапеща е много красив град, има разни паркове и острови, и тези хубави мостове по Дунава, а като прибавите и това, че жените тук по правило са прекрасни (много добре си личи), човек може да се разхожда с години. Не усетих как стана време за мача, наредих се в народа и влязох.

Залата беше голяма и хубава, цялата препълнена с публика. На ринга се качи първата двойка — някой си Тот Будаи в синия ъгъл и нашият Панайот не знам кой си, в червения. Казаха за двамата по няколко думи (Панайот беше май Филев или нещо такова — иди го разбери на унгарски), после съдията плесна с ръце и ги повика в средата на ринга. — Така и така, умната! — наставляваше ги той авторитетно, доколкото разбирам от мимики, а те му кимаха любезно (да, другарю съдия, моля ви се, бъдете спокоен), потропваха с крака, като че ли ги стягаха обувките и май изобщо не го слушаха. После той ги прати по ъглите, гонгът удари и ето — първият рунд почна.

Тоя Тот Будаи направо уби нашия Филев. В началото започна уж кротко, танцуваше и подскачаше елегантно, а след това — какво му стана не знам — изведнъж страхотно се разбесня! Във втория рунд Филев (може би Милев — и досега не съм сигурен) два пъти падна нокдаун, а в третия Тот въобще го размаза на ринга. Съдията прекрати срещата преди края — победител с явно превъзходство: Тот Будаи.

Едно на нула за Унгария. За следващата среща нашият пак беше в червения ъгъл и в началото пак всичко вървеше добре, но още към

средата на първия рунд на публиката стана съвсем ясно какво ще се случи след малко. И то наистина се случи — хайде, две на нула за унгарците.

Публиката викаше и ръкопляскаше в залата и изобщо беше много доволна от резултата, когато между „егеш-мегеш“ и не знам още какво по високоговорителите аз чух именцето на нашия Ванчо. Майчице, викам, по-добре да не бях идвал! Изведнъж ми стана жал за него, особено като го мярнах по стъпалата на ринга... Беше си съвсем същият, какъвто го знам от казармата. Само лицето му беше по-друго — някак си съсредоточено и изпито.

Унгарците викаха още по-силно и започнаха да скандират: „Дьо-рош! Дьо-рош! Дьо-рош!“ А този техен Дьорош се оказа атлет и красавец. Щом се качи на ринга — в един червен халат, — към него захвърчаха букети. Той се поклони на всички страни — бавно, с голям и тежък салтанат, след това се хвана за въжетата в синия ъгъл и енергично клекна два пъти.

В онзи проклет и нещастен червен ъгъл Ванчо чакаше тихо. Треньорът му приказваше, той гледаше ръкавиците и краката си. На никого не пожелавам това, което в този миг изпитвах към него...

Гонг, първи рунд. Дьорош заема средата на ринга и гъвкав като пантера спокойно започва играта. От време на време той хвърля бърз и тежък удар, Ванчо уплашено отскача встрани. Мисля си какви работи стават в България и страшно много ме е яд. Ето сега Ванчо Вафлата дошъл тук — вие вече го знаете кой е — да защитава националната чест. Как ги правят тия работи не знам, но вече люто псувам и се проклинам, че въобще дойдох на този мач. Позора на Иван Цветков ще изтърпя (свикнал съм да му гледам сеира), но зарад тази дума „България“ ми е страшно неприятно да гледам.

Един удар намира челюстта на Цветков и коленете му за миг се огъват.

— Дьо-рош! Дьо-рош! Дьо-рош!...

Красивият и ловък унгарски боксьор възнамерява да зарадва многото си поклонници с нещо ефектно. Той напада яростно, ръкавиците му описват големи дъги. Моят Ванчо се крие, отбягва, използва тласъка на въжетата за хитри отскоци встрани. Разбира се, опитва се от време на време и да контрира. Ако издържи така и трите

рунда, резултатът няма да е много голям. Не по-голям от този на първите двама.

Гонг. Дъорош отива в синия ъгъл и сядва. Публиката му ръкопляска. Треньорът го пръска с вода, секундантът му вее на лицето с една хавлиена кърпа. В червения ъгъл Иван Цветков остава прав, с гръб към своя противник. На него също му лисват вода, а после внимателно го избърсват.

Втори рунд. Атаките на Дъорош продължават, Ванчо изглежда малко им свикна — всъщност този негов танц по ринга не е съвсем лош. Един от късите му контриращи удари някак намира Дъорош много добре и в публиката избухва едно: „Ааааа!“ Изглежда този удар и те не са го очаквали. Нова атака на Дъорош е спряна по същия начин, веднага след което Цветков сам прави рязка атака.

„Ааааааа!“

Не знам какво да мисля. Вторият рунд свършва, публиката гъмжи като кошер. Срещата е станала особено интересна. Имам лудо, неудържимо желание да извикам: „Ванчо, дръж се мъжката, Ванчо! Дръж колкото можеш, братле, моля ти се от цялото си сърце!“ И всъщност нищо не ми пречи да му извикам, но първо не искам да го безпокоя в тази фатална минута, и второ, не знам все пак... какво ли той мисли за мене... Представям си, че Ванчо някак си би спечелил по точки (глупави фантазии, знам) — сладка надежда ме грее отвътре.

Започва третият последен рунд. Сърцето ми бие, та ще се пукне. След окуражителните викове за Дъорош се чуват няколко солови гласове на български: „Хайде, Ванка! Цвет-ков! Цвет-ков!“ И аз изревах заедно с тях и се приготвих за решителния край на тази паметна битка.

При първата атака на Дъорош — още веднага след гонга — нашият боксьор някак си съвсем автоматично блокира удара с ръкавица и провря светкавична контра. Тя беше много ефективна, носът на Дъорош се разкърва. Тогава той съвсем се разгневи: видях го как тръгна напред, за да покаже всичко, на каквото е способен.

Ванчо пак отскачаше. Той правеше това бързо и кратко — просто само трепваше като сянка. Веднага десният му прав удар излиташе напред, подобно на шпага и намираще лицето на Дъорош. При един от тези почти невидими удари унгарецът се олюля и седна на ринга.

Съдията му отброи нокдаун, публиката изхълца. Някои започнаха да свиркат.

Дъорош се окопоти и стана, боят продължи драматично. Ударите се разменяха тежко и злобно. Впрочем страшните дълги крошета на Дъорош попадаха най-често в ръкавиците на Цветков или пък прелетяваха над главата му, докато резките и къси прави на нашия все по-често се забождаха където трябва. Точно този миг не мога да ви опиша, защото сам не го видях добре: Ванчо беше притиснат от унгареца в ъгъла, но най-внезапно не той, а сам Дъорош отново се строполи. Този път той падна напред — на коленете и на ръцете си, нагъна се като разхлабен дървен метър и осемте секунди на съдията не му стигнаха, за да стане...

Е, това е май цялата работа. Иван Цветков спечели с нокаут. Съдията му вдигна ръката и познавачите на тази игра започнаха силно да ръкопляскат. В момента, когато чух унгарците да викат: „Браво, Цветков!“ и да му хвърлят на ринга цветя, и гърлото, и коленете ми трепереха от горда радост. Въобще нищо не мога да ви опиша за този момент. Исках да извикам на цялата публика: „Ето, това беше България! Видяхте я добре всички, нали?“

Ванчо помогна на Дъорош да си отиде до ъгъла, ръкува се там с неговия треньор и със секундантите, а после — от средата на ринга — скромно се поклони. Всичко това той вършеше съвсем съсредоточено, сякаш досега беше почивал; обърна се да му наметнат хавлията и спокойно слезе от ринга.

Публиката се влюби в този човек. Ръкоплясканията се усилиха още и отново се чу: „Цветков! Цветков!“ Когато той отиваше към съблекалнята, все още прегръщан и целуван от другите българи, аз скочих от своето място и извиках много силно:

— Ванчо-о!

Бях на пет крачки от него, той се обърна и ме видя. В това време някакво унгарско момиче притича към него с букет. Иван Цветков пое цветята (момичето го целуна), махна на публиката с ръка и се скри в съблекалнята.

За това исках да ви разкажа — как този човек дори не ми кимна. Как мина край мен в пълния си триумф и не ми каза поне едно здрасти. Разбира се, аз бих могъл да го изпсувам (правил съм го толкова пъти) и бързо да забравя това. Но точно в този миг почувствувах, че край мен

минава не Иван Цветков, а тъкмо тази България, на която унгарците с уважение ръкопляскаха и която тъй гордо трепереше в мен.

И тази България мина край мен и въобще не ме забеляза. Още по-лошото — тя ме забеляза, позна ме и си отмина. Като че искаше да ми каже: ти изяде своето достойнство на вафли.

Какво да ви разказвам повече? Боксовият мач завърши наравно — пет на пет, а вечерта аз се напих много и тъй се отървах от парите, с които не знаех какво да купувам. Накрая мога да ви съобщя, че телефон, изглежда, и на унгарски си е телефон, защото висондлаташро значи довиждане — сега ми дойде наум.

Впрочем:

висондлаташро.

А когато ви попадне — изобщо в живота — някой нов, подплашен „заек“ и вие мислите, че сте голяма хала, не ви съветвам да го оскърбявате и много-много да му се репчите. Може би ще дойде такъв ден, когато неговата слабост ще извърши тъй блестящо онова, пред което вашата сила е просто едно нищо.

И тогаз в сърцето ви ще има сълзи.

АКО БЯХ СОБСТВЕНИК НА СВЕТА

Пътувам сам за Търговище и се чудя за какво да си мисля. Когато отивам надалеч, често се случва да няма за какво да си мисля. Обикновено първите десет минути слушам двигателя на колата, после се питам дали нещо пак не забравих, след това пуша — две-три цигари, и лека-полека ми доскучава.

Тогава търся по радиото хубава музика и ако се случи да няма, измислям си нещо забавно. Най-различни фантазии. Например някой гангстерски филм, в който играя тайния детектив или пък шефа на бандата. Друг път си доуточнявам една стара, съвсем луда моя теория, според която по всички планети има човечества. В мислите ми хората там биват големи колкото телевизионната кула или пък дребни като листните въшки. Веднъж те са от кости, кръв и месо като нас. Друг път са направени от графит, алуминий и радиолампи. Трети път тези човеци се състоят от жълти, лилави и зелени кристали и от нещо съвсем друго, което ние даже не знаем какво е.

Но все пак най-любимите ми фантазии са онези, в които аз ставам собственик на света. Говоря ви за нашия свят, който си е тук, на земята.

Тази история почна отдавна — когато веднъж бях сънувал, че имам едно ужасно вещество, с което мога да хвърля във въздуха цялото земно кълбо. Аз още в този пръв сън изкопах една дупка до центъра на земята, набутах там веществото с капсули и шнур и после изведох края на шнура чак горе, под едни храсти.

Тогава отидох при шефовете на всички държави и казах:

— Господа, след двадесет и четири часа земята ще хвъркне във въздуха. Фитилът вече гори. Само аз знам къде му е краят. Само аз мога да го прекъсна.

— Казвай веднага какво искаш! — извикаха шефовете на всички държави.

Така им взех един бял „Мерцедес“, един „Форд мустанг“, синичък, и едно червено „Порше“ — да ходя с него на състезания, ако

случайно ми скимне. Разбира се, и сто хиляди долара — да си имам. И една виличка в Кан, не много голяма. И една банка в Чикаго. И разни други дреболии, които шефовете сами ми предложиха. А, да — и някакъв остров надолу из океаните, но за него тъй и не ми остана от времето, поне да го видя. Тогава отидох, разбира се, в храстите и веднага прекъснах фитила.

Всеки случай най-смешното беше, че (мадами, приятели, това-онова) лека-полека колите се изпочупиха. Доларите на шега, на майтап ги изхарчих. Банката в Чикаго някакви гангстери я обраха и тъкмо по същото време от вестниците и от телевизията разбрах, че някакво племе развило партизански действия на онзи остров. Така си останах само с вилата в Кан, но за какъв дявол ми беше вилата в Кан, след като отново бях беден?

Хайде пак в храстите — фасчето на края на шнура. И бикфордовият шнур веднага почна да фъсти, а аз — право при шефовете на всички държави. Викам им:

— Здрасти...

Тоя номер го повторих три-четири пъти, но накрая все тъй си оставах — какъвто си бях отначало. Тогава на шефовете на държавите им писна от мене и на петия или шестия път те казаха:

— Слушай, ние ти даваме всички държави, върви където искаш и прави каквото си щеш. Ти си собственик на целия свят! Само иди и разкарай проклетия си фитил. Скъсай го и въобще стига вече си го запалвал. Натъпчи в дупката един камък и забрави тая история.

Някак се съгласих. И защо не — вече имах съвсем всичко и можех да правя каквото си искам.

Изкарах доста време така и после взе да ми писва от всичко. По едно време направо почнах да съжалявам за онези добри времена, в които не бях собственик на света. Леле, какви ядове ми създаваше този привидно богат и ужким добре нареден свят! На някои места се биеха като в цветните исторически филми, на други се търкаляха в пълна мизерия; едни имаха всичко, без да работят, други се скапваха в най-черен труд и накрая пак си умираха бедни. Не знаех какво да направя. Не можех да бъда навсякъде, та да поддържам реда, плашейки ги с фитила. Пък и сума народ беше стигнал до това положение, че изобщо не му пукаше от фитила. Понякога си казвах: ще сляза там в храстите и наистина ще запаля този фитил, като едно нищо. Но тогава се сецах за

онези, които живеят винаги весело и с голямо желание — макар без никакви големи собствениности. И сърцето ми не ми даваше сила да ги затрия.

И тъй — останал вече без ни най-малко желание за приятели, спорт и мадами — започнах да си мечтая по-скоро да остарее. Да пукна накрая и така да се отърва от проклетата отговорност. От този момент почнах да мисля на кого все пак да оставя света.

Не мога да ви кажа колко време е отишло, докато си избирам наследник... Нали без друго е възприето, щом имаш някаква собствениност, накрая все пак на някого да я оставиш. Да е една къща — завещавах я на децата си, дори ако искат да я запалят. Да са килими, парцали и разни други такива предметчета — пак на тях, нека ги употребяват и нека се радват, че не са чак толкова бедни.

Но целия свят? Него на кого ще оставиш?

Мислех, че ще се разболея с тая история. А най-лошото беше това, че човек съвсем лесно можел да си внуши: аз съм собственик на целия свят. Дори без номера с онзи фитил в храстите.

Та той и без това си е твой, този свят, ето — иди където искаш, спри някъде, пийни си вода от чешмата. Върви през някоя гора, тичай по една зелена ливада (нека ливадата да е зряла, ако така ти харесва), лягай там някъде и дишай колкото искаш. Избери си жена и приятели. Професия, занимания и съдба. Въобще защо ти е непременно нотариалният акт, че тъкмо ти си собственикът на всичко това? И без акта не си ли? Колко от този свят можеш да изядеш? Всъщност за колко неща има място в сърцето ти? Някой пречи ли на очите ти, на ушите ти, на мисълта?

И ето как стигнах в Търговище.

Дори бях изпуснал музиката между десет и единадесет, когато свирят хубави неща покрай рецептите за готвене. Просто не ми беше останало никакво време да мисля за друго. С този луд сън — за ужасното вещество и фитила — човек може да стигне много далеч...

Колата премина града и след като изтропа на прелеза, почти сама си зави вдясно. Подобно на кон, който знае пътя много добре. И как няма да знае, когато тук, в този завод, аз вече идвам сто пъти. Вечно все мене командироваат. Историята — ако ви интересува — е следната:

Тук се строи един много голям и модерен завод. Проектът е немски, но има още един — наш. Не знам защо стана така, че

изпълнението трябва да се води по двата проекта, но едно е съвсем сигурно: Строителните войски, които правят този завод, често се озовават пред затруднения. Най-различни и неочаквани. Сега например аз идвам затуй — да видя как три от фундаментите за машините просто не са подходящи за тези машини. Излети са (така ни казаха по телефона) в други размери. Или въобще не събират машините, или пък са неподходящо големи.

И тъй като аз съм един от онези, които работиха българския проект, моят пръв въпрос, когато пристигнах в завода, беше:

— Вие сега по проекта ли точно изляхте тези три фундамента?

— Разбира се — казва ми капитанът. — Как иначе? Ето ви и проекта, ето ви и рулетката. Премежете ги сами.

Още бяхме в канцеларията и аз в момента нищо не можех да проверя, но веднага си направих сметката, че целият този масраф по изливането на фундаментите и, разбира се, по тяхното предстоящо разбиване ще се стовари на нас, тъй като грешката се оказа в проекта. Ако е вярно, това, което тук казват, а как ли няма да е вярно, щом затова ме повикаха.

Разтворихме рулата на тези детайли — нашите и на немците — и много скоро видях как в три фундамента действително имаше разлика. Изпуших две цигари набързо (почти едновременно), казах едно: „Не може да бъде“ — но все пак най-неприятното беше това, че долу в каренцето си видях подписа. Точно срещу думичката изготвил. Под мене беше подписът на нашия групов ръководител. Под него — на контролния инженер. И най-отдолу — на началника на отдела, в който работя.

Е, после ние отидохме в същите цехове, да премеря аз фундаментите на място, а след това щеше да дойде и неизбежният проклет протокол, истинска гадост — казвам ви, — но нямаше какво да се прави.

Влязохме в първия цех, премерих внимателно, точно, три пъти — така беше, както те казваха. Машината нямаше да се събере в бетоновото легло. Нямаше и как да се коригира. Трябваше всичко това да се махне (четири тона бетон и желязо) и да се излее наново... Да знаете само как страшно презирам такива неща. Загледах се в обувките си и тръгнахме към другия цех.

Другият цех, където се случи най-хубавото в тази история.

Още с влизането видях, че вторият фундамент от сгрешените не е правен. Беше му започнат само кофражът и работата беше спряна навреме. Същото се оказа и в третия цех.

— Ето го — вика ми капитанът и сочи с пръст един от войниците. — Ако не беше той...

Едно съвсем обикновено момче — почти голобрадо — ме гледаше точно в очите. То, изглежда, не знаеше дали да се усмихне или да бъде сериозно.

После, разбира се, ние подписахме протокола, аз поприказвах малко с германските инженери (докато се строи този завод, те са тук, в Търговище) и работата ми беше привършена. Имам предвид официалната част. Защото на всяка цена исках да поговоря с този войник, кофражиста, който навреме бе забелязал нашата грешка. Просто ми беше приятно да го разпитам това-онова и — направо казано — да му се порадвам на майсторлъка.

И ние запалихме по цигара с Иван — така се казваше той, — и аз го попитах как е разбрал, че проектът за фундаментите не е в ред.

— Ами как... — вика Иван. — Аз бях правил кофража на други такива машини, отгатък в другото отделение. И ми се стори, че е съвсем същият. А там вече машините ги докараха и даже почнаха да монтират. Отидох ей тъй, да премеря... В този кофраж, новия, имаше две стъпалца и един малък, дълъг канал. Не ми беше ясно те за какво са — каналът и стъпалцата. Меря аз и гледам ония машини, после пак гледам кофража и виждам, че тая май няма да стане. Питам един от германските инженери дали тия машини са същите като ония, а той ми вика: съвсем същите. Казвам на капитана и пак отивам да ги мерим. Гледаме — няма да пасва. Тогава капитанът извади всичките планове и подир един час идва при мене. Веднага, вика, спирай кофража. А после вече ви викнаха вас... Само че първият фундамент беше готов, та сега, ще трябва да се разбие и да се излива отново.

Така завърши моята командировка в Търговище.

Сега пътувам обратно, за София.

Мисля си: дали не бих си избрал за наследници тъкмо тези момчета — обикновените, „сиви“ ивановци и стояновци — които разсъждават сериозно и просто и обикновено знаят точно какво вършат. Които даже не се сещат за познатите нам големи претенции и биха могли да живеят щастливо без хиляда долари и мустанги, макар

че през яките им ръце рядко ще се провре някоя грешка. Ей тези почти голобради момчета, между чиито мъжки гърбове никнат мостове, заводи и къщи.

Моята работа и моят живот все повече ме карат да вярвам, че техният тих, делничен начин най-добре разрешава проблемите на зле устроения свят.

В такъв случай дали не би му приличало тъкмо те да го стопанисват?

СИТНОТО

Имахме един сержант, дребен човечец, никой не му знаеше името. Той сигурно имаше име, разбира се, но това прозвище Ситното толкова му отиваше — защо да се интересуваш от друго. То упорито и естествено се предаваше от випуск на випуск, а даже — говореха — оставало в паметта и за после, като някаква особена точка от времето на казармата.

Нервен и весел, някак нематериален в зелената униформа, този сержант се явяваше пред очите ни по програма, носеше бомби, гранати, запалки, показваше начините на работа с тях, обясняваше някои тънкости и се усмихваше. После изчезваше тихо, с онова зле прикрито чувство на притеснение, че ни е отегчил повече, отколкото трябва.

Ситното пипаше тези опасни неща нещо и сръчно, с някаква сигурна нежност — в неговите ръце те ни приличаха на играчки. Това забавляваше, караше ни да се съсредоточим естествено и така всички разбирахме урока още в момента. Въобще работата ни с взривните материали вървеше отлично и това — казваха — не се отнасяло само за нашия випуск. Затова никой не се учуди особено, когато дойде журналистът, изпратен да разговаря със Ситното.

Той влезе в часа, гледа ни и ни слуша, после зададе пригответените въпроси.

Ситното отговаряше бавно и кратко, просто и точно, свиваше рамене и се усмихваше. Силните думи на вестникаря за отговорност, съзнание и дисциплина, които образуваха чрез разместване на местата си желанието от него портрет, Ситното нито веднъж не произнесе.

— Ами то — повтаряше той, — всеки трябва да си гледа работата. И да я разбира. Друго... какво.

— Добре де, това ясно! — викаше журналистът. — Но аз не мога да си напиша така материала, нали? Дойдох тука при вас, гледах ви, слушах ви, разговаряхме и... научих, че всеки трябвало да си гледа

работата! Нали ме разбирате сега и мене! Тук ние с вас трябва да изтъкнем пред читателите...

Той пак започна рокадата на големите думи. Ситното го изслушваше трудно и деликатно, на нас тази игра вече ни омръзна. Вече скучаехме и се занимавахме с друго, когато последният му въпрос изведнъж ни накара да зяпнем.

— Кажете ми за какво си мечтаете? — притисна го той най-неочаквано. — Обучението си върви винаги отлично. Животът ви тука с войниците си протича нормално. Няма ли нещо, за което да си мечтаете? Всичко ли от вашата работа сте постигнали?

— Ами то...

Ситното ни огледа един по един, бързо и подробно — на него за това нещо обикновено му стигаше част от секундата. Но сега цяла минута мълча. Обиколи ни с очи още веднъж, докосна една бойна граната без нужда и въздъхна.

Журналистът го дебнеше бездиханен — химикалката се подаваше от ръката му като дуло.

Чакахме всички. Тишината сега беше същата, като в онова късо, забравено, паметно време на неговите уроци, когато възпламенителят е задействуван и взривът след малко е неминуем.

— Ами то — въздъхна Ситното, — всеки човек си мечтае за нещо, разбира се. Вие ме питате за мечтата ми в моята работа...

Журналистът само му кимна. Той не го изпускаше от очи и не променяше положението на химикалката.

— Мечтата ми в моята работа е... тези момчета да станат войници.

Журналистът записа изречението веднага, едновременно с изговарянето му от сержанта, но след това веднага вдигна глава и погледна в тавана. Споходилата го мисъл, изглежда, бе осенила и нас, тъй като гласовете веднага се чува.

— Е-е-е, сега...

— А-а, моля, моля!

— Та ние какво сме, другарю сержант?

— Ние не сме ли войници?

Ситното вдигна ръка и продължи:

— Войници сте, как да не сте войници. Най-малко искам да ви обидя. Но човекът ме пита сега за какво си мечтая и аз му отговарям.

Мечтая си за войници — такива, каквито аз искам. Всеки си има право на собствена мярка, нали?

— Да, може! — приключи малкия спор журналистът. — Ще стане! Готово! Другарят сержант има предвид...

Той изреди думите, от които живееше, като едновременно ги записваше с радостна бързина, после прибра химикалката-дуло, благодари му, ръкува се и си отиде.

Вестникът с интервюто-портрет на сержанта, който излезе след седмица или две, се превърна в едно малко събитие. Изречението накрая си беше останало същото. Но тъй като зад печатаните думи нямаше мекия глас и лицето на Ситното, неговата въздишка, погледа и ръцете — мечтата му се прие за предизвикателство. „Получи се атмосфера“ (както би казал сега журналистът), в която нашият дребен човечец се притесни допълнително.

Нормалното досега пренебрежение се увеличи забележимо, всеки се пъчеше и подминаваше важен край него. Непредставителната фигура на героя стана сега още по-крехка и ситна.

Колко му трябва на един малък човечец, пък ако ще да е по пагон и над тебе? Ще го настъпиш случайно на тясното, ще го сблъскаш — после му се извини и повтаряй. Даже му стига да се изкашляш по-яко насреща — с болезнена безпогрешност той ще почувствува твоята маса, която никога няма да има.

Ние си правехме всичко това, както ни скимне. Ситното заприлича на мишка, която си е загубила дупката. Само едната усмивка му остана сега — вечната негова сила. Във важни моменти тя осветяваше дългото му лице — зеленикаво, кокалесто и мъжко, разколебаваше нашето килограмово превъзходство и така балансираше мълчаливата битка.

През другото време Ситното си живееше тихо, като растение. Или поне така си представяхме, лишени от интереси към него.

Този ден беше летен и слънчев, занятията се водеха отвън. Големият светъл квадрат сред казармата беше осеян от група войници — учащи, маршируващи, играещи.

Сержантът погледна часовника на ръката си, пусна цигарата в сандъчето с пясък и се запъти.

Носеше четири бойни гранати — истински и нови — с последна система взривители. Урокът му беше в средата на плаца, групата го

очакваше. Двама дежурни стърчаха замръзнали край тротила.

Празници бяха тези моменти в живота му, той даваше ум на момчетата, опит и сръчност, хитрост в опасното умение, те чувствуваха всичко това, знаеха, виждаха страшната сила на взрива в ръцете му — мъртво послушна и укротена; по пътя към всеки урок той дишаше винаги пълно, стъпваше твърдо, беше готов вътрешно да прощава. Дори и това отвратително прозвище Ситното, от което не можеше да избяга. Те му се виждаха ситни сега — още зелени и глупави, в тези моменти той беше голям.

Крачеше мъничкият сержант с четири бомби в ръцете, мислеше за това, вярваше, искаше да си остави от него и за после — за другата, тихата, собствената част от живота, която имаше нужда от сила.

Той беше слушал сам много уроци — от разни колеги, от висши и образовани офицери; никога никой не беше го подценил в тази област. Имаше свое разбиране за нещата, негови лични открития в занаята — когато даваше от всичко това на войниците, усмивката му красиво ги огряваше.

Живееше Ситното в тези минути... Истински, пълно и достойно. Той даже изпитваше една малка и смешна тъга, че времето на часовете му свършваше и трябваше отново да издробнее — изгубен сред едрите, здрави момчета.

Днешният му час започна със схемата на някакъв нов вид възпламенител. Той им показва макета, обясни го. После го начерта и накара двама от войниците да повторят. Единият сбърка. Сержантът го изгледа сериозно.

— Не почвай изобщо, ако не си сигурен абсолютно — каза му той кротко и тихо. — Сто пъти по-добре е да не започваш, когато не си убеден, че го знаеш. Ако на практика сбъркаш веднъж... Двойката е последна и завинаги.

Показа отново върху макета — нежно и търпеливо като баща — и накара войника да го повтори.

После повториха всички — макетът дълго се задържа из ръцете им. Те коментираха и си помагаха, питаха и после сами пак си обясняваха. След десетина минути работеха вече нормално.

— А сега и това — каза сержантът и всички в мига се укротиха.

Те знаеха тези четири думи отлично. Преди да се появи истината в ръцете му, той винаги казваше същото. „А сега и това.“ Сякаш то

беше нещо за ядене или кутийка с подарък. Сякаш в тази желязна кутийка не беше натъпкана толкова сигурна смърт, чакаща само две прости движения на запалката.

— Същото, както макета, само че истинско.

Сега на лицето му нямаше усмивка, очите му обикаляха очите на другите — бързо, предупредително и подробно.

Часът беше свършил — и другите войници се приближиха. Всички познаваха Ситното, всички уважаваха неговите уроци — толкова интересни и опасни.

— Ами това? — обади се едно от момчетата и показа с пръст някаква нова подробност върху гранатата. — Това на макета го нямаше.

— Това е едно приспособление закъснител — каза сержантът. — С него ще се занимаем подробно през другия час.

Той го докосна да го покаже на всички, пръстът му се подхлъзна, направи някакво невероятно движение и запалката на гранатата се задействува.

Един от войниците се засмя.

Другите опънаха шии — всички наоколо чуха, разбира се, малкото щракане.

Те очакваха някакъв трик от сержанта, който можеше всичко с бомбите и гранатите. Някаква изненада на виртуозното му боравене с техника, когато видяха лицето му.

Изненадата беше за него.

Броени, идиотски мигове оставаха до гърмежа. За развинтване на възпламенителя трябваше десет пъти повече време.

Ситното завъртя закъснителя и с бързината на звяр се огледа.

Наоколо беше тълпа от войници. Целият плац, зяпналите прозорци на тази казарма, където бе минал толкова различно животът му, слънчевото небе, топлият въздух, жив с виковете на тичащи и играещи едри момчета — секундите свършваха, дивата смърт вече пицеше в ръката му.

Нямаше къде да я дене.

Не искаше да я хвърли сред тях.

Не опита да отвинти възпламенителя, защото най-добре от всички наоколо знаеше, че времето няма да стигне.

Тогава сержантът стисна гранатата пред корема си, коленичи, сви се на топка отгоре...

Момчетата вече панически тичаха кой накъде види, когато тъпият звук блъсна в ушите им и ведрият въздух кратко потръпна.

Те не видяха мига, в който умря Ситното, нито онази позната, велика усмивка, която изгряваше отново върху все така жълтото му лице.

Те само запомниха.

И се превърнаха във войници завинаги такива, за каквито мечтаеше той.

ВЛАКОВЕТЕ

Другите железничари — близки на Веселин Велев по възраст, заплата и местоживееене — все имаха някакво хоби. Градинки с лук на педя място, безкрайни системи и комбинации в играта на тото, белот на стотинки, любовници, футбол — кой към каквото се бе пристрастил. Той, локомотивният машинист Веселин Велев, имаше само жена си, службата, нощите, дните. Сезоните, които човек усеща особено силно, след като е навършил четиридесет, и редките, дребни награди. Годишните събрания, на които редовно и обстойно се изказваше.

Виж, той имаше дарбата да говори. Можеше да започне от най-дребното нещо и за няколко минути да стигне до важни, дълбоки обобщения. Сам беше открил как всички утихват, заслушани в думите и в гласа му. Как някога изръкоплясхват спонтанно — радостни и благодарни, че им е казано онова, което те таят в себе си.

Обичаше и да чете — машинистът Веселин Велев — това изостряше неговото оръжие и му нашепваше за безкрайната мощ на езика. Голям миг беше в живота му, когато попадна на Фьодор Михайлович Достоевски и от него разбра окончателно, че само онези лица, политики и народи успяват, които имат съвършено определени цели и идеи. „Аз какво имам пред себе си, лично? — беше помислил малко по-късно. — Освен нормалното в службата и в къщи, боря ли се за нещо определено?“

Все тъй си пътуваше по железния познат път Веселин Велев, все мислеше, все искаше да си отговори, но от това въпросите само се увеличаваха. Жена му сметна, че в службата нещо не е както трябва. Колегите му приеха, че нещо в къщи не ще да е в ред.

„Какво си ти? Как се наричаш?“ — питаше Веселин Велев своята цел в средната възраст, докато стълбове и дървета се святкаха назад край ушите му, зелените ниви изтичаха, познати и всеки ден с нещо различни, а хълмовете в далечината бавно и достолепно му обръщаха гърбовете си.

И един прекрасен ден (по-скоро една дъждовна есенна вечер), когато той се прибираше след работа, нещата в замислената му глава изведнъж се строиха като войници.

Случката беше крайно естествена — просто край него мина кола, десните гуми тропнаха в една дупка и шепа кална вода го опръска. Той се обърна рязко и видя вътре в колата Дойчинов. Първо позна шофьора му (с лице на американски киноартист), после зърна мустаците на началството, а накрая ясно видя и номера на служебната „Волга“.

Спря се на тротоара, погледна калта по себе си и продължи, без да я чисти, към къщи.

„Какво си направил?“ — попита жена му още от вратата.

„Дойчинов, не аз — каза той нервно и си свали дрехите още в антрето. — Изчисти ги веднага!“

Жената не разбра нищо, но се зае усърдно със своята работа и едва когато вечеряха, видя в очите му познатия от най-младите времена пламък.

„Не те е познал“ — заключи тя, когато научи за толкова дребната случка.

„Аз не говоря за мене — каза със стиснати зъби железничарят. — Не вижда ли тоя... Не вижда ли поне същата униформа? А и да не е същата униформа, която го е направила нещо от нищо. Който и да е. Човек е. Това ли трябва да се направи с човека? Да го окаляш — това ли?“

На първото годишно събрание след дребната случка обстоятелството изказване на машиниста Веселин Велев бе паметно в новата история на старата гара. Покрай всичко онова, за което той обикновено говореше и от което приятно миришеше на желяза, нафта, въглища точност, машинистът се спря на въпроса за отношенията на хората помежду им. Даде примери — лоши и добри. Посочи с пръст самия Дойчинов, който спокойно седеше насреща му. Каза какво мисли за него. Залата беше притихнала учудено. Един машинист критикуваше силния и стабилен Дойчинов. Виж ти. Думите на Веселин Велев ясно и убедително изразяваха онова, което всички отдавна притайваха в себе си. Ефектът беше невероятен — още трима души се изказаха в подкрепа на Веселин Велев. Имаше ръкопляскания. Когато Дойчинов се опита след това да говори, думите му се удавиха във възбудения брътвеж.

Но ефектът не беше само в това, както всички разбраха после. Ефектът се оказа дълбок и фатален.

Заговори се, че Дойчинов скоро ще бъде преместен. Излязоха много неща — дребни и едри, — които досъкрушиха авторитета му. Сам той някак загуби познатото си стабилно спокойствие и направи неочаквани за неговата опитност грешки. Почти веднага след това Веселин Велев се оказа един от тримата машинисти, които заместник-министърът извика при себе си.

„Казах ли, че сам ще хлътнеш накрая! — със сиво лице изрече жена му, докато гладеше дрехите му за срещата със заместник-министъра. — Всичко излезе от устата ти!“

„Аз няма защо да хлътвам — каза Веселин Велев и се усмихна. — А устата не ни е дадена само да влиза нещо в нея. Нека и да излезе.“

„Луд човек“ — въздъхна кротката жена, докато го гледаше как сяда в колата на министерството.

А заместник-министърът се оказа благ и разговорлив. Пиха кафе. Даже се смяха за нещо. Повече от час бяха при него — сто от въпросите обсъдиха, които дълбоко вълнуваха съсловието. Накрая се разделиха едва ли не като стари приятели.

Две седмици по-късно Дойчинов беше свален.

Четири месеца по-късно Веселин Велев влезе и седна на стола му.

Невероятно и за самия него. С горяща глава и пулс на маратонец. Със сухи устни и една скрита, дълбока безпомощност — толкова, че да няма и с кого да я споделиш.

Работите на старата гара вървяха, разбира се, както обикновено. Силата и опитността на всички, строгата вечна традиция, амбициите на толкова тихи, сериозни мъже да бъдат сред първенците — всичките тези неща наистина като железен път чертаеха онова, което трябваше да се прави. И то се правеше. Никой отвън нямаше основание да изрече, че нещо не е както трябва в работите на гарата. За ушите на хората, които пътуват откак свят светува и ще търсят начини да пътуват, докато този свят си светува, важното беше да чуят свирката на влака, когато я чакат, а не дали някой зад бюрото се казва Дойчинов или пък Велев. За очите на хората най-важното беше не дали някой си зад бюрото има мустаци и хоби, а дали там, в далечината, червеният локомотив ще се мерне, след туй вагоните с трясък, ах, вагоните,

пълни с надежди, възмездия, радостни, всякакви сълзи — след туй една бяла ръка на прозореца.

Но Веселин Велев не се успокояваше от всичко това зад бюрото, защото не знаеше как и какво точно да прави. Друга беше тази машина. Той не познаваше невидимите ѝ лостове. Стигна до невероятното си желание да потърси Дойчинов. Да го попита за толкова дреболии.

Нощите му минаваха като в дежурство, той стана нервен и раздражителен. Държеше се грубо и надменно с шофьора, търсеше му кусури и в прическата. Викаше и изглеждаше каменно строг зад бюрото.

„Остава само да пуснеш мустаци, Весо“ — каза един от най-близките му приятели веднъж, когато излизаше от кабинета му.

„Какво?“ — почти беше подскочил Веселин Велев.

„Такова — въздъхна спокойно старият машинист. — Остава само мустаци да пуснеш и си таман като Дойчинов.“

Наскоро след туй, в една разкошна вечер (небето се бе успокоило след дъждовната буря), прибирайки се с колата към къщи, Веселин Велев усети как десните гуми тропнаха в една локва, обърна се и видя две шепи кал върху една бяла детска количка.

Жената зад количката спря, обърна се рязко и го погледна ужасно.

Цяла нощ той я сънува, спейки на пресекулки. Сутринта имаше малко температура и се обади по телефона, че няма да ходи на работа.

Двама лекари дойдоха следобед, на другия ден — трети. Правиха му обстойни изследвания. „Здрав е като желязо“ — казваха всички и свиваха рамене.

— Знам, че съм здрав! — крещеше Веселин Велев на жена си. — Искам да спя! И каква е тази температура!

— Малка — тихо казваше жена му.

— Малка, но постоянна! Стига ми! Ти да не искаш да имам сто градуса!

— Не искам бе, Веселине — още по-тихо казваше жена му. — Аз ли ще искам да...

Три седмици изкара така Веселин Велев — очите му се изкопаха.

— Не знам защо живея — каза той една сутрин, зазяпан в пердето на прозореца, ошарено с големи, ярки пеперуди.

— Какво? — попита жена му, докато правеше закуска.

— Нищо. Казах, че сме долни.

— Кои?

— Ние. Всички. Хората.

— Това ли толкова мислиш един час?

— Да. Тъкмо това. Но не един час, а много години.

Жената се усмихна, остави закуската и дойде при него. Седна на леглото и си сложи ръката под главата му.

— Понякога толкова да ми приличаш на малко момче — каза тя и се наклони да го разгледа.

Веселин Велев въздъхна с ръмжене и каза:

— Чудя се какво остава след всичко.

— След кое всичко?

— След всичко, което правим. Освен калта, с която взаимно се мажем, какво остава? Това се чудя?

— Влаковете бе, Веселине — каза жена му усмихната. — Влаковете. Чуй ги как свирят.

През отворения прозорец, от далечината наистина се чу свирка на влак. Отекна тропот. Звънна желязна тръба. Пердето с големите шарени пеперуди трепна от ветрец, изду се като платно на кораб и остана така, открило половината от небето.

Веселин Велев дълго време не мръдна, зазяпан в него. После въздъхна кратко и като намести глава върху ръката на жена си, заспа.

Изведнъж, тихо и дълбоко.

Като в най-младите времена на живота си.

ТУНЕЛ

Здрасти.

Останах за малко сам и пак се сещам за вас. Точно сега не ми се говори с никого от тия наоколо, а като мълча, ми е кисело. Предлагам да си правим компания, докато дойде екселенц Георгиев. Тая дума екселенц съм я чувал от една моя позната, която имаше родствени връзки с дипломатическите среди. Тъй и не разбрах какво точно значи. Прилича ми на екселанс от онзи френски лаф парекселанс, който ще рече нещо като отлично, превъзходно и други подобни. Или, както би се изразила баба Дона, нещо като аслъ.

Докато го чакаме, ще ви разкажа историята на един тунел. От време на време дочувам, че все още мога да разчитам на задочното приятелство с вас. И нека бъде тъй, поне до онзи миг, когато ще ви дойде до гуша от мен, или пък някой ще успее да ми внуши, че съм гений, и тогава ще започнете да ме попържате на общо основание. Ще бъде много кофти, нали? Нещо като стара любов, която после се превръща в брак с малко пари. Не дай боже, но, както и да е, засега си позволявам да ви занимавам с разни истории. Сега например ето ви историята на тунела. Но преди това ще ви обърна внимание, че съм построил много тунели. Не съм ги построил, а съм ги проектирал. Всъщност проектирали са ги проектантите, пък аз съм се подписал отдолу на проектите, там, където пише: старши геолог. Не е нищо работа. Срути ли се един от тези тунели, отивам на кино — нищо по-сигурно от това. Даже често сънувам как някой тунел се е срутил или пък се е пукнала язовирна стена и като се събудя — облян в пот и мамен от мними сърбежи, — мигам дълго в тъмното. Виждам канцеларията си на „Димо Хаджидимов“ трийсет и едно, срещу градинката, и вътре бюрото си виждам съвсем ясно, и в средното чекмедже на бюрото е папката, където има графа — старши геолог, и точно срещу тази графа са се сгърчили болезнените завъртулки на негова самоприсъда именцето ми. Неприятно, нали? Няма какво да се прави. Просто кой за каквото е учил.

Виждам, че се замотавам и историята на тунела се забави. Ето ви я с две думи:

Строи се един път по наш проект и на едно място има тунел. Това място там е такова, че пътят няма как да мине другаде. Но точно този баир, през които трябва да се пробие тунелът, е специален. Направо е сцепен на две от една голяма пукнатина в скалата. Аз, разбира се, отказах да подпиша още в самото начало, но някакви големи шефове от министерството категорично настояваха да стане там път.

Трябва да стане! — с тоя номер ми излязоха.

Ама, викам, щом трябва, правете си го. Само че без мене. Не мога да се подпиша за тоя сцепен баир.

Я върви да го проучиш внимателно.

Нали ходих и го проучих педя по педя.

Нищо, иди пак. Този път трябва да стане!

Добре, пак ходих. Вече десет пъти го проучвам. Все тая.

Какъв геолог си ти, бе, с един баир не можеш да се справиш.

Ами, викам, геолог като другите геолози. Горедолу като тия от филмите: пие, пуши, мълчи, играе карти от днес на обед до утре надвечер и ходи на лов из забраненото. Само дето нямам брада и накрая не се оказвам американски шпионин.

А булките?

Гледам ги две секунди с най-глупавия си поглед и викам: какви булки? Гъбите ли...

Шефовете си умряха от смях, а аз използвах суматохата и ги изпързляях, накъдето си бях намислил още в самото начало.

Другарю еди-кой си, викам на най-важния, майтапът си е майтап, обаче аз разбирам важността на обекта. Вижте какво: случаят е много тежък, особен такъв, защо не повикате някой стар специалист? Даже трима-четирима специалисти повикайте, та да ви е чиста работата.

Така се измъкнах, а по-нататък идват спецовете, обикалят баира изтежко и накрая предлагат една система от бетонови инжекции за укрепване на пукнатината. Между другото пътят вече е в „екзекуция“, както пишем на протоколите; булдозерите боботят, бомбите гърмят и трудоваците напредват по фронта.

— Колко ще струва цялата тая система по укрепването? — питат от министерството.

— Грубо казано, около един милион лева — отговарят спецовете.

— Така ли? Че вие ще укрепите баира, но ще спукате бюджета ни бе, другари.

— Толкоз. Мястото е такова. Вашият геолог много правилно ви е казал още в самото начало.

И историята е приключена. Спецовете работят по проекта на укрепителната система. Министерството се потупва по джоба с неясно изражение на лицето. А аз нямаше какво повече да ви разправам, ако не се бе появил този прословут Аслъ Георгиев.

В министерството някой казал на някого, че трябвало да го намерят, ако искат работата им по пътя да се свърши бързо, евтино и просто. Този Георгиев имал два факултета — бил минен и строителен инженер, а освен това имал и своя особена суперсистема за обекти, които трябва да станат. (Както например аз имам своя суперсистема за бридж: обикновено играя по конвенцията Ели Кълбертсън, но когато е на мангизи, веднага обръщам на собствената система — на базата на леко намигане и на още сто репетирани иширета.) Та този Георгиев бил носител на няколко златни медала, а освен това някога сам служил в Строителни войски и познавал работата както никой друг. Говореше се, че в Сирия построил нещо и след това там давали четири харема за него, ей такива едни работи. Как да е, намерили го и той заминал да види счепения баир преди една седмица. Вчера ме изпратиха и мене, да съм погледал със собствените си очи какво е станало.

Знаете ли какво е станало?

Екселенц Г. обиколил баира два-три пъти и наредил да го надупчат отвсякъде. Отгоре, отдолу и отстрани. Сам очертал точно къде му е дамартът и трудоваците го натиснали на четири смени, след като събрали всички пистолети от базата. Шестстотин гърнета по трийсет и седем кила взрив — не разбрах точно грамажа, но нещо такова. На седмия ден по обед запалили фитилите и избягали на два километра. Вие вече сами си представяте гледката: сигурно сте виждали или поне чували подобни по-слаби гърмежи. Сега няма нужда от тунел, защото няма баир. Между другото няма нужда и от укрепителната система на спецовете, която струвала един милион (казано нежно) и щяла да бъде готова през второто тримесечие на идущата година.

И тъй в момента аз съм седнал на една паднала бука, пуша си цигарата на спокойствие и отвисоко гледам префасонирания пейзаж. Долу реката се е смаяла накъде да поеме. Спира се набъбнала пред неочаквания бент и оттук-оттам го опипва. Ще му намери цаката. Тя е минала през планини. Склонът е побелял от пръст и камънак, стърчат корени от дърветата. Някой ще си осигури печката непредвидено, друг ще си построи къща. Горското ще отсече още хиляда кубика над плана, а главният му инженер Пеню Мамарчев в последна сметка ще бъде наказан. Но това са подробности. По-рано имаше една барака, ей там, където беше полянката. Сега няма нито барака, нито полянка. И дървеното мостче го няма никакво — представям си как изгнилите му греди са хвърчали из въздуха като клечки за зъби.

Гледам променения пейзаж и се питам какъв ще да е всъщност този тип, който ни изигра толкова прост номер — на мен, на спецовете и на всички. Разбира се, че ме е яд на него, независимо от бомбено хубавия му номер. Все искам да си го представя как изглежда. Интересно е и това как той ще се държи с мен. Тъй като спецовете от укрепителната система вече си подвиха претенциите, сега аз съм геолог на обекта, нещата отново зависят от мене. Ако искам, Екселенц Георгиев ще бъде доста много замотан с количествата взрив чрез категориите на скалите. Тези категории ги определям аз (решението ми е безапелационно, като на футболен съдия), а за всяка категория си има точно норма тротилови единици. Мисля, че ме разбрахте. А ако искам, Екселенц ще бъде много лесно оставен на мира, особено след като работата се свърши така бързо и идеално. Но не го знам какъв чешит ще излезе. Може да е някой темерутин, може да е надут като пришка.

И само какво име вади. Лично на мене „Георгиев“ никога нищо не ми е говорело. Светът е тъпкан с Георгиеви и Иванови, Стефанови, Петрови, Василеви, Димитрови — с лопата да ги ринеш навсякъде. А например като чуete веднъж Пеню Мамарчев или Радион Пискюлбашиев, въобще нещо такова, вече го запомняте за дял живот. Георгиев, познавам един цигулар, ходихме с него на едни състезания в Югославия. Необикновено интересни състезания с обикновени автомобили, може нещичко да сте чули. Друг Георгиев — Борис — имах приятел боксьор. Моката му викахме, може и за него да сте чували. Даже и писател Георгиев познавам, но за него едва ли е ставало дума. Той е къде-къде по-кратко момче. Един пък друг

Георгиев по едно време се мотаеше около жена ми. После катастрофира с мотоциклет и след няколко дни умря в „Пирогов“. Нищо не казвам. Имах и един съученик — Валентин Георгиев се казваше. Валентин Иванов Георгиев, родом от Трилистник, предпоследния чин до прозорците. Беше много специално копеле. Стъпи на катедрата, захапте те за яката на куртката и те вдигне със зъбите си. Висиш в устата му като коте и махаш с крака. На вид беше дребен един такъв никакъв, аз все минавах за як и веднъж реших да му опитам номера. Захапах куртката на Иван Веселинов (той искаше да учи за ветеринарен лекар в София, но после нещо се обърка и стана художник), опитах се да го дигна със зъби, та едва не ми се изскубнаха вратните жили. После тоя същият Валентин Иванов Георгиев стана жертва на учителката ни по математика. Тя още първия ден му каза, че е „отлично момче“, после му писа една двойка. След това взе, че му писа още една двойка и на класното пак, и изобщо го „ликвидира като такъв“, след което го вкара в квартирата си и там, изглежда, го изнасили. Така поне се говореше. След тази история не знам какво още се бе случило с Валентин, но помня, че ние го изключихме от Комсомола, а даскалите това чакат — веднага го изхвърлиха и от училище. Ние казахме, че той е битово разложен, после му изкарахме и буржоазен произход (един негов свако преди Девети държал няколко месеца будка) и въобще така го нагласихме, че за него вече да „няма място сред нашите редове!“ Не зная какво стана с тоя човек. Нещо се замота по постройките, опита се май да продължи във вечерна гимназия, после чух, че го взели трудовак и оттогава вече (има петнайсетина години) не съм го виждал. Веднъж само — бях трета година студент — го мярнах отдалеч. Продаваше варени царевици на „Граф Игнатиев“ и „Евлоги Георгиев“ (ето ви още един Георгиев). На моста пред стадиона. Нещо ми стана кофти с тия царевици и не му се обадох. Видя ми се особен и стар. Тъкмо отивах на мач с една мадама — онази, за която ви споменах, че имаше родствени връзки с дипломатическите среди. Изобщо — тъй като в момента си говорим за тунели — този Валентин ние тогаз го набутахме някак си в един тъмен тунел, от който хич не знам как се излиза. Ако изобщо се излиза. Онова момиче беше с едно меко сърце, пък се случи и умно такова, вечерта му разказах цялата история на Валентин, та то се разплака и тъй се развали цялата работа. Но вече стига за това, че пак се

заплеснахме. Долу майорите се събират около строителната знаменитост и полека-лека тръгват насам. Обикалят го като булка. Честно казано, съвсем не зная какво ще стане сега. Героят на обекта сигурно ще бъде — толкова надменен с мене, че майорите ще си умрат от кеф. Те отдавна тайно мечтаят да ме видят унижен, тъй като от моя милост зависят доста техни работи — и то все разтегливи — и навярно им е писнало да ми се слагат. Не знам дали сте забелязали, но човек рядко запазва цялото си достойнство пред някого, от когото му зависят работите. Особено пък, ако тези работи са разтегливи.

Сега мисля бърз, търся най-сериозната си и най-непроницаема маска; съсредоточено гледам в краката си.

Там две буболечки си живеят спокойно живота — бавно и внимателно се проучват. Протягат крачета, душат се и разговарят с мимики. Какво ли ще излезе от това взаимно проучване? Може би война, може би съюз. Може би любов и трета буболечка. Нямам никакво време за тях, колкото и да ми е приятно; гласовете на майорите са на пет-шест крачки от мен. Благодаря на падащия здрач, опитвам се да намеря нещо в себе си, на което да мога здраво да вярвам, и ставам от буката.

Здрасти...

Валентин ми протяга кокалеста ръка. Една задъхана усмивка е открила зъбите, които толкова пъти са разпаряли яката на ученическата ми куртка, аз съм увисвал пред катедрата и съм размахвал щастливо краката си, сред шумните овации на целия клас.

Майорите отново малко са измамани. Те сега ме гледат с повишен интерес — аз съм бил приятел на Георгиев!

Всъщност тук можем да свършим, тъй като от този момент започват съвсем други истории. Тях вечерта съм загубил в кръчмата, където пък намерих един чудесен роман: живота на Валентин през тези петнайсетина години. Жалко, че се страхувам да го напиша — толкова е хубав с истините, с перипетиите и особено с щастливия си мъжки край. Но ако по-нататък все пак се опитам, искам отсега да ви кажа едно приблизително изречение, в един от възможните епизоди:

„И после този ден, в който аз вдигнах високо ръката си, защото ги вдигаха другите и ние «изхвърлихме Валентин Иванов Георгиев от нашите редове!» — после този ден, в чиято правда, изглежда, съм

вярвал, се оказа най-тъжният и срамен миг от краткото ми, иначе неповторимо и много хубаво юношество.“

Вече казахме, че свършвам, но все пак ще добавя, макар и с риск да стана отегчителен:

Когато забележите човек да се пъха в тунел, не бързайте да го осъждате с леко сърце. Не го отписвай те от списъка на тези, които засега остават под топлото и търпеливо слънце. Може би един ден той пак ще излезе, влюбен в светлината повече от нас. Може би ще бъде устремен и силен като влак и ние ще изтръпнем от звука на неговата свирка. И ще бъдем смаяни от дългата му черна грива дим и от облаците бяла пара в колелата.

Ах, и този влак със страшен трясък ще изпълни дефилето, в което сме тъй безпомощно временни, но делата ни — безмилостно вечни.

АСФАЛТ

Беше студено. Вечерта излезе тънък ветрец и още към седем мъжете от обекта седнаха в кръчмата. Тя беше топла и бърлива, всеки се виждаше с всекиго; опашките на важни думи, които денем машините лесно отрязваха, сега можеха да се гаят полека на масата.

Стойчо имаше внуче и трябваше да почерпи. Три килограма и сто и петдесет грама, момченце, на всичко отгоре записано Стойчо.

— Няма таквоз, викаш, Стайничок, Майничок, а? — кимаха неговите приятели с удоволствие. — Стойчо като Стойчо.

— А бе Стойчо, нали ви казвам, ето я телеграмата!

— Не е като Михо, горнооряховският, и внучката му Марчела, дето му викаха „айде, честита ти булка“.

Новият дядо гордо показваше листчето (жалко в големите му ръце), там пишеше ясно, без грешка: „Честит ти внук, записахме го Стойчо, Милка“.

— Ама тука не пише за килограмите нищо, ти откъде знаеш, че било толкоз и толкоз?

— Три и сто и петдесет, казах! И е дълго петдесет и един сантиметър. Нали ти извиках следобед, че отивам на телефона.

— Не съм те разбрал, машината много бучеше. За детето разбрах де, ама че си говорил по телефона...

— Не бях още говорил. После отидох. И бабата вика: „Стойчо са го записали, три кила и сто и петдесет грама, здраво и право и... тъй“.

— Ха да ти е живо името!

— Айде, дядо Стойчо, наздраве!

Смешно им беше това „дядо“ към него, той беше млад като тях. Скоро, пак тук и така, те бяха се черпили за медала. Връчиха му го за петдесетте, за добрата му работа в пътното толкоз години — идва голямо началство на обекта и даже държа реч. Купешки думи, но истина, хората от сърце ръкопляскаха. „И онзи велик шум на моторната песен — заяви голямото началство — по нашите стопански

вени и аутостради, който украсява живота на другаря Стойчо Стойчев!“

На Стойчо му беше тъжно тогаз, когато получи медала. Не плака, но се напи много. Беше помислил за всичко в живота дотук и то му се видя нищо. Каза го вечерта, като седнаха, само че другите взеха да възразяват.

„Дай боже всекиму такова нещо, бай Стойчо — каза един от по-младите. — Смятал ли си поне колко километра асфалт само ти си постлал за държавата, а?“

„А бе асфалт — каза той и се замисли. — То... на човека не му стига само асфалт. И таквоз...“

Той искаше да им каже: „И медал не му стига в душата, медалът остава отвън, на ревера“, но приказка като тази му се видя кекава и дълга, та само махна с ръка и си млъкна. Те продължиха така да приказват, виното скоро заля скритата мъка, той се повлече по техните думи и старият, вечният, жив сън за асфалта отново изплува.

Работеше по шосетата бай Стойчо от малък. Макадам, калдъръм и паваж — всички къшеница в България. А от Девети насам — по асфалта. Първо с лопата разстилаше, взеше го с количка, после се изучи и на машината. То беше единственото учение в неговия живот — просто така беше му тръгнало. Между другото, както на целия им Стойчовски род. За дядо си знаеше една песен, в нея се казваше как „Стойчо хайдутин умира в Балкана“ — стари жени от селото можеха и днес да я изпеят. Баща му беше чирак, всички живееха в една плевня. Той все си мълчеше, баща му, ходеше по гората и се връщаше, докато един ден пристигнаха полицаи, взеха го и го биха до умирачка. После — в началото след Девети — потръгна, бащата получи хубава пенсия и Стойчо щеше да спира работа по шосетата, за да се учи. Но, докато се нареди всичко това, как стана така, че баща му пак яде бой до умирачка. След това си отиде човечецът по реда и момчето остана завинаги до лопатата. Макадам, калдъръм и паваж. Асфалт с количка и на машина. Жена в бараката, на село, в бараката. Дете на село, в бараката, на село. Накрая той в бараката, а те на село — това се оказа най-дългият период. Детето трябваше да учи и да живее постоянен живот — така искаше той непременно. Можа да го осигури, защото печелеше. Направи и къща, в която прекарваше с тях зимите. Но летата бяха по-дълги, те почваха от март, за да свършат декември, и той не

виждаше своите през това време. Впрочем само ги виждаше, от дъжд на вятър, без да живее при тях. Беше му станало болест това — мисълта да живеят наедно. Особено след четиридесет и петдесет. Ама и това четиридесет-петдесет как се изтъркаля, ще речеш — една седмица... Иначе беше пълно с големи събития: сватбата на сина, после медала, ето сега и внучето...

— И най-важно — силеше се същият онзи младок на масата, — че през ръцете на бай Стойчо са минали колко ли километра асфалт. Казах ви и тогава, когато получи медала, това е най-важното от всичко.

— Стига бе — сръфа го друг, — я остави тия приказки за някое събрание и си пий сега виното като човек. Най-важно от всичко е, че бай Стойчо си има внуче! Това е най-важно!

— И че то се казва Стойчо!

— И е три килограма и сто и петдесет грама!

— Айде наздраве!

— Да бъде як малкият Стойчо, работлив и добър като дяда си. Наздраве на всички!

— Я дай още една кана, бе! Тя пък да бъде от мене!

Кръчмарят носеше каните, кротко усмихнат (той имаше похубава къща от всички и неговите си бяха при него), носеше и мезета; вечерта в чест на новороденото много добре се разгаряше. Мъжете, изпод чиито гъонени ръце оставаха гладките пътища на България, пиеха бавно, мислеха и за това, и за всичко, те имаха друго голямо богатство — несравнимо с това на кръчмаря.

Те имаха живия, истински сън на асфалта, по който летеше животът сега — техният собствен асфалт, от ръцете им, — гледаха вечер, преди да заспят, през прозорчето на бараката как ярките снопове от лъчи бягаха, бели, червени и жълти, като слънца и звезди, и луни, носеха някъде някого, бързо и удобно, закарваха свои при своите, побеждаваха дългия път до една селска къщурка, до проблесналите от мрака очи на жената, до люлката на едно мъничко внуче; слушаха дълго мъжете в бараката онази песен на колелета; веднъж иначе мълчаливият бай Стойчо беше прошепнал в тъмното на съседа си:

„Как вият, а? Пътят е станал добър.“

„Съскат“ — каза подир малко другият.

Те помълчаха, послушаха — сияния от лъчите шарваха по тавана.

„Гътнат“ — обади се трети, който не беше заспал като тях.

„Отдалеч вият, после съскат край теб и като заминат, вече тътнат“ — определи бай Стойчо и сам се зарадва на определението си.

То беше така, както го каза. И заедно със светлините им в нощта го караше да разбира, че не е бил тука напразно. Че е оставил с труда си нещо прекрасно. Че даже тъй неусетно да мине животът — ето ги петдесет, — човек може и да си отиде достойно.

— А бе, бай Стойчо — каза един, — аз ако съм, значи, няма да мога да се стърпя! Ставам и тръгвам, внук е това, име е, ще знаеш, че няма да се стърпя, ама никак!

— Колко му е — сви устни друг. — Два часа по влака.

— Влак, ама влакът замина — каза младокът, който погледна часовника на ръката си. — Преди е-хе-е... два̀сет минути.

Стойчо нищо не обясни, бригадирът и другите старши от машинистите сами знаеха всичко. Обектът се бърза, много важен, участъкът спираше цяла артерия. Сутринта щяха да дойдат разни началници, всичко отрано трябваше да е в хода. Премиалните бяха в опасност — за всички, срокове и планове се спасяваха тук с часове.

— Тръгвам, та ако ще... не знам какво да стане! — клатеше онзи глава. — Ако ще, значи... каквото ще бе, аз при това положение ставам и тръгвам!

Стойчо си спомни сина си — тогава, в цедилката, преди два̀сет и седем години — едно розово, сгърчено нещо с очи, нос и уста, с толкова смешни ушета, а и онези червени фъстъчета, които щяха да стават по-късно пръсти на мъж и ръце...

— Добре де — покашля се той, — като е заминал влакът как ще тръгнеш? Човекът ти каза, колко е сега?... Ей го на, влакът си е заминал отдавна. Къде вече да тръгваш?

— Я! Много важно, че влакът заминал. Не мога ли да изляза на шосето и да спра някоя кола. Колко народ тъй си пътува.

— Дигнеш ръка и някой те взема.

— Да бе, то стана мода сега, разни момчета, нали ги гледаме, тъй си обикалят света. От различни държави.

Новият дядо мълча дълго, после изля една пълна чаша в гърлото си, огледа ги един по един и се усмихна.

— Стойчо — каза другият старши от машината, — ти си помисли пак... Ако таквоз, да речем, аз мога да оставя Гецата,

докато... Няма да скръстим ръце де, ако ти пък речеш да такава...

— Оставете го бе! Човекът се мъчи без това, ни насам, ни нататък, вие фитили му пускате! Внучето си е внуче, то сега е в родилното... Да се дигне Стойчо, на майната си, да му го покажат през прозореца и толкоз. Защо? Няма файда Стойчо от такива... разходки. Нашият живот си е тук, на обекта!

Гласът му беше убедителен и човекът сериозен. Около масата се установи дълго мълчание, в което двама премляснаха, а онзи повтори: „Внучето си е внуче, нашият живот си е тук, на обекта“. Мълчанието остана, докато думите на бай Стойчо не прогърмяха като закана, съвсем неочаквани за благия му характер:

— Да таквоз и живота му аз! И файдата...

Той стана, обърна пак чашата прав и пое.

Кръчмарят го погледна и нищо не каза — от Стойчо по-точен и по-честен клиент много рядко се срещаше. А Стойчо сякаш го видя с гърба си, обърна се от вратата, остави две десетолевки на масата и олюлявайки се, излезе.

Така стигна в нощта до шосето — като повтаряше откритието си за живота, препъваше се и падаше.

Последния път си удари главата в асфалта — канавката излъга крака му. Заболя го, потече му кръв, усети, че нещо му прилошава.

Все пак той беше тук, на асфалта, по който вървяха колите — вече оставаше лесното.

Мина една, но хората вътре, изглежда, не го забелязаха. Нищо, ще мине друга, не всеки иска да спре, тъкмо и той малко да се съвземе.

„Напил съм се здраво — помисли, — ударих се лошо, ама какво... Ей сега вятърът ще ме издуха.“

Минаха други коли, в двете посоки, никой не спря да го види.

„Трябва да им махам аз, иначе хората...“

Той се надигна, подпря се на лакът и когато далеч от завоя излизаха светлини, с другата си ръка дълго им махаше.

— Спрете бе! — изрева по едно време, когато повече от десетина коли минаха и заминаха. — Вашата мама, спирайте, като ви викам, аз съм го правил тоя асфалт!

Стойчо падна на гръб, още веднъж си удари главата, престана да псува и се разплака.

— Спри бе, момче, (виждаше някакъв въображаем)... спри да ме вземеш. Спри да ти кажа къде отивам, а ти пак не ме взимай.

Колите минаваха, молбите се сменяха със закани, накрая човекът извика колкото може високо:

— Е-е-е-е-й! Който спре да ме вземе, давам му всичките пътища, дето съм правил! И земята им от двете страни, защото вие (имаше предвид отминаващите) не я заслужавате-е-е!

След още едно падане назад вече не му се викаше. Не му се и молеше. Не му се говореше с никого и за нищо. Тогава се чуха спирачки, някаква кола спря и двама души се наведоха над него.

— Бъръ-бър? — каза единият.

— Бъръ-бъръ-бъръ — каза другият.

Стойчо надигна глава от асфалта, той искаше да ги види, но светлината на дългите фарове ослепи в този момент очите му. Уплаши се лудо, че така глупаво беше им врекъл асфалта си и земята от двете страни, замахна да ги очисти от пътя — след целия напън излезе само едно глухо стенание и едно претъркулване по корем. Усети в устата си пясък, изпсува и ги попита какви са. Онези избъбриха нещо отново. Той страшно се силеше да узнае техния език и народност, но умората и виното, и студът през годините бяха се трупали много, натискаха го сега върху асфалта — докато се отпусна и заспа.

Спеше така Стойчо върху асфалта, по очи, с длани нагоре, и ярките снопове от лъчи бягаха покрай него бели, червени и жълти. Като слънца и луни, и звезди. И онази виеща, съскаща, тътнеща песен на колелетата, която — казваха — беше украсила живота му.

ПОРТРЕТ ЗА ВЕЧНИ ВРЕМЕНА

Излизането — това е всичко от времето, прекарано в дисциплинарната рота. (Гледам думата прекарано и ме напушва смях, но мога ли да я сменя с лежано или даже с прослужено?) А самият миг на излизането после се оказва толкова дълъг и траен, че ето — и сега виждам чаршафите от влака, с големите и несръчно написани думи. „Край!“ „Свободен!“ „Мамка ви!“ „Идем си!“ И тъй нататък. Виждам тези думи на бялата грива на черния влак, който излиза от върбите край Тунджа, трака страхотно върху железния мост и оставя писъка на своята свирка в дъното на душата ми — яко и завинаги.

Аз тогава не участвах в писането по чаршафите. Не само защото бях значително по-интелигентен, а и защото фразата, която ме занимаваше по това време, бе твърде дълга: „Не се надявай на това, което си, опасността е в онова, което изглеждаш.“

Добре, сега е моят ред и моето право да пиша някои от думите, които „влакът на живота“ може да развява (мисля, че би трябвало) колкото и където си иска.

И тъй, преди една седмица сядаме в курорта Албена — Дяков и Шпагин и аз.

Впрочем започнах погрешно с излизането и — през целите двайсет години оттогава — тръгвам да ви разказвам как сме седели в курорта Албена.

Поправям се.

— Не седим в курорта Албена, а в кариерата край река Тунджа. И не тримата, а само Дяков и аз. И не седим, защото няма такава възможност, а вадим камъни. Мълчим. Блъскаме. Чакаме да почне гоненицата на бобените зърна в канчето. Да мръкне. Да съмва и да мръква там. Намираме и малко време да си говорим — така се крепим. Иначе ще се пукнем откъм гърба. (Тогавата още не знаех, че мъката у човека е нещо напълно, естествено и как тя се натрупва с течение на годините също тъй много естествено, но бях за щастие дълбоко убеден, че един от малкото начини да се разсее, е простото и здраво

приятелство.) Та си приказваме с Дяков полека, той е на нара до мене, за кой ли път го разпитвам как се е стигнало, аджеба, до нашето съжителство тука. Въздъхва Дяков и ми повтаря:

— Стоя си на поста нормално. Погреби, знаеш. Тъмно като... какво беше за негъра и тунела. Всичко спокойно. И изведнъж отварям очи. Ама и аз съм по очи, на земята. Бре, сега си... Ставам, тичам. Понататък се сещаш.

— Добре де, нали отзад на главата ти личи, че си ударен?

— Личи. То още личи, дай си пръстите тука.

— Е, как ще те съдят тогава за отнето оръжие?

— Питай ги тях.

— Ти си нападнат бе, човек!

— Нападнат съм. Имаше и следи. Кучетата три дена и три ноци шариха. До гарата и толкоз. Онзи до гарата, значи.

— А ти до тука.

Това е историята на Дяков. Заспиваме, ставаме, огън на кариерата и тъй нататък. Издебнах първия случай, когато капитанът пак ме взе да ловя риба и казах за Дяков. Пропуснах да кажа нещо много важно за времето в дисципа — водеха ме да им ловя риба. Мене ме бива в тези работи (роден съм и съм порасъл почти вътре в самия Осъм), на тях им се услади и така. Та си седим с капитана край Тунджа, пушим си — шараните меко и свежо блестят сред тревата. Старах се особено и имах късмет — ето момента да кажа за Дяков. Леко, разбира се, точно както посягам в дълбочината на подмола, из коренищата. Съвършено внимателно (рибата мисли, че това не са ръцете ти, а някой неин събрат), докато стигнеш хрилете й. И сега така, с думите. Но капитанът мълчи. Няма и хриле — къде да го хванеш? Млъквам и аз, измъквам се — като не можеш да извадиш рибата, няма да се удавиш заради нея. Пушим си така. (Страшно хубаво е край Тунджа, ей! Петнайсет години по-късно ходих на същото място с огромна надежда да покажа на жената и на децата нещо, което не са виждали. Голямо разочарование беше. Оказа се, мястото е като всяко място край реката — пълно с такива места из България. Хубавото било в разликата между положението на кариерата и положението край брега на реката. Синът ми предложи тогава да ида пак да вадя камъни, та да ми се услади после пейзажът. Мислех да му кажа, че моят ред е минал, той да внимава сега, но реших, че това си е

работа на съдбата.) Както и да е, вече прибрах шараните, когато капитанът ми каза:

— А я си представи, драги мой балъкчия, че твоят Дяков сам се е ударил в главата.

— Моля?

— Скрил е оръжието, ударил се е по главата, здраво и...

— Отзад по главата се е ударил?

— Не е ли възможно?

— И той затова е тука, така ли? Защото вие сте убеден, че сам се е ударил по главата и е скрил оръжието си.

— Не аз, а военният съд. И надали е убеден, а просто се съмнява.

— И това е достатъчно, за да се издаде присъдата?

— Съвършено достатъчно — каза капитанът и се усмихна, мисля за втори път през осемте месеца, откакто го знам. — Особено като се има предвид от другите, че никакви обстоятелства не облекчават случая „отнето оръжие“.

Така приключи моята акция да помагам на Дяков. Времето продължи да тече както обикновено и той щеше да остане на кариерата доста след мене, ако един ден не се бе появило момчето.

Но то се появи. Мургаво и яко като биче, четиринайсетгодишно, с невероятни очи. Питало на портала за командира, довели го. Аз го видях като чакаше. На другия ден, край Тунджа, капитанът цял следобед се смееше. Ето разговора между момчето и него, както той бавно и с видимо удоволствие ми го предаде, докато аз кладях огън да опечем тука шараните.

Какво има бе, момче? Ето, първо това. Момчето вади от куфара си един „Шпагин“, добре увит в парцали, и го оставя на масата пред капитана. Какво е това? Не виждате ли? Откъде го взе? От един войник, който сега е тука. Иван Иванов Дяков. Как го взе? Той беше на пост, ама вие сигурно знаете цялата работа. И защо го взе? Щяхме да бягаме. Кой? Аз и един приятел. Къде щяхте да бягате? В Гърция, после в Америка. И защо не избягахте? Гепиха ни. Не ви ли взеха оръжието, като ви хванаха? Те ни гепиха, преди да почнем да бягаме. Как? Купихме малко долари от един арабин и той ни изкльопа. Какво ви направи? Предаде ни. Тогава ти защо си свободен? Малолетен съм. Аха. И не съм свободен, а съм в поправителен дом в село Керека, Дряновско. Как те пуснаха тука? Избягах, как иначе. За да донесеш

автомата, така ли? Точно така. И да се сменим с тоя Дяков. Как да се смените? Ами той да си иде в казармата, а аз ще остана тук вместо него. Той какво е виновен, че някой го е фраснал отзад по главата? Ти си направил това, така ли? Аз, нали ви казах. Да. И сега идваш да кажеш, че той не е виновен. Ами не е, то се знае. И вас да фрасна отзад... А знаеш ли колко му е присъдата? Всичко съм разбрал и ми е все едно, аз съм свикнал. Откога си в поправителен дом? Отдавна. И ще видите, че няма да работя по-малко от другите. Слушай бе, момче, какво те накара да се предадеш? Аз не се предавам, на мене ми е все едно. Тогава защо си дошъл? Не мога да спя. Не ми се яде. Не мога да търпя нищо, докато тоя Дяков е тука в затвора за нищо. Най мразим това, да те заключат за нищо. Чакай, той не е за нищо, а за отнето оръжие. А бе знам, ама така всеки може да влезе веднага. Бум по главата и готово.

Пряспата печена риба ухаеше, капитанът разказваше и се смееше. Не мога да повярвам, че това е той — толкова весел и разговорлив. И сега усещам уханието на рибата и в същия миг виждам усмивката му. И май че този миг е още по-дълъг и траен, отколкото тракането на влака по моста и плясъкът на написаните чаршафи.

Дяков излезе преди мене, момчето бе върнато в село Керека. На него му остана прякора Шпагин — когато след десет години с архитект Дяков ходихме да го женим, така го наричаха всички от селото. Та там в това село, видях портрета на неговия дядо и онази важна мисъл, която ме придружаваше по време на моето излизане и в която толкова вярвах, се обърна завинаги.

Тя се обърна така: „Не бой се от това, което изглеждаш, надеждата е в онова, което си“.

А портретът беше на обикновен български войник с каска и щик. Мустакат, може би прост, но страхотен. С нещо и мой собствен дядо, дядо и на Иван Иванов Дяков. С нещо велик, незабравим и единствен. Десният долен ъгъл на рамката беше препасан с черна лента — черна пеперуда от плат беше разперена и на варосаната стена под него. Някой беше написал много отдавна с химически молив на рамката: „За вечен помен“.

В самия връх на сватбеното тържество Шпагин ни заведе отново пред този портрет и каза, като се покашляше мъчително:

— Това е единственото нещо, което съм имал като дете. Това е единственото нещо, с което мога да се гордея.

Разбира се, че е смешно такъв бик като Шпагин да плаче, но... Сватба. Сватба на кръгъл сирак, което значи цялото село на една маса, но пък това е съвсем друга история. Все едно, връщаме се и сядаме на тази маса сред другите...

Поправям се още веднъж.

Сядаме преди една седмица в курорта Албена — Дяков и Шпагин и аз — цял отбор „грешни момчета“. Край нас — прекрасните сгради и морето. Шарената закачлива голотия под слънцето. Колко ли камък е трябвало да се извади за красотата наоколо? Колко ли пъти вълните са блъснали по брега? И колко нощи архитект Дяков и неговият постоянен бригадир Шпагин не са мигнали в бараките, които преди пет години бяха единствената цивилизация тука?

Не зная. Пия си бирата и не питам. Просто си зяпам напред и почти дремя.

И от самото дъно на душата ми, при писъка на свирката и плясъка да написаните чаршафи, полека извира мисълта, че нещо от нас се запечатва в този свят — подобно на портрет за вечни времена.

И — странно — този естествен страх, че влакът на живота непрестанно ни отнася, започва естествено да се разсейва.

ОГЛЕДАЛОТО

Работите в дома на Иван Генчев вървяха така, както могат да вървят работите в един дом, чийто стопанин отсъствава двеста седемдесет и пет дена в годината. Дърветата и децата растяха бързо, зеленчуците се появяваха над лехите си като в трикфилм, а дребните неизбежни ремонти се извършваха с магическа и рекордна несръчност — както се пада (сам се шегуваше) на майстор-строител от неговия мащаб. При всяко завръщане той установяваше всичко това отново, пушеше наред двора разкрячен и с едно тихо вътрешно извинение пред нещата, които все пак най-много обичаше, просто свиваше рамене. Джинсът му беше такъв — разбойници, скитници и дялгери. Само един поп някога и един даскал в килийното бяха излезли от Генчевци, но техните занаяти се тачеха в този род повече като цвят. „Колкото да не ни мислят за прости — бе казал веднъж дядо му Иван Генчев, — затуй са ни даскалът и попът. Иначе ние...“ Той беше млъкнал тогава усмихнат, седнал пред старата къща и подпрян на тояжката — загледан с неизразима нежност към дългия век зад гърба си, който го бе сгънал и изсушил. Знаеше внукът Иван Генчев, че от тяхната работа се става гърбат — не богат, тази фраза беше повтаряна хиляди пъти не само в рода му и не само от хората, сред които работеше; знаеше, но не искаше и не можеше да смени занаята си. Ето, това нямаше как да обясни на жена си, когато тя (както и днес), събрала страшната сила на стихия, трупана в дългите нощи и дни на самотност, избухваше неудържимо.

Естествено за нея децата и дърветата не растяха така бързо — залък по залък, листо по листо; зеленчуците искаха да им се кланяш по часове, всеки ден, да се страхуваш от бръмбари и градушки, да ги поливаш, да им попееш... Все тъй естествено единствената ти къща през това време тук-там се окъртва и ти трябва да видиш какво може да се направи, докато стопанинът — ах, майсторът — издига някъде цели палати.

Права си беше женицата. И това знаеше Иван Генчев. Каза ѝ даже пет пъти от обяд насам: „Права си бе, човек, права си“. Ама тя — слуша ли?

— Мозайки само слушам дял живот и цял живот газя калта тука! — нареждаше откъм метлите, избухнали повече от нея. — На декари ги бил мерил, ама тук пет плочки да сложи не може! До курника барем и до клозета!

Той беше почнал веднъж този плочник (не помнеше преди осем или преди девет години), но тъкмо бе наредил калдъръма наполовина и го извикаха за един срочен обект. Днес, утре — дойде зимата. Циментът овлажня и се стегна в торбите. От неупотребените камъни момчетата бяха направили основите за кочината и ето как калта по пътеките, върху които растяха, си остана.

— Ей тия пръстени да беше начупил, аз сама ще си наредя парчетата. Само заемат най-хубавото място, като че ли имам плантация! Колко години...

Три години. Тогава ги беше купил и стоварил — да прави бунар. Беше уговорил всичко с копачите, пръстените си бяха на мястото — гладки и хубави, с арматура. Пак го извикаха, пак срочно...

Ах, тази толкова обикновена, нищо и никаква думичка го беше направила него. „Срочно!“ От нея беше спечелил. Заради нея го дърпаха и ценяха. Страшен човек беше Иван Генчев, като се хване да работи. Звяр човек. Силата му се удвояваше, като я харчи, сръчността му се утрояваше. „Няма равен Иван“ — казваха неговите колеги и го обичаха.

— Аз да мога да го начупя сама, хич няма и да те питам! Ама ще накарам момчетата! Още сега, като се върнат от училище! С големия чук.

Нито орденът му се беше усладил толкова, нито когато идваха от телевизията заради него, колкото тези три думички: „Няма равен Иван“. За тях да беше живял само — освен за децата, разбира се — стига му. Нека всеки за четиридесет и шест години накара колегите си да кажат: „Няма равен“. И само веднъж щяха да го обидят — всичко беше увиснало, на един косъм. Това се случи, когато дойде руснакът да внедри собствения си почин. Бяха им говорили за него, беше писано и по вестниците. И той се казваше Иван, само че не Генчев, а Никанорович. Хала човекът, ясно — иначе кой ще го прати за пример?

Както и да е, дойде време и за прочутия почин. Всичко премерено, сметнато, мислено и оглеждано яко. „Какво ще каже бай Иван Генчев, а?“ — беше попитало едно инженерче, след като мина и демонстрацията. „Много добре“ — бе отговорил бай Иван Генчев. „Как така много добре — скочи инженерчето. — Ако починът на другаря Никаноров е много добре, тогава кое е отлично?“ Иван Генчев въздъхна и запали цигара, за да измълчи. Знаеше точно какво да му каже, но имаше много народ. Пред много народ Генчевци никога, в цялата дълга история на рода си, не бяха успявали да говорят спокойно. И се намери тогава Илия Богданов (от неговата бригада) да каже ясно и високо: „Отлично е, когато бай Иван Генчев работи. Това е отлично!“ Станаха спорове, появиха се мнения и закачки. Стигна се до предложението да се направи едно състезание. Единият Иван веднага прие, след него и другият. „Ами сега какво ще правиш, бай Иване?“ — беше попитал един от бригадата. „Ами сега ще трябва да го бия“ — бе казал спокойно Иван Генчев. И го би.

— Ако те оставя, тъй можеш до вечерта да стоиш, като паметник! — обадиха се избухналите и нежнозелени градински метли. — Ела барем крайния кошер да махнеш оттука, че го изядоха мишки!

— Сега, сега — каза Иван Генчев и пусна цигарата, да я стъпче. — Къде искаш да го преместя?

— Аз ако знам къде, сама щях да си го преместя! Тука не можем да го държим, казах ти, мишките го изядоха! Буренът по-дебел от врата ти, не виждаш ли!

... Да можеше да го вземе със себе си — този краен кошер. И средните, и другия краен. И нея, милата, и момчетата. Да поживеят с него на чисто, на уважение и внимание. На име, на неброени стотинки за хляб, за закуска в училище, за обувки.

Мишки ли?

Смешно и изведнъж безкрайно тъжно му беше на Иван Генчев — сега, у дома си набързо, както обикновено — разкрачен в средата на двора. Ах, ако можеше някак да раздели своята сила и своя чалъм на тях тримата, пък...

Не можеше. Трябваше да се кара така. Тука. На белия свят — кой както го е заплюла орисницата. Свят благодарен и нетърпим. Защо? Кой да ти каже.

— Чуваш ли бре!

— Да, да. Ида.

Иван Генчев наистина отиде към метлите, огледа положението на крайния кошер и след десетина минути го премести на ново, по-хубаво място.

— Сега вода от чешмата има редовно — каза той. — Утре сутринта ще видя някой търси ли пръстени за бунар. Ако не, ще ги начупим с момчетата и ще направим пътеки.

— Ти се обръсни първо — каза жена му в някаква нейна връзка с всичко това. — То мръкна.

След малко тя му донесе пешкир и — докато го чакаше зад гърба му — каза неочаквано усмихната:

— Какво се гледаш?

— Гледам да не си отрежа носа. Какво друго да гледам?

— Майка ми разправя онзи ден, като минавала край огледалото, как си мислела. Гледам се, вика, гледам се и не мога да се гледам.

— На мен пък един от моите, набор ми е, вика: „Бай Иване, на пачи крак заприличахме у суратите!“

Женицата прихна. Иван Генчев взе пешкира от ръцете ѝ, избърса се и сложи по бузите крем „Дунавски вълни“.

— Кога си идват? — попита той.

— Подир малко. Големият май има шест часа, а малкият сигурно рита топка. Той ако знаеше, че си дошъл...

— Я ми направи една салата.

— Тя е готова.

Иван Генчев пое дълбоко дъх, съжали вътрешно (за кой ли път в живота си?), че хич го няма в приказките, и отиде да си пусне телевизора.

Настани се човекът у дома си, сложи пред себе си чашка и половинка ракия — кой каквото ще нека си мрънка.

Женицата остави голяма чиния с разкошна прясна салата пред него и седна на крайчето на миндера.

Мълчаха. По екранчето пред очите им минаваха полека огромни бели сгради — като рисувани. Мостове, тунели и язовири. Хвърчаха коли по безкрайни широки шосета, плющяха байраци — набучени по небесни тераси. На музиката да не обърнеш внимание — толкова хубаво беше строеното.

Иван Генчев се обърна полека към вечно мърморещата си вечна другарка и отвори уста. Искаше да ѝ каже: „Не ме гледай ти мене в онова огледало, дето е на стената, а в ей това. Обърни се накъдето искаш по света, хубаво гледай и си помисли кой, аджеба, го е правил и...“

И като не го биваше в приказките, обърна наведнъж една чашка ракия, та сложи огромната си, почти вкаменена ръка около кръста ѝ.

Женицата се беше укротила внезапно — сега пък по-тиха от водата и по-ниска от тревата.

В същия миг се случи и най-хубавото за този ден — толкова обикновен с казаното и толкова паметен с премълчаното — външната врата изскърца и по неугледната пътека на стария дом, в припадащия здрач, се чуха стъпките на момчетата.

ЗЛАТОТЪРСАЧЪТ

Старецът остави копанката, с която промиваше пясъка, и изтри ръце о крачолите на избелелия си дочен панталон. Каза си: „Не ще днес и туй то“ — сипа в парчето вестник щипка тютюн и тогава чу зад гърба си предпазливите им стъпки. Не мръдна. Само хартийката трепна и част от едро нарязания тютюн побягна с веселата вода на дерето.

Месеци наред бе очаквал да го хванат, подробно си го представяше. Затова сега с тила си виждаше дулото и чакаше да чуе:

— Горе ръцете, дядка!

Той — какво? — щеше да ги вдигне полека, те щяха да го шипнат за яката и... Погледът му подскочи към хвойновите храсти, където бе скрил торбата. Оттук не се виждаше нищо. Зад гърба му пак изпука съчка, сега съвсем ясно. Почуди се какво още има да чакат, но реши да продължи преструването — допълни тютюн, без да се обръща, сви цигарата, удари ѝ тегела с език и я запали. Загледа се в шарените камъчета, над които бързаше плитката кристална вода. Тук беше подходящо място за смъртта. Гората наоколо бе смълчана и тъмна. Огромни и мрачни, гранитните късове натискаха плешивите си чела едно в друго, заслушани в глухия брътвеж на дерето. Този брътвеж приличаше на шум от влак, който все приближава и никога не пристига. Много неща в живота на старика бяха като този влак — шумяха, но не пристигаха. Попита се дали и свободата, жертвите за която ставаха все по-скъпи и по-големи, няма само така да си боботи в главите им, без да пристигне наистина. Вездесъщ и вечен, шумът напълни мозъка му с въпроси, отговорите на които не знаеше.

По-нагоре, към извора на същото това дърво, бяха убили големия му син. Сега беше неговият ред. Какво още чакаха? Сигурно първо щяха да го мъчат, докато разберат какво им носи, къде точно им го носи и още сто подробности. Пак изпука съчка и старецът трескаво засъчинява лъжата, като едновременно се подиграваше на собствената си сляпа надежда.

Знаеше, че няма да вярват нито на лъжата, каквато и да е тя, нито на копанката и на златния пращец в стъкълцето от аспириин. И децата от махалите наоколо знаеха, че промиването на златото е само повод да се лута из тази част на Родопите, а истината — че носи хляб на партизаните. Хляб! Най-простото и най-важното.

Смукна за последно от угарката, цопна я във водата пред себе си и реши да се обърне.

Нямаше никакво дуло. На четири-пет крачки от него, навела съвсем ниско главата си, една мечка го гледаше с кръвясалите си очи. Голямото ѝ, рунтаво тяло бе мършаво за този сезон. Беше червена като прегоряла тухла, в козината ѝ се преплитаха репей и суха шикла. Стояха така и се гледаха. Изведнъж старецът почувствува как страхът от полицията го напуска, но не изпита никакво облекчение. Потъна в друг, див и първичен страх и в един миг се смали на мястото си. Звярът улови този невидим миг и като подви неестествено предната си лява лапа, скъси разстоянието с още една крачка.

„Ще скочи — помисли старецът. — Ей го на, готова е вече. Като не върви, не върви. Да се отървеш от едно и да те изяде друго. Лесно ще ѝ бъде, стар съм аз вече, за нищо не ме бива.“

Мечката още не се хвърляше. Примъкваше се полека напред, мълчеше и държеше очите си встрани, малко надолу.

„Ще ти забия ножа за едното чудо, кучко! Може кокалите ми да са стари, ама душата ми е млада. Ще го ръгна в корема ти, щом се дигнеш, и ще го завъртя вътре. Ако е речено да се мре, и ти няма да останеш!“

Животното кривеше лявата си лапа по странен начин, пускаше лигав конец с езика си и не предприемаше нищо сериозно. Женска беше, но не по-малко от сто и петдесет килограма. Старецът беше прекарал целия си живот тук, в Родопите, и трудно можеше да се излъже в теглото на една мечка.

„Ще се наядеш с мен като на курбан, твойта мамица мръсна! Едно добро барем ще направиш: ще ме отървеш от тормоза. И от страха. Можех да нахраня още веднъж-дваж момчетата. То толкова е и останало. Хайде, скачай вече! Право в пъпа ти ще го забия, тъй да знаеш. Решил съм влака да дочакам аз.“

Той беше измъкнал незабелязано ножа си, усети сърцето си да бие като в онези, отдавна забравени години. Тогава мечката се сви

назад като пружина, сбърчи джуката си и през жълтите ѝ зъби се провря слабо, кратко ръмжене. Старецът втренчено се вгледа в очите ѝ. Тя нямаше вид на стръвница, която напада. Погледна лапата, която тя помръдваше неестествено и видя отеكلото ходило. Виолетова и жълта — гнойта почти бе пробила дебелия кожа, в средата на подутината се чернееше трън.

„Хайде помогни ми — говореха му кръвясалите от болка очи. — Ти си човек, вие хората можете всичко.“

Преглътна на сухо и полека посегна към протегнатата му лапа с една ръка. В другата стискаше ножа. Щом я докосна, мечката се отпусна на земята. Той остави ножа до себе си, опипа забралото място и го натисна. Мечката изръмжа, дръпна се, но след това пак му се предостави.

— Полека, бабо — говореше ѝ той, докато изстискваше гнойта. — Само полека и умната, да не се скараме. Виж ти каква била работата.

Когато всичко беше готово, старецът скъса един парцал и с него, и с превезлото на копанката превърза лапата. Погали я. Тя го близна по крака и го гледаше умно като човек.

— Хайде! — каза той. — Поемай!

Животното сякаш го разбра, наведе глава и като издаде тих, гърлен звук, полека изчезна между вековните клонести ели.

След една седмица старецът минаваше по същото място. Спря се и остави торбите на земята да си почине. Мислеше си за мечката и тъкмо се усмихваше, чу някакъв шум. Притули торбите в хвойната и изтича няколко крачки встрани. Само сега не трябваше да го хванат. Носеше цели десет самуна, бели и бухнали, освен тях пита кашкавал, сланина, шише гроздова ракия и аспириин. Във въображението му се разигра за сетен път срещата с полицаите. И видя отново мечката.

Позна я. Тя се посуети на десетина крачки от него и после потъна в гората. Старецът продължи пътя си и на това място, където я беше видял преди малко, почти стъпи в голяма, полугнила коруба, пълна с бистър пчелен мед. Корубата бе оставена точно на пътеката.

— За мен — гласно каза той, от благодарност! — Грабна корубата, близна от меда и невероятна сладост се разля по цялото му тяло. Избиваше го на смях, на плач, но сега нямаше време за такива работи и той продължи пътя си. „Много поздрави от моята приятелка

— щеше да каже на момчетата. — Тя се чувства добре, кракът е в ред, праща ви малко медец!“ Голям смях щеше да падне — момчетата не му повярваха историята със забралата лапа. Но сега щяха сериозно да се опулят. Нищо, нека не му вярват. После, като му дойде времето, той ще им разкаже подробно и ще ги заведе на мястото, и може пак да се видят с нея. Хората наистина много по-лесно вярват на простите лъжи, отколкото на чудноватите истини. Бързаше нагоре както преди петдесет години, когато тичаше подир козите. Като малко старо влакче, което ще пристигне. Не усещаше тежестта на торбите.

— Стой!

Старецът не повярва на ушите си.

— Не мърдай!

Всичката му кръв се качи в слепоочията и вратът му се поцепи. Все пак успя да види насочените в него дула и част от фуражките им. Знаеше този миг наизуст, имаше готови разрешения в ума си. Вдига ръце, хващат го, и после колкото и да го мъчат, той ще ги заведе на друго място. Щеше да им каже, че е получил бележка, не знае кой я е оставил, и в нея пише да занесе това и това там и там. Бележката захвърлил. Страх го било да не го убият някоя нощ и решил да изпълни заповедта им. И щеше да ги заведе на друго място, далеч от истинското в обратна посока. Но сега за несравнимо по-кратко време реши, че не може да им остави сланината и кашкавала. И десетте хляба. И меда!

С един скок старикът се озова зад храста и хукна с торбите и с корубата. На пет-шест крачки бе от голямата скала. Там в каменистия бряг на дерето можеше да се скрие и от бога. Мястото беше такова, а и той беше порасъл в тези гори. Отзад стреляха, но не го улучиха. Чу как куршумите свирнаха край ушите му. Оставаше му само още една крачка, един скок до голямата скала. Златотърсачът не чу точно този изстрел — той само се изпъна назад и брадата му се вирна нагоре. Небето го удари в лицето, голямо и синьо, тъмносиньо, черно. В него се появиха гладните брадясали лица с трескави очи. Те викаха.

— Пази се, старо! Пази се много, ти си ни животецът сега!

И лицето на големия му син, който късаше гърлото си:

— Тате, татко! Убиват ме, татеее!

И сухата уста на неговата баба, която все мълчеше, мълчеше.

И шумът на един невидан влак, огромен и страшен, който щеше да прегази всичко и да отмъсти за всички.

И падна по очи. Хлябовете се разпиляха. От устата му потече кръв, корубата се захлупи отгоре му. По мръсните разпрани дочени крачоли потече мед, жълт като злато.

ЙОСИФ

Той беше на петдесет и в този свят нямаше сила, която да го отмести от пътя му. Обиколил поне сто пъти България с теслата и мистрията, оставил след себе си тонове и кубници мазилка, бетон, зидария, Йосиф живееше с едно старо, естествено чувство, че е роднина на всички. В усмивката му личеше това. И особено в топлия, сигурен начин, по който ще си протегне ръката да се здрависа. Те бяха основното в него — ръката му и усмивката. Той мина с тях през шарения и сложен живот непобеждаван.

Нещо такова се опита да каже и началството, когато — за кръглите петдесет — му закачи на ревера златния орден. Но хората знаеха Йосиф отлично, не го видяха целия в тези думи и започнаха да ръкопляскаш шумно. „Думи колкото щеш — по този повод бе казал бай Марин Пенчев. — Думи като мухи. Навсякъде и по всичко. Виж, златото и хората като Йосиф не са толкова много.“ „Въдим се бе, бай Марине — беше се засмял Йосиф. — Въдим се. Щом почнаха да ни пращат и по пустините, значи сме се навъдили доста.“

Три години бяха изкарвали двамата с бай Марин Пенчев в пустинята. Оставиха там заедно с другите българи един разкошен завод, спечелиха два мерцедеса и нещо и се прибраха.

Йосиф имаше къща за приказ (двадесетина дни от годината всъщност изкарваше в нея) и с парите от задграничния гурбет наистина купи едно волво.

Когато неговият син — Христо, започна да шари ден и нощ с хубавата кола и от това, разбира се, повтори втори курс в института (той следваше архитектура), майка му каза отчаяно:

— Пуста кола! От нея...

— Пустни пари — засмя се Йосиф. — Ако ги нямаш, откъде ще се вземе колата?

Това беше навръх Великден. Той пиеше бавно домашната гроздова на терасата. Като гледаше с мека любов лехите за цветя, лук, пипер и домати, тръгналите ягоди, френски къпини и малини,

фиданките — чалъмлийската и с много надежди подрязани от ръката му, пак се засмя и каза:

— Вярно, че пусти пари. Нали дойдоха от пустинята.

— Аман! — каза жена му, приготвяйки обета. — И ти си тук, и половината агне, моля ти се, на масата, само него го няма!

Йосиф си наля още една чашка от ракията, въздъхна и нищо не каза. Мислеше си за онези години, когато той беше по възраст колкото Христо. Баща му си беше отишъл — Ицо Дюлгерина. Сестрите му бяха се оженили надалеч. Каменната и дървена, покрита с плочи къща из Дряновските колиби остана празна. Няма и кой да я купи — такава. И тогава започна голямото скитане...

Отвън изскърцаха спирачки. Йосиф се обърна. Беше друга кола.

— Да му се скараш! — рече жената, която също погледна нататък.

— Да му се скарам — каза Йосиф и се заигра с шарената кутийка цигари, която в ръката му изглеждаше като зарче. — Да му се скарам, ама го няма.

И пак се засмя.

— Щото си мек! — почти извика жена му. — Мека Гана си ти! Мека Мария! Той затова прави така. И аз да намеря такъв като тебе и аз ще хукна!

— Че нали си ме намерила — тихо се засмя Йосиф и се пресегна да я тупне отзад, но тя чевръсто се дръпна. — Пък ако толкова не те свърта тук, хуквай. Есента...

Той млъкна.

Жената се спря и го погледна. Толкова се познаваха.

— Какво есента?

— Като замина сега, есента — изрече най-същественото Йосиф и очите му шарнаха над богатата великденска трапеза. — Та... като се върна, ще купя и на теб едно волво. Още по-модерно. Христо с неговото, ти с твоето — хуквайте накъдето ви видят очите. Таман да не ви мисля, когато ме засърби някоя нощ мозъкът из бараките.

Тя го сръза с черните си, неостаряващи очи, изфуча и се скри в къщата.

Биваше я жената. Още от времето, когато родителите ѝ в никакъв случай не я даваха на бедния Йосиф, а той — майтапчията — беше ѝ казал: „Късмета си не знаят те с мене“. Сега това не беше смешно.

Сега това самите те — тъстът и тъщата — изговаряха често, с една не гордо закъсняла сантименталност.

— Може ли да ти задам един въпрос? — попита Йосиф, като си наливаше от изстудената гроздова отново.

— Казвай, де!

— На какво се спираме, последно?

Очите му се смееха, тя го гледаше глупаво и така беше още по-хубава. Като момиче. На своите четиридесет и пет.

— Та, викам, дай да решим на какво се спираме окончателно. На Гана или на Мария?

— Какви Гани и Марии, бе? За какво ми говориш? — троснато каза жената.

— Меките, меките. Ти казваш, че съм мека Гана. После пък — мека Мария. Кое от двете съм аз? Това те питам. Гана или Мария? Или пък Гана-Мария. Виж, може. Както например има Анна-Мария. Защо да няма Гана-Мария. Гана-Мария Дюлгерова.

Йосиф се смееше високо, когато познатият шум затихна отвън, трясна се врата и след секунда Христо се появи на терасата.

— Какво се смеете, бе? — каза той вместо поздрав и си съблече сакото. — Отвън обаче е ад! Адска жега е отвън.

След трите години в пустинята Йосиф не обичаше друг да му обяснява думата жега. При подобни случаи се подиграваше остро и находчиво. Това, разбира се, не се отнасяше за Христо. Бащата каза:

— Добър ден, другарю Йосифов. Обедът ви очаква.

— Обед ли? — Христо огледа масата и отчупи с ръка от печеното. — Вие като че ли за рамазан сте се готвили, майка му стара!

— Че то за нас си е повече от рамазан — каза майка му. — Нали е Великден. Нали баща ти си е у дома.

— Да де, да де — каза Христо и си свали вратовръзката.

После той си изми ръцете и седна. Масата на терасата наистина беше разкошна. Имаше всичко. Отзад — къщата, обляна в пролетно слънце. Отпред — великото парче земя, с първата нежност на зеленината.

— Ами това е! — каза Йосиф. — Наливам на всички, за да се чукнем.

Да, това беше — за него. Върхът, апогеят, голямата сила. Тримата живи и здрави. Къщата — яка и хубава. Масата на терасата —

отрупана и голяма, който ще още да заповяда, по български. Бедният Йосиф преди трийсетина години не можеше толкова и да мечтае.

Колко е един живот? Какво има в него толкова важно, освен страстта — неудържимата — да се изтеглиш по-нагоре от ниското място, в което си се родил? Да видиш как децата ти тръгват още от старта с аванс — даден от тебе — и как продължават още по-силно нагоре. Тихо да си помислиш, разтопен в святата искрена нежност: „На добър час, момчета!“

Като отчупи още едно парче от печеното, Христо каза:

— В тая къща винаги всичко има, дявал да го вземе, обаче едно нещо никога няма.

— Какво? — веднага попита майката.

— И аз търся думата — каза Христо с пълна уста. — Например думата, думата... Да. Тук никога няма определен стил.

— Че определи го — рече Йосиф. — Създай го. Нали ще ставаш архитект.

— Едно безстилно имане е това тука — продължи мисълта си Христо и начинът, по който изговори думите, показва, че е доволен от тях.

Едва ли други хора на света освен двамата до него, край масата, знаеха толкова точно и добре кога този бъдещ архитект е доволен от своите думи — още от първото „ма-ма“ преди двайсетина години, което те чуха, наведени над него, и което се бе настанило в дъното на сърцата им тъй, че неговият тих, тъничък ек щеше да продължи да звучи до смъртта им. Едва ли той мислеше за това (както и не можеше да си спомни тогава лицата им), когато с гримасата на добре отгледаните момчета нещо не одобряваше от бита, говора, къщата, мебелите и лехите, които го бяха създали, или пък пренебрежително ги отминаваше — като естествено отпадащи от живота му.

Йосиф неочаквано си спомни за думите и за мухите — както се бе изразил бай Марин Пенчев — каза само едно „хм“ и започна да се храни съсредоточено. Той си спомни и за един разговор, състоял се наскоро, в който Христо се горещеше и му обясняваше, че колкото и да се напъва човекът без вкус, колкото и да има, работите не могат да отидат добре. „Вкус! — настояваше момчето. — Стил! Една черта решава всичко бе, човек! Един малък детайл! В това е изкуството. И строителното, и изобразителното, и словесното. Всеки може да ти

направи един човек от глина, така както всеки може да ти направи снежен човек. Ще го натрупа, ще му оформи главата, ръцете и краката. И ето, голямата работа е свършена. Остава малкото, с което се различава например Микеланджело от всички останали правачи на глинени човеци. Разбра ли?“

Йосиф беше му кимнал тогава и се беше замислил. Сам знаеше — от своя занаят, че много големият майсторлък наистина не е само в грубата работа, която могат да извършат и чираците. Радваше се на умните думи и едновременно се тревожеше скрито: каква беше тази (малко нервна) страст у момчето да му внуши непременно колко далече е той от същностното разбиране на нещата? Да, ясно, той е един зидар, разбира се, а момчето тръгнало вече по безкрайните пътеки на висшите науки и изкуства. Такъв е светът, тъй е направен животът. Не можем всички да бъдем кой знае какво. И все пак толкова хора с чисто уважение и с искрено естествен интерес се отнасяха към майсторството на Йосиф — хора чужди и невинаги прости колкото него. Някои бяха много учени. Някои — несравнимо по-издигнати от който и да е второкурсник по архитектура. Например Иван Русев — художникът, с който работиха голямата зала на представителния хотел. Света беше обиколил човекът да прави своите стенописи и мозайки. Вестниците и списанията по света се надпреварваха да пишат най-ласкави думи за него. Истински майстор художник! Йосиф се притесняваше от голямото му, прочуто име, а самият Иван Русев все обикаляше около него, с часове зяпаше как Йосиф работи и току ще рече: „Бай Йосифе, без тебе тая не може да стане така както трябва.“ „Коя бе, Иване?“ „Ами фреското. Цялата моя работа. Нямам ли тая основа под нея, тая мазилка от ръката ти, пиши и моята работа умряла.“ „А бе мазилка като мазилка“ — казваше Йосиф. „Да, да — смееше се Иван Русев. — Аз трийсет години върху мазилка рисувам. Ама те открих тебе накрая и няма да те пусна, да знаеш.“

Не лъжеше Иван Русев — и при министъра ходи да настоява Йосиф да работи само при него. Говори за хилядата тънкости в занаята, за това, как само от Йосиф е виждал толкова умно да се работи с хастара, да се избере пясъкът, блажността, гъстотата. „Все прости неща“ — беше се усмихнал министърът. „Да — каза тогава Иван Русев. — Все прости неща. Които решават въпроса и в домовете на хората, и в дворците, и под зографиите на Боянската черква. И

някога го решават за вековете и за гордостта на една цяла държава.“ Умен човек беше Иван Русев — Йосиф се радваше, че го е срещнал в живота си.

Тържественият обед потръгна мълчаливо на хубавата тераса. Йосиф реши да пие още една ракия и докато правеше това, си помисли: „Да дойде Микеланджело с мене да маже. Да заповяда.“ И се засмя.

— Какво? — попита жена му в желанието нещо да се говори на масата, какво тъй се умълчаха и двамата.

— Нищо — каза Йосиф. — Той е мой човек. И той с две имена, като мене. Значи сме от една партия.

— Кой бе?

— Микеланджело — каза Йосиф, — Михаил-Ангел, демек. Както Гана-Мария.

Жената не се засмя изобщо, а Христо не обърна внимание на шегата. Самото това, че Христо обръщаше все по-малко внимание на думите на баща си, не беше толкова обидно, колкото онази предварителна сигурност в него, че тези думи няма да носят нищо особено; сигурност, оскърбяваща сигурно всеки човек, особено с малката и готова гримаса на отнемайкъде изтърпяване.

— Ето например сега риба на масата — каза момчето, за да се илюстрира. — Рибата — екстра.

— И прясна, съвсем — каза майка му.

— Да, ясно, знам — продължи Христо. — И приборите са както трябва.

— Че нали от Италия...

— Да бе, майко, знам! Тъкмо това. Обаче кой, кажете ми, в тая къща някога е използвал тези прибори както трябва? Мисля, че съм ясен. Малък пример ви давам, но той важи за много неща. И не е въпросът да кажем, че всичко това е временно. То ще си остане в тая къща така. Изобщо. Тези неща не се учат изведнъж и от всеки. Те се натрупват с времето. Дългото време, в което...

Христо махна с ръка и продължи да се храни апетитно и мълчаливо.

Йосиф полека преглътна залька си и посегна да си налее чаша вино.

Загледан в червената прозрачна течност, загубил в момента вечното си желание да се шегува, дошлият от нищото Йосиф знаеше сам, че за хубавите неща трябва време. Той го бе нямал в живота си. Нямахше да го има и напред — по пътя след силните, но уморени петдесет.

Да, никога нямаше да се научи да яде изискано риба. Така както жена му никога нямаше да проговори френски. Все тъй никога те двамата нямаше да могат да се заплеснат на някой симфоничен концерт, макар че имаха дрехи за там и пълна възможност (и едно малко тайно желание) да отидат и да седнат — достолепни — в коя да е ложка на залата.

До грубост точен със себе си, истински мъж — вътрешно и външно, още от детството, — Йосиф знаеше тези неща ясно и не обичаше да си фантазира особено. Синът му беше прав. Сума неща не достигаха и на майката, и на бащата — не само тези, които момчето каза сега. О, какви хора познаваше сам Йосиф... Колко народ беше срещнал — народ, на който наистина ти се иска да приличаш.

„Право е момчето — мислеше Йосиф, докато поднасяше чашата с вино към устата си. — Право е момчето.“ Но глътката не му се услади. Остави чашата, погледна в чинията си без интерес и стана.

— Къде? — попита жена му, цял живот оправна и всичко видяла като лисица.

— За лук — каза Йосиф.

— Ей ти го лука, пред тебе — каза тя. — И лук, и чесън.

— Пресен ще отскубна — каза Йосиф и слезе по белите мраморни стъпала на терасата към великденската нежност на зеленината.

Той замина зад лехите с лук полека — в очите му се погалиха: пръстта, тревата и камъните. Тухлите и варта, пясъкът — с които бе направил цял един голям град през живота си, пръснат из цяла България. Град, пълен с уют, топлина, телевизори; кревати, спокойствие, всякакви прибори; пенсионери, министри и диригенти на симфонични оркестри; момичета и момчета, които естествено идват, за да са прави.

Само че той, Йосиф, който излезе от двора, забравил за измисления лук и продължил да върви през двора — Йосиф, в чийто живот вече нямаше толкова време, колкото (дай боже) имаха тези

момичета и момчета — искаше нещо да каже. Някому, някога, някак. Да му го извика в ушите и да се усмихне — той, с меките две имена.

Например да извика така:

— Работата, момчета, главната работа съвсем не е в това да научиш децата си как със специалните прибори се яде риба.

Главната работа, момчета, е в това: да ги научиш тъй да живеят и тъй да се трудят, че на масата им и на масата на децата им да има риба.

ПАЗАЧЪТ

Животът на този човек беше преминал в гората и тя обгръщаше всичко, което се бе случило с него — от първия врясък в колибата край егрека до кръглите му и добре узрели шейсет. Снагата му беше като на дъб. Походката му — на мечка. Пръстите на ръцете му излизаха и се завиваха към широките длани така, както излизат и се завиват корените на габър, срещнали яка скала. Бръчките на лицето му — преплетени клонки под пряспа от сняг. В очите му понякога се оглеждаше безбрежната и бездънна, зелена и светла, учудваща и ликуваща тишина — пияна от песни на птици.

Той не можеше да каже — дори и днес, в деня на кръглите шейсет и равносметката — зле ли или добре беше преминал този живот. Нямаше кой знае колко народ около него, та да сравнява. На гостите тук, в резервата, гледаше като на хора от другия свят. С думите „другия свят“ той не означаваше онова след смъртта, а всичко из селата и градовете, което естествено научаваше и с което се беше разминал. Какво му е зле на живота ми — мислеше, — освен че ето го, неусетно изтекъл? Пък и какво ли му е добре — въздъхваше, — като го изкарах самичък?

Пазачът беше отвикнал да връща спомените си отначало — тъкмо оттам беше започнала самотата. Обикновено поглеждаше наоколо, напред и продължаваше да живее — толкова просто и нормално, колкото можеше тука. Грижеше се за дивеча в резервата. Наглеждаше го. Зиме го хранеше и поддържаше солища и хранилки. Прекарваше го да мине бегом покрай кулите, откъдето стреляха гостите. Е, това му беше неприятно, разбира се, но нали заради него му плащаха. Ако не бяха тези ловни излети тука, кой ще ти огради резервата? Кой ще ти построи хижа и кой ще ти плаща заплата?

Всяко с късмета си — казваше сам, философски и служеше службата вярно. След изстрелите отиваше, навеждаше се над познатото животно, изваждаше ножа (гостите тук никога не деряха сами) и извършваше майсторски цялата процедура. Евалла и

подходяща усмивка за автора на сполучливия удар. Кожата и трофея. Месото. Зъби, рога или главата изцяло — според вида на екземпляра. И въобще, кога както му кажат. Иначе — все размишляваше — пак ще си отиде животното, нали? Хич и да не се стреля по него. Както си отива човекът. Никой не е вечен в гората, даже и самите дървета. Че и камъните — гледам — не са.

И ето как повече от двайсет години пазачът на дивеча в резервата караше своята служба, без никакви особени инциденти, загледан към пенсията с естествената човешка тъга.

Само веднъж беше си позволил да измами за всичките тези години. Уплаши се силно. Сърцето му се разрита изведнъж — дишането му щеше да спре. Времето беше съвсем малко и... посегна.

Това се случи вчера, в съботата срещу рождения му ден. Гостите дойдоха рано и той ги посрещна, както му е редът. Докато закусваха, се разбра, че са дошли за сръндак.

— Само че сега ни трябва нещо... — започна с думи водачът на гостите и го довърши с пръсти. — Ти нали разбираш?

— Ясно — каза пазачът.

— Абе, то има един тука — обади се горският, — дето го няма никъде, ама... Рядко съм виждал, че и май не съм виждал такъв!

— Какъв? — попитаха бързо двама от гостите.

— Голяма работа — каза горският. — Такъв сръндак никъде няма, наистина.

В този момент пазачът наливаше чай. Бързо премести очи и си разля вряла вода по цървулите. Страхът го блъсна вътре в стомаха, вече не слушаше техните приказки. След малко измънка нещо и се измъкна.

Този мъжкар, за когото говореше горският, се наричаше Ганчо и беше порасъл покрай пазача. Преди години сърнешките стада взеха да боледуват и да линейт. Идваха лекари, зоолози и всякакви. Слагаха по хранилките зоб с прахове, пръскаха и пашата с разни лекарства. Накрая един разви теорията, че трябвало вълци (на пазача това се стори толкова смешно), и скоро наистина ги докараха. Шест парчета — четири мъжки и две женски — ходиха чак в Западна Германия да ги купуват. Пуснаха тези шест вълка в резервата и за най-голямо удивление на пазача сърнешките стада се оправиха. За две години и нещо не остана нито едно болно животно. Пазачът започна да ги вижда като стрели из гората — вчерашните лениви сърни и сръндаци —

стегнати, яки и нащрек. Тъкмо тогава, само една седмица преди да избият вълците, се случи историята с малкото, на което той даде името Ганчо.

Едната от вълчиците се беше научила да издебва стадата на водопоя. Пазачът лесно разбра това, след като на няколко пъти намира следи от нападение край дерето. И започна от своя страна да дебне вълчицата. Избра едно дърво, направи прикритие в клоните му и рано следобед се притаяваше горе. Още на третия ден забеляза вълчицата. Тя се измъкна в гъстия подраст, залегна там и не помръдна. Към залез един от сръндаците се показва. След него — сърна и две малки. Едното от тях не изчака реда и муцунката му веднага докосна водата. В същия миг сръндакът тропна с крак силно и хукна. След него — сърната и другото яре. Вълчицата скочи. Пазачът отгоре изрева силно. Той нямаше пушка (вълците бяха купувани с валута, никой не му беше нареждал да ги убива) и като видя как яренцето на брега рухна под звяра, скочи от чакалото на земята. Мамка ти, кучище бясно! — изрева човекът още веднъж и изпита желание да я пипне, та с едно дръпване да я разчекне. Но вълчицата с два скока изчезна. Той се наведе и вдигна сърнето. То цялото се тресеше и думкаше до гърдите му мокро. Няма, няма — каза пазачът и го погали. — Ела сега с мен да се прегледаме на спокойно и да видим тая кръв откъде е.

Той занесе сърнето в хижата. Почисти му раната и я намаза с благ мехлем. Даде му името Ганчо и го държа цял месец при себе си. Когато го пусна, то се разигра едно хубаво на поляната и се върна при него. Е, ти сега какво? — разсмя се пазачът високо и взе да го гали. — Все тука ли мислиш да караме с тебе? Сърнето го гледаше право в очите и се наместваше да го галят. — Ганчо, Ганчо-о... — тихо му каза пазачът и дълго остана така: клекнал, с голямата си кафява ръка на гърба му.

Ганчо порасте край него — нямаше ден да не се видят. Където и да се пилееше из резервата, сутрин или пък вечер ще мине, пазачът ще му даде от ръката си нещо — кифла ли, хлебец ли, както се случи, — ще го потупа по шията и ще продума. Той стана хубавец, този Ганчо, носеше си рогата като корона. Само в любовния период се загубваше някоя седмица и тогава пазачът изкарваше нощите буден. Изкарваше ги в напрегнат стремеж да разпознае рева му. „А, така, мойто момче — окуражаваше го той мислено, зазаяпан към тъмното на гората, топлото

на тревата и голямата избеляваща месечина. — Всичките хубавици да събереш на хорото. Действуй, мойто момче, не ги жали хубавиците... Барем ти челяд да пръснеш по тези поляни.“ Осъмваше си пазачът, седнал пред хижата или по гръб на леглото, смесваше се с животното и го обичаше. Сезонът на любовта свършваше и Ганчо се появяваше отново. Отслабнал и тъжен — смирено зазяпан в очите му. Тогава пазачът започваше да го храни усилено и да го чеше с купеното от него конско чесало. Та той, пазачът, с никого тези последни години не бе разговарял толкова много, колкото разговаряше с Ганчо.

И тичаше сега, в тази уплашена събота, да го търси, докато ужасната мисъл набъбваше и му подгъваше коленете.

Намери го скоро и извика задъхан. Ганчо изправи главата си рязко. Ела, ела — каза пазачът. — Бързо ела тука! — Ганчо дойде, както обикновено, и муцуната му потърси дланта на човека. — Ела, ела — повтори той, потупа го по шията и тръгна с големи крачки из дола. Животното го последва лениво. След малко пазачът побягна, Ганчо се разигра и побягна след него.

Стигнаха до голямата телена мрежа, която ограждаше резервата. Пазачът тръгна край нея и я заоглежда подробно. Опъната и поддържана от ръцете му толкоз години, мрежата беше чудесна. Почваше плътно от земята, висока два метра и нещо. Като я тупнеш — звъни. Нямаше нищо у него и се опита да я надигне с ръце. Тя не помръдна изобщо. Чаталатите колчета и железните куки, които сам беше набивал през педя, не даваха и пръста да си провреш между мрежата и земята. Опита се да извади някое колче — напрасно.

Пазачът дишаше тежко и очите му шареха диво. Животното откъсна връхче от клонка и докато го дъвчеше, побутна с муцуна гърба му. Ела, Ганчо, ела — каза човекът и отново застана край мрежата. Беше се сетил за най-близката снадка и скоро се озоваха до нея. Краят на едно от рулата и началото на друго той някога бе снадил прилежно. По два реда от ромбовидните клетки се застъпваха и всяка от тях бе вързана с тел. Пазачът започна дългата работа трескаво, но твърдата тел никак не искаше да отстъпва. Той се прокле, че няма сега в джоба си клещи, пръстите му бързо се окървавиха. Издяла клечка и работата полека тръгна, Ганчо спокойно стоеше до него.

След десетина минути мрежата бе откопчана наполовина. Още малко, мойто момче, още малко — каза пазачът и в същия миг се чу

изстрел, Ганчо се изопна и в същия миг беше готов да побегне. Стой! — тихо извика пазачът, пусна телта и го хвана. Животното се помести и обърна уши към посоката на гърмежа. Всеки момент щеше да хукне. Пазачът разтвори двата края на мрежата и сам мина през нея. Ганчо, ела, Ганчо! — каза той и пое към гората извън резервата. Сръндакът го гледаше неспокоен. — Ела тука бе! Хайде! Ей, глупчо, ела!

Чу се и втори гърмеж — Ганчо прилекна и след миг полетя през отвора. Бягай сега! Бягай! — изхриптя му пазачът, взе вършината от земята и здраво го изряза отзад. Ганчо подскочи и го погледна учудено. Пазачът замахна втори път и го удари още веднъж силно. Сръндакът побягна, последван от ругатни и два хвърлени камъка.

Когато се скри и тропотът му оттече из гората, пазачът се върна на територията на резервата и започна да закопчава мрежата отново.

Той не бе свършил тази работа, когато чу свирката, с която го викаха, според сигнала. Целите му ръце бяха в кръв — псуваше с едва чуто ръмжене и връзваше.

— А бе ти къде изчезна бе, мама му стара? — сопна се горският зад гърба му.

Пазачът се обърна. Само две ромбоидчета на горния край на мрежата оставаше да се вържат.

— Мрежата — каза той и не знаеше къде да дене ръцете си. — Някой се е опитал да влиза ли...

— А бе каква ти мрежа, сега ли намери и ти! — кипна горският. — И нямаш ли клещи? Я си виж ръцете! Бързо, че хората чакат! Ама, ха!

Той го ругаше из пътя и за кой ли път вече му обясняваше, че само да текне на някой от тия гости да го духне, така ще го духне, че...

Пазачът вече не го слушаше. Вече не изпитваше и болка в ръцете. Гърдите му се бяха отпушили — вървеше зад него и дишаше.

Той така вървя и диша добре целия ден, докато заедно с групата (и напразно) търсеха Ганчо.

Вечерта гостите си заминаха недоволни. Те бяха убили три други сръндака, но горският каза, че нито един от тях не е този, за когото той беше говорил.

— Все такива са — каза пазачът, като дереше и приготвяше главите им за трофеи. — И другите са такива.

— Моля ти се! — каза горският. — Аз зная какво казвам!

— Ти ако си сигурен — каза един от гостите, — аз мога да остана и за утре. Без друго ще идва група от киното да снима няколко кадъра от един филм за трофеите.

— Моля ви се — разшири очи горският, — аз нали зная тук всяко животно. Онзи сръндак е нещо, което... И е тук. Няма къде да отиде. Нито е пиле, да хвъркне, нито е игла, да се изгуби...

Пазачът ги слушаше, вършеше своята работа съвестно и разсъждаваше. Един друг страх беше се родил сега в него, макар не така диво тревожен — страхът, че е извършил първото в службата престъпление.

И тази дума — престъпление — остана в него цялата вечер, остана и през нощта, когато гостите слязоха към града. Какво е престъплението? Да запазиш най-хубавото животно, или да го убиеш? А пазач какво е? Нали той пази дивеча? Ето, запази го. Пазене ли е това, да закараш най-хубавото животно пред пушките? То за какво се е родило? Главата му за какво е направена от природата? Да виси, пълна с парцали, на някоя стена, с две стъклени топчета в дупките на очите или да се обърне към теб някоя сутрин и да я видиш в мъглицата между дърветата?

Прост човек беше пазачът — тези въпроси го измъчваха много.

Измъчваха го и днес, в разкошния неделен ден, навръх неговите шейсет — ето го седнал пред хижата, в очакване на групата от киното. В дълбоки размишления за живота си. За човека, гората и животните. За пазенето и престъплението. За онова, което хората от другия свят вземаха, правеха, имаха. За собствените си неусетно изтекли шейсет. Жени, деца, къщи. Асфалт, кораби, самолети. Бре свят — ето го в телевизора целия, баш както си е. Какво бе взел той от живота? Какво бе имал? Едно животно на края, измъкнато вчера от пушките. Престъпление... Ама ха. Да не го беше взел да го изяде я? Да върви там из гората. То си е нейно. Да пасе, да реве и да събира нощем сърните. Да въди други такива красавици и красавци — това ли е престъплението, бе?

Страхът го напускаше отвътре, слънцето го печеше отвън. Въздъхна дълбоко и тръгна да върже мрежата хубаво.

Той още не беше стигнал до мястото, когато чу виенето на джипка, а след минута и гласовете. Хората от киното и двама от вчерашната група се явиха бързо, като на кино. Горският ги поведе

енергично из дола. Пазачът ги изгледа и мислено ги изруга. В същия миг (още не му стигаха ругатните) чу един силен, познат удар с копито в земята. Обърна глава и видя Ганчо — на една педя отвъд мрежата.

Животното го гледаше право в очите и по стария, обичайния начин опъна към него муцуна. Бягай, глупак! — изръмжа страшно пазачът. Сръндакът тупна още веднъж с крак по земята и свойски изпръхтя като кон. Беше невероятно красив — зад мрежата, в желанието сам да се върне при своя приятел. Гадина мръсна! — каза пазачът, за да го сплаши, и се наведе за камък.

Той много дълго по-после опитваше да си спомни дали първо бе чул едно: „Ето го!“, и после гърмежите, или обратното. Защото всичко стана толкова бързо и просто — наистина като на кино. От трясъка на две пушки Ганчо подскочи и се изопна във въздуха като птица. Разкошен, измислен — страхотен... Пет метра скок — само той можеше толкова силно и елегантно. Още един. Само че шията му се сгъна още във въздуха и главата му първа докосна земята. Тежко и тъпо се чу тупването на тялото върху тревата. Порита, опита се да се надигне и рухна.

— Разгеле — каза горският, — точно тука е снадката. Ще разкопчаем мрежата да го вземем, вместо да обикаляме пет километра. Къде е пазачът?

На десетина крачки от тях, в тръните, беше пазачът. Клекна, да не го видят и се подпря на земята с ръка. Погледна я отблизо — земята, по която бе изкарал шейсетте си години. Няколко шумки, няколко мравки. Дърветата напред... Сега той трябваше да извади ножа и да се запъти към своя любимец. Да му отреже главата, да го одере. Да им слуша приказките, да го насече на парчета...

Вече вървеше надолу и чуваше като в сън как викат:

— Ей, пазача! Пазачът къде е, бе?

И продължаваше да се отдалечава от тях — настръхнал, залитайки, кривейки шията си като застреляно животно. Безмълвно, тропайки като него, разпнат на рогата му, пълен с големите му незабравими очи и страшния подлунен рев на живота.

И вече не беше пазач, защото в този миг разбра, че нямаше какво да пази.

ВЛАГАТА

Ако всеки човек носи едно вътрешно виждане в някого, то обектът на моите мълчаливи и безкрайни въпроси е дядо ми. Този дюлгерин от Дряновските колиби ме гледа и днес от стената — плещест, усмихнат, с мустаци и широкополо бомбе. До него баба ми, милата — скумрена, бледа и приказлива, каквато я помня до огнището. Аз съм кръстен на него и нося името Дончо — българско и балканджийско — с най-нежната гордост, която мога да извлека от живота си.

Все питам баща ми: толкоз ли бедни, толкоз ли гладни сте расли, ти, брат ти и сестрите ти, та баща ви три пъти да прави гурбет по Америка?

Баща ми бавно ще се увие в дима от цигарата и още по-бавно в своите спомени ще мръдне рамене кротко и ще каже: то беше тъй. Кое? — питам. Животът — ще се усмихне.

Все виждам голямата група зидари на гарата — дрехите им, торбите, очите. Пунгиите за тютюна — за дългия месец на кораба. Дървената гаванка и черяслото, които ще чукат и силно ще ухаят на чесън — там, край езерото Онтарио...

Зидари, зидари, на гордите щъркели ми приличате, на дяволитите лястовици и на свитите пѣдпѣдъци: дойде ви времето, съберете се, покръжете над родните стрехи, ливади, любими местенца и — хайде.

Защо? — все питам незабравимия, незапомнен мой дядо. — Защо, след като все бедни се връщате?

Мълчи бай Дончо от стената, усмихва се — ех, ако можеха мъртвите да говорят...

Бях решил — още четиринайсетгодишен — да разбере всичко по себе си. Тръгнах с баща ми по дюлгерлък по най-стара семейна традиция, учех се и слушах легендите. Но, както би казал той, животът сега искаше друго. От мене строител не излезе, а геолог. (То и геолог

после не излезе, но нейсе.) Събирах, разпитвах за дядо ми и за дюлгерите — никога не се уморих от това.

И ето, дойде ред да видя онези места по света, за които толкова много съм слушал. Естественото вълнение от всяко пътуване биеше в мен десеторно. Видях красивите и сега сгради на „Каля Виктория“ и по „Пяца мар“, дело на майстора бай Дончо. (Баща ми пък му носел варта — тука из Влашко — на тарга, та и досега повтаря, че най-голямото откритие на човечеството е простото колело). Видях Белград и будапещенските мостове, стигнах до Хавърското пристанище.

От дете бях чувал името Хавър. Оттука са тръгвали за Америка. Групата българи, водени от бай Дончо и групата сърби, начело с бай Милован. Град като град: хора и къщи, мъже и жени, кофи за смет, корабите, океанът и песните. „Там мъката ме ядеше — разправял дядо ми на баща ми — много се чакаше и...“ А той не можеше да стои на едно място — повтаряше баща ми за него. Той беше луд в работата, знаеш ли какво значи? И все обичаше да повтаря една поговорка на турски:

Дуваръ нем,
миди гам девирир.

Тоест: дуvara влагата го събаря, героя — мъката. Например последният път...

О, знаех наизуст тази история, сто пъти разказвана и повтаряна от баща ми. Виждах ги ясно зидарите — пушат цигари и чакат. Ето го бай Дончо, купува си вестник на хавърското пристанище. От тази будка — ей там. Сяда и той, бутва бомбето назад и поглажда мустака. Чете. Запалва цигара. Какво ли го интересуват чуждите работи? Ама момчетата искат да чуят какво става из непознатия свят. Хайде, бай Данчо, ти знаеш езика. Смеят се и се закачат — за щяло и нещяло. Гурбетчийският език е лютивичък. Една кабаретна актриса — ето я — била мязала на едного на невястата. Някой пък от прочутите Естерхази си бил загубил часовника в Лондон, та молел, който го намери, да му го предаде срещу богато възнаграждение. Ставай, Митьо, и върви да го търсиш, залудо не стой тука. Без друго Гана ти е сметнала надниците отсега.

Тук са били. Точно в тази част на пристанището, зная. Ето ги — само да си затворя очите. Само да върна назад — за минута — някакви

си шейсетина години. Но защо смехът на бай Дончо тъй секна? Защо той така бавно и тържествено се надигна?

Вдига и очите над вестника, поглежда момчетата. Те млъкват — толкоз години се взират и чакат на очите му.

— Какво има, майсторе? — пита Иван Генчев от Търново.

— Война — казва бай Дончо. — В България е обявена война.

Скачат зидарите. Със сърбите на бай Милован те са сто и петдесет души. Какво, що? — тревогата ги обикаля в минута. Спокойствие, момчета! — гърми гласът на бай Дончо. — Спокойствие запазете, ви казвам! Сам той неспокоен отива при Милована. Дръпват се да говорят. Половин час без своите драгомани, зидарите се люлеят като океан. Най-сетне двамата идат. Мълчат. Сваля си шапката бай Дончо, стъпва на един от сандъците. Ето на този — сивият и прогнил от влагата и забравата на годините, защо да не е същият?

— Момчета, в България е избухнала война, казах. И аз реших сега да ви кажа така: който иска, да продължи за Америка. Зная колко ви струват билетите. Зная за какво сте оставили дом и сте тръгнали на другата страна на земята. Аз лично, бай ви Дончо, се връщам.

Той слязъл от сандъка и повече не щял да говори. Само на Иван Генчев повторил, като му оставил правото да води зидарите: „Дуваръ нем, Иване, от мен да запомниш“. И Иван Генчев от Търново за пръв и последен път видял истинска влага в очите му.

После дядо ми се ръкувал със сърбина и онзи му рекъл, като също тъй стягал багажа си:

— Къде ли ще се срещнем пак с тебе, бай Дончо?

Дядо ми въздъхнал и рекъл:

— Как ли ще се срещнем с теб, бай Миловане?

И се завърнал у дома си. Завинаги.

Колко просто е било всичко тогава — мисля си, седнал на един сандък в хавърското пристанище, заобиколен от духовете на българските дюлгери. Колко естествено, трудно, прекрасно. Спомням си всичко, което съм слушал, спомням си и думите на испанеца — приятел на чичо ми, който двацет години работел зидарлък с него из България, докато един ден казал внезапно: „Бай Иване, преди да умра, искам да говоря испански“. И на другата сутрин леглото му било празно.

Седя така в хавърското пристанище. Гледам и мисля. Най-последно с дядо си — толкова истински. Задавам му въпросите си и все пак му се сърдя, че не ме е дочакал. Той си мълчи — там у дома, на стената. Усмивва се. Орденочето е посивяло от времето, но мустаците все тъй стърчат по хайдушки.

Облягам се на сандъка, запалвам цигара. В куфара имам и чесън. Един кораб изсвирва продрано и аз го поглеждам. Чета големите букви на него: ВАРНА.

Скачам прав. Стъпвам отгоре на сандъка. Нещо искам да извикам, нещо аз искам високо и непременно да кажа. Корабът свирва още веднъж (страшна сирена!) и отминава.

Взира се подир него, докато влагата го закрие в очите ми.

ПЕТЕЛЪТ

Тази история започва с това, без което нямаше как да се случи — една хълмиста земя, зелена, с набодени като свещи мешета. Дъбове, церове или благуни. Горуни, пърнари, граници. Едно и също дърво, за което имената не стигат. Набодени — тези дървета — божии паметници на нещо. В една и съща земя, за която словата не стигат.

Слизаха тревните хълмове към реката (слизат сега, тъй ще си слизат вовеки), бялата нишка вода ги очертаваше. На един от тях имаше къща. Около нея дърветата — единосъщните, многоименни — даваха сянка и жълъд, чаталите им стиснали листници за през зимата.

Къщата нямаше двор и ограда, неин единствен съсед беше небето. То даваше дъжд и трева за овцете, слънце за песните на кокошките. Стопаните му се молеха мълком, гордо уморени от битката със земята. То ги оставяше живи — те винаги я печелеха.

Най-многобройният, вечен, пълен с история свят бе на кокошките. Те не напускаха мястото даже и за малко, както това правеха овцете. Все бяха тук, ходеха, ровеха, снасяха и кълвяха — крякваха за последно върху дръвника. Успокояваха (шарено и шумно) дивата тишина на планината, като я правеха по такъв начин и смислена.

Най-важни в цялото перушинено стадо — разбира се — бяха петлите. Бели, ребати, червени. Ситни, огромни и средни. Вършеха своята работа сръчно, проскубваха се полека, прегракваха — последното „кът!“ произнасяше брадвата.

Един от тях успя да остарее — стопанката имаше слабост към него. Роднина на всички, жива история на нещата, той ходеше бавно, лягаше късно и ставаше рано. В тихите слънчеви дни обичаше да се изтяга върху торището.

Той беше — естествено — по-малко красив от младоците. По-малко силен от средната възраст. Без този блясък на перушината. Без лудите намерения още в походката. Даже извивката на врата му с течение на годините се загуби. Понякога приличаше и на лошо

направена кукла: перата стърчаха несръчно и тъжно, краката подгънати и неприбрани, гребенът — синкав и клюмнал. И окоето му не лъщеше като на другите. И тичането му беше старешко. А в онзи миг, когато трябваше да си бъде мъж без условия и да пошепне своето име в яйцето, той беше тромав и бавен. Не така огнен, светкавичен, нагъл. Той беше сега някакъв вид съзерцател...

Те не разбираха всичко това — меките, снасящи дами — или пък тъкмо това много им допадаше. Не бягаха от него. Не отказваха. Държаха се тъй, както навремето техните баби. И (може би единствената награда за възрастта му) петльовият закон за ревността го заобикаляше. Той можеше само — едничък от всички — да пусне крилото си бавно, да се накокошини добре и спокойно, да извие свещения полукръг около избраната, без мисълта, че друг от петлите ще връхлети гневен и безогледен.

Чудеше се понякога старецът, откъде този респект? Те бяха по-силни от него. Те правеха любовта пет пъти по-често от него. С восьноцветните каменни клюнове, с нокти и погледи на орли. С разлюлените и надути подушници — с шипове и маниери на кръстоносци. Ах, с тези кървави месести, гребени, друсаци се в мига електрически — като корони на змейове...

Е, той знаеше за тях онова, което те още нямаше как да научат за него. Той беше някога млад. Те още не са били стари. И им прощаваше някак си превъзходствата. И някак се радваше на тъгата — доколкото беше възможно това. Лягаше кротко върху торището, от което бе възвестявал дни и години, разстиляше перушина сред топлината отгоре и отдолу, опъваше си краката, крилата — с унесено кръгло око към нещата. Петли и кокошки, поляна, небе. Битки, любов, ядене, врагове. Нощите, слънцето, зимите. Дивото, лудото, късащо „кукуругу“, бликнало в теб като лава. Гледаше старецът и си почиваше. Зеленото на тревата, дръвника. Влажните очи и медния глас на стопанката. Шарения фиштан около нея, който така много приличаше на кокошка. Ръката ѝ — сладка и щедра като харман. Белите яйца в нея, тъничкото пиукане на жълтите пиукащи пухчета. Все така вечните пухчета, колкото смешни и изненадващи.

Какво е да си петел?

Защо си?

Заспиваше старецът върху буницето, сънуваше младостта си, зърната, стопанката (превърнатата с дрехата в истинска ярка), изкукуригваше тежко, продрано и щастливо, ставаше и продължаваше да живее.

Това е, което не знаеха младите — че живее. Едри, напети и силни, трептящи от спорове, страсти и нужди, те схващаха този свят като огледало. Само те вътре — красавците. Само онова съществува, което е близо до човката и краката. Кълвеш си и крачиш около къщата. Извикваш своето „кукуригу“ и плясваш с криле. Намираш глист и съобщаваш: „Тук-тук-тук-тук!“ Или пък: „Кррррррът!“ — когато ястребовата сянка изведнъж шарне в тревата. Това е светът и това е животът. Какво повече можем да кажем за него? Напълваха гушите младите, вдигаха око към небето, хвърляха се върху кокошките, за да подпишат яйцето. Прибираха се да спят в курника. Скрити от пора и лисицата, отпуснати, чакащи следващото разсъмване.

Така вървяха нещата в кокошия свят край самотната къща. И те щяха да свършат дотук, в нощта на голямото приключение, ако не беше...

Но да започнем така, както започнаха нещата.

Имаше пълнолуние, ясно небе — хълмовете белееха под месечината. Светлина падаше и в курника, денят и нощта бяха го разделили наполовина. Задремали и заспали, клекнали върху пречките и лесата, петлите, кокошките, ярките не усетиха идването на смока. Той се бе източил през процепа по-тихо от сянка, навил се, изправил глава неподвижен. Яйцата ги нямаше в полога, както обикновено. Дребните пиленца бяха пораснали и не чурикаха в коша със слама. Те вече бяха накацали до големите.

Смокът ги гледаше, спомнил с мъчителна радост вкуса им! Езикът му трепна. Главата му се извиси още нагоре. Кое от тях? Или кои? Най-напред първото, най-близо до него. Ето това. Я отвори очите си да ме видиш...

Влечугото се примъкна напред все тъй безшумно и отново изправи глава. Тя беше огромна и сплескана като на котка. Вече на една педя от пилето.

Той чакаше битката да започне с очи. Беше го правил от малък, при много по-лоши условия. Денем, при всичките рискове на светлината, увил се около някоя трънка. Птичето трябваше само да го

погледне. Той чакаше, слушаше песента му. Когато изтърваше своите нерви, изсъскваше и помръдваше леко. То се обръщаше, птичето, виждаше очите му и замлъкваше. Оставаше така дълго, после започваше да трепери. Ноктите му изпускаха сетното клонче и топката перушина тупваше на земята заспала. Смокът отваряше уста...

Хайде, погледни насам, пиле.

Пилето от курника спеше. Смокът го чакаше. Спомняше си стотиците случаи като този. Миризмата нарастваше с времето, от това крайчецът на опашката му се сгърчи.

Пилето от курника така и не се събуди, той просто го приближи още малко и му захапа главата.

Сгушено до съседа си, тлъсто, пилето не умря мигновено. Успя да изкряска, запляска с крила — другите се събудиха за секунди. Те виждаха лошо, но месечината осветяваше хубаво, а и влечугото се кривеше енергично, докато крякането затихне в устата му.

След по-малко от минута котешката глава се издигна отново. Следващото пиле подхвъркна и падна върху две други. Ярките и кокошките крякаха ужасени. „Какво?! Какво?!“ — трепереха те по местата си. „Тук, тук, тук! Тук, тук!“ — трепваха и петлите, а перушината им видимо спадаше, като намокрена от дъжда. „Не-е-е-е!“ — изпищя и затихна още едно пиле.

Кучето лавна отвън сънено и продрано. „Защо вдигате врява там вие? Няма лисица, няма и пор, нали аз пръв щях да усетя? Какво сте се разкудкудякали посред нощ? Ама-хаа!“... — изръмжа то накрая и млъкна.

Спасение нямаше отникъде. Смокът разбра, че за играта с очи тук нямаше условия, затова продължи нападението брутално. Устата му стисна, каквото успя да докопа, друг крясък мъчително и дълго затихваше.

Петлите подскачаха като луди, блъскаха се в стените и помежду си, кокошките, ярките също — ужасът бе заличил техните роли в живота. Нямаше перчене, рицарство, детство. Нито морал, задължения, кавалерство. Само туптящи сърца, сухи гърла, сбъркани перушини и припадъци. Смокът бе по-силен от всички.

И ето, в средата на тази трагедия тука, когато кокошето племе страдаше и мреше безредно, един от петлите диво изкудкудяка и тупна

отгоре върху влечугото. Заби ноктите в него, клъвна го силно и отскочи назад. Съвсем не най-якият от петлите. Още по-малко най-младият.

Застанал разкراчен под бялата светлина на луната, опънал главата напред, старецът гледаше смока в очите. Крилете разтворени и увиснали. Перушината около шията му настръхнала.

Смокът се спря изненадан, в същия миг клонът се стрелна към него. Шумът в курника беше затихнал, всички сега гледаха невъзможното. Пилета и кокошки — клекнали, обезумели. Ярки с източени шии — невярващи, онемели. Красивите млади петли — сплескани от страх по къшетата.

Един от ударите на стареца най-сетне улучи окото на смока. Тогава опашката на влечугото се праметна и страшната ѝ сила помете петела. Той се търкулна три пъти в праха и скочи отново. Одраска и клъвна, но още един удар на смока го беше запратил в стената. Докато ставаше, устата на смока беше на сантиметър от него. Със сетни сили петелът се мушна през процепа и се озова зад стената на курника. С пробито око, бесен, смокът се плъзна след него. Но докато главата му беше отвън, а тялото още между кокошките, петелът го клъвна повторно в окото.

Смокът се сгърчи, заудря наоколо всичко и искаше само веднъж да докопа петела. Това беше много по-трудно сега, когато от лявата му страна пълен мрак беше се спуснал завинаги. А жестокият скоклив петел беше все от тази страна. Започна едно безкрайно въртене наляво, удари с клюна, блъскане по тревата и търкаляне — двамата постепенно се отдалечиха от курника.

При едно от своите падания петелът не можа бързо да скочи и смокът успя да го увие. В следващата секунда, въпреки перушината, костите му изпукаха застрашително. Силата на влечугото беше огромна. Петелът хрипкаво и жално изхърка, като от пипка, и взе да опъва краката в агония. Главата на смока се стрелна към него да го довърши.

Тогава той събра сетни сили и както му бе причерняло, заби клюна си в другото око. Влечугото се разви, като биеше опашка в земята. При един от тези удари кракът на зашеметения петел изхруска и той не можа вече да стъпи на него. Куцайки, падайки, свършен — петелът кълвеше врага диво и бързо, нанасяше тежките удари, драскаше с нокти...

В жестоката битка двамата се отдалечиха от курника толкова, че вцепененото перушинено племе престана да чува борбата. „Как, как?“ — по едно време се обади някоя от кокошките, все още невярваща, че е жива. „Кво?“ — каза един от петлите, загледан хипнотизирано в процепа. После те всичките пак така дълго мълчаха, после се унесоха и заспаха.

След един час в курника всичко си беше спокойно. Както и трябваше да бъде. Защото около къщата, по зеления хълм, край дърветата от незапомнени времена си живееха пилета и петли, и кокошки.

След още един час се развидели. Ранобудното племе заизлиза от курника, един от петлите запляска с криле. Любов, зърна, кукуригане. Яйца, кудкудякане, погледи към небето. Ревност, измяна, почесване. Шарене на перушината. Какво друго бихме разказали за живота?

А пък то, другото, в този миг беше проснато на буницето — прилично на лошо направена кукла. Кукла за изхвърляне на боклука.

Лежеше петелът върху торището, още по-стар и проскубан. Грозен и жалък като парцал. Съвсем неподвижен, крив и приплескан — очите невиждащи под клепачите.

Минаваше времето и лежеше петелът, хлопките на овцете отдавна затихнаха към дерето. Сенките на мешетата се скъсяваха, слънцето тихо метеше росата. Стопанката отвори прозорци и запя.

Тогава едното око на петела се отвори полека, а след това — другото. Той видя поляната, небето, мешетата — разлюлени от гласа на стопанката. Пилетата, кокошките и младоците. Опъна полека крилото си, стана и се опита да тури в ред перушината. Едва сега забеляза и смока, трепна и каза предупредително: „Крррът!“ Но дългото, страшното тяло не мърдаше. Около дупките на очите му бяха се скупчили яркозелени мухи.

Петелът постоя така, после закуца върху торището. Ровна със здравия крак и откри нещо за ядене. „Тук, тук, тук!“ — обади се мъжката вътрешност в него. Едно младо петле го дочу и се затича. Видя червейчето пред него и го клъвна. После обърса човката си в тревата и се разкара.

Пиян от гласа на стопанката, смален от годините и нещата, трудно подвижен, старецът проследи неговата походка далеч по зелените хълмове.

След това кръглото му око се отмести и се вторачи в преходността.

КУКУВДЕН

Сред малкия калдъръмен площад на селцето двете черни волги изглеждаха много големи, а до тях сплесканият винен „Фиат“ с номер „Рома 018119“ правеше впечатление на приклекло, рядко красиво чудовище.

От волгите излязоха добре облечени, охранени момчета и се запътиха към съвета. Върху фиата (на елегантния му багажник) бе вързан трупът на едър сърндак.

— Прего — каза едно от момчетата и италианецът излезе от колата си. Беше по чехли, в разкошен ловен екип.

Малкото селяни на площадчето гледаха всичко това любопитно и пушеха — мършави и космати. Само две деца доближиха колите и си позволиха да коментират.

— И във волгите има сърни — каза едното. — Вътре в багажниците.

— Откъде знаеш?

— Видях ги, като отваряха. И на италианеца пушката видях. Ей толкова е късичка. Като играчка.

— Татко каза, че струвала повече от хиляда лева. И че той плащал за една сърна колкото за една кола.

— Кой?

— Италианецът.

— Той откъде знае?

— Кой?

— Баща ти.

— Миналата неделя ходи с тях. Да води кучетата. Само че тогава беше французин.

Кратката церемония в сградата на съвета сигурно бе свършила, защото гостите излязоха, ръкуваха се поред с Кръстан пълномощника и като насядаха по колите, потеглиха.

Пълномощникът помахаше след тях, после се обърна и делово, леко прегърбен, тръгна към своята мъничка крепост. Тогава чу:

— Кръстане...

Той спря, познал гласа на Гатю.

— Къде отива тая пара, бе?

— Коя пара? — попита Кръстан и като се обърна отново, тръгна полека, по-изправен, към кръчмата.

Тя беше на две стъпала — тази мъничка крепост на селяните, — миришеше на мента, цървули, пометено и спокойно.

— Парата, дето я снасят тия всяка неделя.

— А! — каза Кръстан. — Питай ме мене.

— Ние кога ще излезем на лов бе, Кръстане? — попита Иван. — Няма ли и за нас една такава неделя, тука у дома?

— А! — пак каза Кръстан. — Когато имате бележка, не знаете ли кога?

— На кукувден — каза Гатю и като хвърли фасата, плю, защото си беше опърлил мустаците.

Кръстан изпи една ментовка сред своите избиратели, каза още няколко пъти: „А!“ — за отговор на техните привидно глупави въпроси, и делово, твърде прегърбен, се прибра в сградата на съвета.

След малко мълчание Гатю изпсува тихо и почти замечтано безадресно, в бъдеще време, множествено число.

След малко мълчание (мършаво и космато) Иван повтори псувнята — безадресно, в минало свършено, множествено число.

Беше три часът следобед. Извечното идилично спокойствие витаеше над малкото балканско селце — извечен божи баланс на извечната, мъжествена, тукашна мъка.

Към пет Гатю пое по Зайково дере, нагоре. Пушката му беше на две, под шубата.

Към пет и десет Иван пое по Вълчидол, нагоре. Пушката му беше в ръката — той живееше в крайната къща и гората опираше до дувара му.

Сърните в този балкан пиеха вода по едно и също време, на едно и също място — от памтивека. Мъжете в този балкан знаеха това от деца, както и още много неща за земята си или по-скоро се раждаха с познанията, събирани от бащите и дедите им — от памтивека. Промени настъпваха естествено, но никога не траеха дълго. Например сърните преди петнайсетина години почти бяха изчезнали. След това докараха отнякъде други. Известно време те се лутаха навсякъде, но

постепенно установиха пак същите места за водопоя, за пашата и за ятаците. Някакъв ред съществуваше тука — железен като законите на поникването, умирането, любовта и надеждата.

Гатю се огледа да разбере кое време е и реши, че може да изпуши една цигара. Тук, докато не е наближил мястото. Той знаеше отлично, че влажните ноздри на тези красиви животни улавят острия мирис от двеста и петдесет метра и никак не го обичат (извечният вик на кръвта им да бягат далече от него), но и тютюнът му трябваше много — да окади някак и да приспи за момент вътрешната тревога. Сглоби пушката, седна и запали цигарата. Щеше да обиколи отгоре, да сдъвчи по пътя два стръка див джоджан — нека животното да го чака откъм страната на миризмата.

Иван беше избързал по стръмния и всъщност много удобен път на вълците — седна на коренака на един габър и като се вгледа към мястото, където двете деренца се събираха, чу ударите на сърцето си. Не му беше сефте тук да поседне. Историята се повтаряше като в театър. Мръква се. Идва сърната, наострила уши. Ослушва се, оглежда се, души. Нищо особено. Навежда се да пие от клокочещата, кристална водица в краката си. Съвсем, съвсем полека, безшумно, Иван вдигна пушката. След изстрела оставя пушката, изтичва и прерязва дългата шия, докато животното все още рита. Помъква го из гъстото. Окачва го на някой клон на височината на главата си (да не го стигнат лисиците) и се връща при пушката. Мушва я в парцала, който е навит около кръста му като пояс, и я шибва дълбоко в къпините. Тръгва си сам, празен — пуши цигара. Това е. Когато заспят в селото, ще дойде с чувала и ще прибере животното. Намерил го е — ако случайно някой го спипа. А пушката ще чака там без друго — в парцала и в къпините — до другото мръкване. Това е.

Гатю пусна угарката в шумата, без да я стъпче. Нямахше да запали гората — влажно е. Нека дими. Нека вони. Да плаши сърните оттука, а той да отиде отгоре. И тръгна. Освен песните на вечерните пилета чуваше само дишането си. Ни съчка, ни звук от вървенето.

Малко бе закъснял, но той виждаше в тъмното като котарак. Със силен тропот зад гърба му прибягаха двойка сърни. Докато се обърне,

мярна мъжкара във въздуха над дерето — подобен на птица. Проследи шума от копитата, поклати глава и продължи, без да бърза.

Иван чу тропота и се сниши до ствола на габъра. Сръндакът спря наблизно, но не се виждаше от храстите. Остана там, неподвижен. След някое време се чуха и стъпките на сърната — по-леки и меки. Но и тя спря в гъсталака. Иван пое дълбоко дъх, пръстът му беше, където трябва. Друг съвсем слаб шум го накара да се обърне наляво. Трета сърна пиеше от дерето спокойно — цялата на открито, като мишена. Той започна веднага бавното, майсторско обръщане на пушката вляво, но още не бе извъртял и една педя, когато сърната рязко дигна глава и буквално литна към гъсталака.

Стъмваше се, както се стъмва в балкана — постепенно, а бързо. Гатю чу третия тропот, който утихна в гъстия подраст, и обиколи, за да влезе и той вътре. Знаеше, че са там. И трите. Вече подплашени, можеше и да не излязат на откритото при водата. Тъкмо подплашени, щяха да останат в гъстото, докато не го видят. Но за да го видят, значи и той да ги види. А това беше достатъчно. Вървеше наистина като котка, пръстът на спусъка, опипваше всичко с очи и чакаше едната секунда. Повече не му трябваше. Беше го правил толкова пъти — от десет един не успяваше.

Без никакъв повод, все тъй с очи в гъсталака, Иван реши да се обърне отново наляво. (Той после дълги месеци искаше да си спомни: наистина ли без никакъв повод се обърна, той ли се обърна или пък някаква дяволска сила го измами — щеше да мисли, да се ругае, да пуши лютивци цигари, но... вече се беше обърнал.) Полека извиваше шия и от изненада усети ежовина по гърба си. Огромен като насън, рогат и едва ли не страшен в мрака, сръндакът пиеше вода от дерето. Предните му крака разкрасени, цялото му едро тяло очертано на голото. Противно на улегналия си, майсторски навик, Иван с бързо движение обърна пушката по дългия полукръг, но животното отскочи като от пружина и само с две чаткания по камънаците край дерето вече влигаше в гъсталака. Изнервен от лошото начало на познатата пантомима и от настъпващия мрак, Иван поведе летящото тяло с пушката и стреля в последния миг по посоката към шията му. Остави пушката и скочи. Затича се сред силния тропот от всички страни, на всички сърни — когато стигна до мястото, нямаше нищо. Не вярваше да не е улучил — това не беше се случвало от много години. Ослуша

се и след отдалечаващите се копита чу слаб звук наблизно. Забърза към него през гъсталака и след няколко крачки видя животното на земята. Въздъхна със старата, сладката тръпка, извади ножа и вече се навеждаше над него, когато разбра, че това не беше животното.

Гатю бе паднал на колене и на лакти, пушката му на шията — опитваше да се изправи.

— Ей — каза Иван и коленете му се отсякоха. — Ама ти...

Гатю изпсува, стенийки.

— Гатю бре, ама аз ли...

Онзи изпсува още веднъж и с дясната си ръка хвана крачолата на Иван. Пръстите на лявата мачкаха шумата, лицето му беше в кръв.

— Мърдам я — каза той. — Пръстите си мърдам. Ама.

Иван го изправи и като видя лицето му отблизо, помисли, че ще припадне. В това време Гатю се пипна с дясната ръка по лявото слепоочие и като напипа кръвта, погледна пръстите си.

— Нищо — каза той. — Кожата само. Ама ръката, ръката...

Тя беше простреляна в рамото — лявата му ръка — и висеше в кървавия ръкав неестествено.

— Абе, брат — каза прегракнало Иван.

— Давай надолу — изохка Гатю. — Давай, докато...

Иван го прегърна през кръста, прехвърли дясната му ръка зад врата си и го поведе. Беше се мръкнало хубаво — само водата в дерето блестеше.

— Абе, човек... — с напукани устни каза Иван.

— Давай полека — пъшкеше Гатю. — Туй на главата ми само одраскано. Кожата само. Ама ръката да видим.

— Ей сега, Гатю, ей сега.

Мъкнеха се така в тъмното, стръмното — към светлинките на селото. Спъваха се. Гатю скимтеше и пъшкеше.

— Пушките, ей — каза той по едно време и хвана за най-близкото дърво. — Бягай да ги прибереш.

Иван ги изпсува.

— Върви, върви — каза Гатю. — По-лошо ще стане. Аз ще се стискам за дървото, ти върви и се връщай.

— Кръвта бе, човек — каза Иван, съблече ризата си и я раздра.

— Имам кръв аз — скърцаше Гатю със зъби, докато Иван го превързваше. — Бягай сега за пушките.

Иван хукна нагоре, като размотаваше парцала около кръста си. Когато се върна, Гатю бе седнал до дървото. Вдигна го и продължиха към селото.

Бяха приближили съвсем, когато Иван се спъна и двамата паднаха тежко на сипея. Гатю изрева, после утихна съвсем. Иван го вдигна на ръце, като бебе.

— Гатю, бре — стенеше той, като с крака опипваше непрогледния мрак и пред двамата. — Абе, братле... Мамка му и животец, дете е даден на нас. Мамка му!

Той вече плачеше, докато обливаше с лютивите си псувни всички и всичко, но стъпваше много внимателно и очите му не изпускаха светлинката на крайната къща, която се приближаваше с всяко вдишване и издишване — размазана и лъчиста, толкова важна, спасителна, едничка, колкото малкото, простото семенце, пълно с животец.

Гатю изохка, протегна здравата си дясна ръка и го сграбчи за ризата на гърдите, в този миг по-тежък от всичките убити сърни през живота им.

— Иване... — рече. — Жив съм, Иване, да знаеш...

— Ох, братко — изскимтя Иван. — Дръж се, бе! Как да ти се помоля?

— Държа аз — ръмжеше Гатю и силно стискаше ризата на гърдите му. — Дръж се и ти. Всичко ще се оправи, да знаеш... Щом се държим помежду си...

Сред риданията Иван се засмя. Притисна приятеля си, както се притиска в прегръдка дете. И сам той искаше сега да бъде дете — ужасно много искаше това, нищо друго. Представи си нещо, спомни си козите, говедата из този балкан, тояжката на Гатю и своята собствена. Мечтите по онова време, които ги доведоха най-сетне до единствената прегръдка в живота им.

И коравият, железен Иван беше на една крачка от някакво свръхважно откритие за живота си, за живота на всички и изобщо, но железният, корав Гатю тежеше ужасно в ръцете му, страхуваше се да не го изтърве, да не паднат отново и нямаше никакво време за мислене. Може би после, друг път. След години или след няколко крачки.

Например ей там, при каменния дувар на неговата къща, до който свършват извечните, винаги прости закони в гората и почват

сменяемите, винаги сложни закони за хората.

СЕМЕЕН ПРАЗНИК

С нещо велик в своята незначителност на обикновен счетоводител, с нещо едва ли не древен на своите петдесет и четири години и с нещо твърде млад поради вечно доброто си настроение, Серафим Петров прекарваше всяка Нова година у дома си. Масата винаги беше отрупана, всички винаги бяха радостно изненадани от подаръците, булчето неизменно сияеше — зачервено и малко разсеяно от подготовката.

Той така наричаше своята вярна другарка вече двайсет и седем години — булчето — и тъкмо това булче беше причината да не се излиза на Нова година от къщи. „Семеен празник е това“ — бе казала още в началото, когато бяха съвсем младоженци и всъщност нямаха нито много пари, нито пък хубави тоалети. И го прекараха в къщи. Серафим Петров се беше разтичал, накупи, каквото можа — ядоха и пиха двамата до мига на гърмежите. След това позвъниха съседите и — съмна.

После се роди щерката, нямаше на кого да я оставят и изобщо не се отваряше дума за излизане.

Но тя порасте — щерката — и започна да си посреща Нова година с приятели. Нормално. Ни млади, ни стари, булчето и Серафим Петров си пееха около отрупаната софра в къщи (някоя и друга сълза бликваше неудържимо от глъбината на неизживяното), излизаха на балкона в самия миг, да гледат ракетите и да слушат гърмежите и без да признават естественото придремване, чакаха да се върне усмихнатото щастливо момиче.

После това момиче се омъжи набързо и край отрупаната маса се появи още един. „Това е то, семеен празник — каза тогава булчето. — Браво на нас!“

През лятото се роди внучето. В ролята на толкова енергични дядо и баба Серафим Петров и булчето се разтичаха да уредят всичко. Не беше никак лесно. Но пък не беше и невъзможно. „Моят живот е осмислен напълно — бе заявил средният старши счетоводител, когато

дъщерята и зетят някак се озоваха в отделна квартира. — Сега мога спокойно да кажа, че зная защо съм живял.“ (Внукът бе кръстен на него — Сергей.) „Нашият живот — каза булчето. — Защо само твоят? Макар че...“ И млъкна.

— Какво „макар че“? — попита Серафим Петров през тази късна есен, когато всъщност се състоя този разговор.

— Макар че ние не сме го живели.

— Кого?

— Живота, кого.

Серафим Петров дълго мълча, после се разгневи вътрешно и се опита да скрие това. (Колкото той се опитваше нещо да скрие от нея, толкова по му личеше.)

— На мене тъкмо сега ми е времето да живея — каза той малко по-нервно, отколкото би искал. — А ти си по-млада и от мен.

— Млада съм — каза булчето с най-страшната си въздишка и тръгна към кухнята.

— Тази Нова година ще излезем! — почти извика Серафим Петров. — Ще я посрещнем в ресторант „София“. Колеги и приятели. Всичко е уредено и...

И той нямаше какво повече да добави — чакаше нейното одобрение.

— Нямам палто — каза булчето, като се върна от кухнята. — Знаеш, че за такива места палто аз нямам.

Серафим Петров се изпъчи, усмихна се много загадъчно и булчето вече знаеше какво ще се случи.

То се случи само след няколко дена и една приятна снежна вечер тя се прибра с новото кожено палто. Тяхкаше се, разбира се, че цената била просто безбожна, но очите ѝ светкаха като преди трийсет години и бузите ѝ пламтяха разкошно. Серафим Петров ѝ обясни още веднъж, че за тях двамата тъкмо сега им е времето да живеят, че тези подвижни дюни за истинския философ нямат фатално значение (тя не разбра какво значи точно истински философ в случая, но не ѝ беше в момента до сложни обяснения) — оставаха само три трепетни дни до новата, паметна Нова година.

Първият мина в мечти. Вторият — в приготовления за обществото на ресторант „София“... На третия дъщерята дойде със Сергей и още преди да си изпие кафето, се разрева. Канени били в

дома на генералния директор на зетя, там да посрещнат Нова година. Много малко хора — голяма чест.

— Че какво по-хубаво от това? — учуди се булчето. — Защо трябва да плачеш?

— Ами този? — с неочаквано дълбок алт каза щерката и с разперени пръсти докосна Сергей по тила.

Той се разплака. Баба му го прегърна. Докато изпиха кафетата, поговориха най-общи неща за заплатите и за цените, за тоалетите на жената на генералния — после щерката облече новото кожено палто на майка си и дълго ахка пред огледалото.

Майка ѝ обърса крайчето на едното си око — усмихната, — вдигна Сергей на ръце и я изпрати до вратата. После веднага се върна на балкона, да я погледа до ъгъла.

Дъщерята наистина беше прекрасна с това палто.

В това се убеди и сам баща ѝ, когато я срещна зад ъгъла.

— Кинозвезда! — каза той, като се прибра. — Нямам думи!

Сергей му се зарадва много и даде знаци, че иска да се премести на раменете му. Той беше голям майстор на мимиката този Сергей и нямаше начин да се направиш, че не си го разбрал — следваше писък до бога. Дядото остави веднага мрежите с портокалите и бананите, дигна момчето на раменете си и му каза няколко пъти „бау!“

После той отиде с него до телевизора, клекна акробатически и започна да го настройва внимателно — за дълго гледане.

— Това е то семеен празник! — каза Серафим Петров, когато чу стъпките на своето булче зад себе си. — Браво на всички ни!

След това той се покашля високо и авторитетно да заглуши очакваната и позната въздишка, и като прегледаха елхата със Сергей, даде своите мъжки разпореждания да се нареди добре масата.

СТАРЕЦЪТ И РЕКАТА

В кръщелното свидетелство на този човек, издадено преди седемдесет и девет години от черквата в село Ореш, Свищовска околия, беше записано: „Отроче от мъжки пол, Александър“, и хората през целия му живот го наричали Сандю, но когато в ръцете на дунавските рибари попадна книжчицата на Ърнест Хемингуей „Старецът и морето“, та много скоро заприлича на баница от колет, Скендер една паметна сутрин го посрещна в гемията с думите: „Ожгялдин бе, Сантяго!“ Нашият старец бе отвърнал тихо: „Ожболдук“, и това име Сантяго му лепна добре и завинаги.

Те се напиха набързо в гемията и той с малко думи разказа на своите приятели онази част от битката с рибата, която те бяха пропуснали. „Тегли бе — каза. — Аз подир нея отпушам, аслъ като онзи, добре, ама ме закара към острова. Лодката се завря във върбите. Хрясна се отдолу на един чукан и взе да тече. Ни да опъваш, ни да поемаш с пробита лодка подире.“

Нататък рибарите знаеха — на разсъмване бяха го открили разпнат като Исус във върбите. Въжето около кръста му и в едната ръка. Лодката пълна с вода, носят й сочи небето. Другата му ръка в един як чатал, а от устата му кръв. (Докато се запъваше във върбите, се бе излъгал да подържи малко въжето със зъби — тогава рибата джасна и изведнъж свърши онова, което свищовският пристанищен зъболекар цели три месеца отлагаше.)

Тя беше просната на гемията — триста и петдесет килограмовата моруна, — старецът се нажабури още веднъж с ракия и като я погледна, се ухили: „По-голям зъболекар излезе от онзи.“

Това беше цялата история и тъй това име Сантяго му остана. Книжката на Ърнест Хемингуей беше отстъпила в полузабравата, случаят с голямата моруна също — половината от младите рибари изобщо не знаеха откъде и как е дошъл този прякор. И може би нямаше да научат, ако един прекрасен ден...

Но нека започнем от самото начало.

Малкият (всъщност четвърти и последен) син на дунавския рибар живееше в София и се движеше в „бо монда“. (Думите „бо монд“ сам той употребяваше, веднъж даже беше се опитал да обясни на баща си какво точно значат, но дядката тъй се разсмя и изпсува, че момчето се обиди и млъкна.) Това момче беше писало нещо в един вестник. Беше довело веднъж един оркестър в Свищов и лично обявяваше по микрофона кой и какво ще изпълни. Бяха го виждали със същия оркестър и по телевизията — целият Свищов знаеше за това.

Та този най-малък син на рибаря поиска един ден черен хайвер от баща си. Имал извънредно важни гости. Знаел какво иска и защо го иска. Бащата пуши дълго и дълго мълча — после сви рамене и пое. Точно така, както беше поемал през целия си живот, когато някой от неговите хора му искаше нещо.

Ах, неговите хора... Той и сега — в лодката — ги броеше. Четири сина и девет снахи. (Големият се бе женил пет пъти, вторият само три, докато чернохайверецът беше ерген.) Седем внучета на различни места и, разбира се, вярната, вечната баба. Тринайсет и седем — двайсет; той и бабата — двайсет и двама.

Старецът беше направил през живота си една къща в Свищов и три апартамента: в София, Русе и Бургас. Беше изслушал всичките думи, които са дадени на човека — и лоши, и добри. Но помнеше само онези, които сам си избираше. Да имаше как, още веднъж и още веднъж би изкарал живота си по същия начин и би измъкнал още повече от него, а още по-точно — ето, от тази вода. Той нямаше друг начин. Не беше и мечтал да бъде друг, та нещо друго да прави. Помнеше Дунава от дете, радваше му се и му се заканваше. Разменяха си с него големи подаръци и коварни изненади. Даже войната на времето изкара тук, в своята лодка.

Течеха полака спомените на нашия старец, течеше водата — той бавно гребеше към мястото, където щеше да пусне кърмаците. Сам беше ковал тези куки и ги знаеше по имена. Помнеше през годините коя каква работа му е свършила. Пак това помнеше естествено, което си искаше; останалото без друго нямаше как да се заличи от паметта. Как да се заличи, да речем, дългият белег на лявата му ръка, от втория ден на Великден, хиляда деветстотин шейсет и пета година, ето, от този кърмак, който тогава бе на Реджеп, но след като измъкна рекордната риба и проля половин кило кръв на нашия речен Сантяго,

остана завинаги негов? Или пък: как да забравиш очите, мустаците, дишането и мълчанието на своите приятели в лодката, когато, през есента на хиляда деветстотин четиридесет и осма година се чува, че твоят първороден син се е отказал от тебе чрез „Държавен вестник“?

Велик в своята философия беше Сантяго от село Ореш! Не че помнеше и забравяше каквото си иска — той просто живееше вътрешно с онова, което крепеше душата му и караше старите кокали още да слушат.

Те слушаха и сега — ето, лодката отиваше, където трябва. Денят наистина беше прекрасен и това съвсем не беше първата за днес гимнастика на Сантяго. Сутринта в тъмно той беше се измъкнал — забърка кал с малко слама (имаше едни стари тухли, които бе взел срещу една торба риба) и започна да зида пуйкарника. Снахата на втория син (тази, която се задържа и кръсти момчето си Сашо) някъде била чела, че американците отглеждали почти само пуйки, защото пуяшкото месо било най-много полезно. Двор голям в Свищов — пуйчета на пазара колкото искаш, — оставаше само да им се стори мястото. И той го почна тази сутрин по тъмно, защото знаеше от дългия живот, че само онази работа не се е свършила, която не е била почната. Вярно, бабата му се скара, защото вече три месеца двама от големите внуци чакаха за речило, което дядо им плетеше, покривът беше протекъл, кокошките имаха пипка, козата се беше разгонила.

Течението на реката започна да тегли встрани, Сантяго задържа едното весло в дълбочина и се насочи към малкото островче.

След десет минути такъмите бяха готови и кърмаците — във водата. „С бога напреж“ — помисли както през целия си живот и запали една „Янтра“. Тук, всред водата, никой не му пискаше за това. Нито за нищо. И в тишината на голямата река наоколо, където цял живот беше очаквал шанса си отново и отново, можеше да изброява спокойно задачите, които пък него очакваха на брега. Двайсет и двете човешки задачи, пръснати из България, за които с неописуема гордост той отговаряше. Двеста дваайсет и двете подробности, с които кой друг се захваща в днешния ден?

Тук беше много по-лесно да си мечтаеш за всичко. Оттук всичко наистина беше възможно и затова старецът — като сънуваше после мечтите си — ставаше в тъмно и започваше да ги осъществява. С много по-малко сила сега, но пък по-бавно. С много по-малко

сигурност, че ще успее и това да завърши, но пък с усмивка. (Тя беше насочена към него, тази усмивка — в началото сам се подиграваше на увеличаващата се немощ в ръцете и в краката, навсякъде, но после си остана по навик на сгърченото му, сухо лице и му вършеше много добра работа.) На времето той къщата беше започнал така, „на шега“, както днес и пуйкарника. Та той „на шега“ беше се оженил. „На шега“ се родиха и децата, едно по едно. Смяха се с бабата много (ах, вчера беше това!) — кой ще ги храни, четири, рибата нито се оре, нито се сее по Дунава?

Докато, през ума му минаваше рибата, един от кърмаците чукна полека.

Дядката пое дълбоко дъх и пушна цигарата във водата. Такова леко чукване на въжето понякога даваха най-едриите риби. И при моруните бе имал случаи, както с шараните. Големият съвсем нежно опипва стръвта, докато малките се набождат на кукичката още при първото докосване и започват с все сила да джасат конеца в ръката ти.

„Има си хас“ — помисли старецът и въздъхна. Огледа се. Всичко му беше пресметнато и готово. Спомни си историята с прякора и зъба — отпусна още въжето и го уви само един път около крака си.

В следния миг лодката едва не се обърна. Въжето измъкна цървула му и буквално го хвърли във въздуха. Той го видя във водата до себе си, но вече пътуваше бързо, стискаше колкото може и успя само да изпсува.

Толкова се беше зарадвал, че силната болка в крака усети много по-късно, когато рибата го водеше като ракета. После се изплаши изведнъж, като помисли къде ли чудовището ще го закара. „На майната ти“ — въздъхна, като желаше по-силно от всичко това място да се окаже всъщност гемията.

Погледна брега — гемията, сградите и дърветата. Те бягаха назад и малко нагоре — носът на лодката застрашително се навеждаше към водата. Ръцете му бяха заети с въжето, веслата тропаха вързани на местата си. Натопи босия крак полека, болния крак, и с него успя да извие лодката малко диагонално. Така беше много по-безопасно, но кракът му се вледени бързо и трябваше да го извади.

Летяха така, ръцете отмаляваха — ах, твойта мамица, да ми беше дошла преди десетина години. Преди двайсетина...

Мисълта, че май трябва да се откаже, за пръв път през живота си, го разстрои повече от страха. Облиза устни, налегна към наведения борд и се опита с лакът да хване веслото. То само го ръгна в ребрата и продължи да тропа и да трепти като живо.

— Ти ще омекнеш — каза старецът гласно. — Ей сега ще омекнеш, подир малко.

Но рибата съвсем не омекваше. Тя теглеше още по-бързо и силно. Съвсем като онзи Сантяго, от книжката на Ърнест Хемингуей, но без да се сеца в момента за него, нашият старец започна да отпуска въжето; без да му жули ръцете; защо ръцете, като дебелият борд на лодката са затуй?

Работата бавно и съвсем малко се облекчи. Но това беше от голямо значение за слабите кокалести ръце — усмивката, с която през последните двайсетина години той все пак побеждаваше всичко, започна поляка да изменя уплашеното лице.

Пътуваха така. Отляво и малко назад той видя дългото блато към Зимнич. Пушеше му се, само че нямаше как. Кроеше хитър план, когато наближат Вардим.

И друг път бяха го водили тъй едри моруни, но в повечето случаи те теглеха срещу течението и скоро се изтощаваха. Веднъж кърмакът беше се забил дълбоко навътре, в областта на хрилете, рибата (двеста и осемдесет килограма) бързо загуби кръвта си и за десетина минути умря.

Това чудовище сега теглеше по течението и му беше лесно. Островът наближи, вече час и нещо лодката се мъкнеше, а признаци на омекване нямаше. Все пак стана това, на което старецът се надяваше — рибата мина отдясно, не в талвега. След един километър я очакваше теснината между малкото островче и Вардим или пък между него и брега. Реката тук бе плитка и дъното пясъчно-тинесто. Той дотогава щеше да освободи непременно едната ръка и да отклони лодката тъй, че въжето да облизва това дъно. Да се вреже в него и тегленето да стане много по-трудно. Но все пак възможно, за да не каже въжето изведнъж „бримм!“ — и всичко да отиде по дяволите. Неведнъж дунавският Сантяго бе късал въжета — особено в младите си години, когато погрешно се опитваше да се бори със сила — и моруните си отиваха, за да умрат с кърмака в устата мърцина.

Рибата влезе между малкото островче и Вардим. Старецът не успя да освободи нито една от ръцете си за веслото. Тогава прехвърли отново крака си зад ниския наклонен борд на лодката и с неподозирано бясно желание, със силата на цялата река в него — река от спомени, близки, победи, провали, болки и надежди — започна борбата с реката около него.

Въжето близна веднъж дъното откъм малкото островче, после още веднъж. Така беше далеч по-добре, отколкото откъм Вардим, където имаше коренища. Рибата спря за момент и човекът леко, като котка, преметна въжето около другия си крак. Грабна веслото и още налегна към сушата. Той извика от радост, когато усети, че поне десетина метра от въжето бяха връзани в тинята и повтори:

— Сега вече на майната си ще идеш!

Извади си крака, разтри го и го сви да го топли. Смело прехвърли въжето и през гърба си, за пълна сигурност — готвеше се да пали цигара. Тогава рибата дръпна изведнъж и го повали в лодката по очи. Като детенце, което е шляпнато зверски в тила. Кръстът му изпука, едното му ухо тутакси се затопли. Той изпсува люто, като панически отново се вкопчваше за въжето.

Пак пътуваха — малко по-бавно и тежко отпреди. Кръв имаше и по носа му, това го ядоса докрай. Обърса се в рамото си и изпсува още веднъж. Въпреки усилията му и всички надежди, лодката постепенно се отдели от брега, въжето се опъна пак в чисти води и пътешествието продължи тъй, както бе и започнало — сега към румънския бряг.

И рибата нещо кроеше отдолу, разбира се, и тя на нещо свое се надяваше там — сега потърси двете малки островчета срещу устието на Янтра. Когато стигнаха и до тях, влезе в протока помежду им и спря.

Човекът отново опита своето и прекара въжето в тинестото дъно — сега без рискове да бъде тъй грубо съборен.

Рибата кротуваше. Имаше време и възможност за една цигара. После за още една — те много стояха тук и така. Кръвта по носа и по ухото му беше засъхнала, кракът май се постопли. Колкото до болките в кръста, в ръцете и в краката, те бяха нещо нормално много отдавна. „Работата е да им свикнеш — мислеше старецът. — Кога по-силни, кога по-слаби, свикнеш ли им веднъж...“ Той мислеше това в добро настроение — чакането за него беше изгодно. Представи си желязната

кука в устата на рибата, раната и кръвта, която нямаше как да не изтича, невъзможността ѝ да се откачи. Усмивката цъфна на сухото му лице. Сравнен с положението на рибата, той беше щастливец, разбира се.

Мина пътническият рейс към Силистра, оттам му свирнаха. Дядката не даде никакъв знак — не му трябваша ортаци тъкмо сега.

Стояха много така, слънцето бавно залезе.

— Ще те измъкна, та ако ще и утре по това време — каза дунавският Сантяго и поклати глава. — Не си ми сефте.

По тъмно рибата тръгна полека и се насочи към талвега на реката. Стана студено. Отчаяно стана и крайно уморено, но пред човека нямаше никакъв друг избор.

Не можеше човекът да се откаже — да пропилее накрая целия си живот. Така го чувствуваше. Така беше изтекла реката на неговите мечти отпреди толкова много години — с приливите и отливите на тяхното бавно осъществяване, с огромните като сънища риби, с буците лед сред мъглата, с тънкия вятър от Влашко и белите вълци в тръстиките, с неописуемите слънчеви зайчета по нежно надиплената ѝ повърхност.

Да се откажеш, а? Да оцапаш всичко, каквото си правил в живота си. Да се предадеш — тоест да умреш, докато още живееш. Така ли?

Жив беше старецът, както той си разбираше думата — ето го, на. В лодката, на въжето, над рибата, зад нея. А у дома — с нея. Покашля се, ощипа се, отново запали цигара. Видя по звездите, че е към полунощ, и разбра, че така ще се осъмва.

Студено беше, ужасно студено и кокалестите ръце и крака вече никак не го слушаха. Но рибата омекваше и скоро щеше да свърши. Да свършва и животът, ако ще (някой ден той нали тъй и тъй ще се свършва?), но без да си се отказал от битката. „Това е всичко. Ако ще и тука да ми е краят.“

Съмна бързо и радостно — рибата спираше често и трудно потегляше. Накрая сама се насочи към русенското пристанище. „Има бог за таквиз като мене, има бог!“ — повтаряше си наум старецът и се молеше да не заспи и да не падне.

Когато видя първите хора по брега, опита се да изсвири с уста. Едва се чу сам и затова почна да маха с ръка.

Без друго една лодка се отлепи от кея и вече бе тръгнала срещу него.

Само след половин час всичко на този бял свят бе пак по местата си.

Рибарите изтеглиха шестстотин и осемдесет-килограмовата моруна, старецът хапна топла чорбица и обу два чифта дебели домашни чорапи, които веднага му дадоха. Чудовището се оказа и женско — онзи хаплю и неговите приятели от „бо монда“ наистина щяха да ядат черен хайвер.

Ах, всичко наистина беше на своето място в този живот, както отколе и завинаги — старецът още обираше остатъка от чорбицата, когато усети лудите, вечните, страшните гласове в глъбината си и даже реши да се обръсне.

Докато цялата растяща тълпа гъргореше силно възбудено около моруната, той пое леко по стръмната уличка нагоре и скоро се озова пред бръснарницата. Тя беше още затворена. Запали цигара. Премигна срещу слънцето. Сети се за Сантяго от книжката, усмихна се и се обърна към витрината на бръснарницата, където имаше високо огледало, надписи „Къдрене Вела“ и смешно изрисувани бели кокони с червени коси.

Амалгамата на това огледало беше напукана от времето и то всъщност оглеждаше на петна. Например: две големи дупки под челото и една над брадичката — пълна със зъби. Два дълги кокала от раменете надолу, завършващи с големите малки по пет кокалчета — до коленете. Пищялките във вълнените два чифта чорапи, под мокрите дочени гащи. И отдавна скърцащият таз.

Така се видя тука дунавският Сантяго, усмивката му се обтегна още веднъж и той най-сетне разбра голямата разлика между себе си и онзи далечен Сантяго, който му бе дал прякора.

На онзи рибата бе оглозгана до скелет — от акулите.

Този бе оглозган самият — от голямата, вечна човешка река на грижите и мечтите, на най-обичните близки, на неудържимите страсти и съкровени възжеления.

Реката, към която човек сам се стреми.

ДРУГИТЕ

Картината, която и сега живееше дълбоко в очните дъна на Иван Хайдутов, бе проста колкото всяка от избелелите фоторепродукции по стените на бащината му къща в далечното и малко провинциално градче: странно чиста водна повърхност; огромни дървета нагоре и огледани в нея надолу; бели платна в далечината, под тънкокрили, дългошиести птици; тесен мост с каменни лъвове — за замечтаните (даже прегърнати) пешеходци. Но обстановката, в която той, инженерът, трябваше да изрисува тази картина чрез линии, цифри и коефициенти — разкрячен унесено пред статива, — бе повече от сложна.

Ето как.

Стаята за четиричленното му семейство (три на три и дващест, но малко съкратено поради еркера) беше побрала: три легла и детско кошче; маса за хранене, за гладене и за книги; ваза за цветя — сватбен подарък, в която още оттогава се ширеха три сухи и сантиментални тръна; комбинирана печка за готвене и отопление; лавица за учебници и книги с фантастика; удобен стар фотьойл (артистично издънен) до сгъваемата сушилка с развято по нея детско бельо; две табуретки „за гости“ (все още неупотребени) и въженце над печката с още пране; между, над и под всичко това — огромни детайли от четвъртия конструктор на шестгодишната първородна Мария, с които тя непрекъснато играеше, докато братчето спи, татко чертае, а мама: готви, пере, наглежда бебето, простира и наставлява всички по принцип, разказвайки нервно как живеели днес другите хора.

Под другите Яна Хайдутова — бивша Стоянович — разбираше главно госпожа и господин Стоянович (нейни родители и сега вид съквартиранти), благородни възрастни хора, разположени в другите три стаи и кухнята от същата къща, а също така Яна разбираше и визираще другаря Виктор Попов и неговата съпруга Елена — бивша Хайдутова — родна сестра на разкрячения сред хаоса и пред статива Иван.

Добре живеели другите, твърдеше Яна, което естествено значеше, че те, Хайдутрови, живеят зле. Правели всичко каквато си искат, другите, което пък значеше, че те, Хайдутрови, не правят, общо погледнато, нищо.

Така мъжът, бащата, инженерът, зетят на г-н Стоянович и роднината на другаря Виктор Попов нямаше какво особено да възрази на жена си, освен в редки случаи (кротко усмихнат) да каже, че другите, общо взето, са: глупави, неморални, безсъвестни, алчни и груби. Което по същата логика, раждаща обвиненията по невидимия и оскърбителен път на вечните Янини приказки около другите, би трябвало да значи, че те, Иван и тя, са: умни, морални, съвестни, щедри и деликатни.

Само веднъж той се бе опитал да ѝ обясни това, като си послужи не с логика и силогизми, а със самите думи, но тя тогава се изсмя цинично в лицето му и веднага се скараха. Бързо се стигна до плач и до следната паметна декларация, изказана много високо от Яна:

— Омръзна ми да съм умна, морална, съвестна, щедра и деликатна! Предпочитам да съм глупава, неморална, безсъвестна, алчна и груба, но да живея добре!

Иван тогава не обърна фатално внимание на всичко това, отдал го на основателната ѝ ярост, но после твърде дълго си мисли: това ли наистина са условията да се живее добре и дотук ли (както при него) водят качествата, които човек толкова умилен препоръчва на себеподобните?

Цяла криза изживя по това време човекът, докато най-сетне реши, че мъртвият свят на неговите камъни, руди, води, язовири е за предпочитане и той с нова любов, с нокти и пак се закопчи за него.

Ето го — в събота вечер дори — разкрячен в хаоса пред статива, със зяпнали очни дъна срещу чертежа, замаян от хубавата надежда да им представи най-сетне един такъв проект, че...

Осветлението угасна и в същия миг се чу гласът на г-жа Стоянович:

— Иване, бушоните, Иване.

— Да — каза той и излезе от стаята да ги оправя.

Бебето се разрева. Яна отиде да го подруса и да му обясни как татко сега ще сложи една жичка и лампичката ще светне.

— Той слага по четири жички и пак не стигат — обясни Мария...

— Ти само гледай да мръднеш и да събориш нещо, чуваш ли!

— Чувам — с автоматично същия тон каза Мария. — Не съм глуха.

— Донеси ми жички, Мария — каза бащата откъм антрето.

— Мама не ми дава да мърдам.

— Донеси жички!

— Занеси на баща си жички!

Момиченцето занесе жички, без нищо да събори в тъмното, бащата оправи бушоните и лампата светна. Но докато той застана пред статива и въздъхна, тя пак угасна.

— Нищо — каза инженерът с голямо спокойствие, от което имаше нужда, и отиде повторно да оправи бушоните. — Жичките, моето момиче.

— Да, татко — каза Мария и след секунда се чу трясъкът.

Стативът беше съборен, Мария бе паднала заедно с него. Майка ѝ веднага намери кибрит, драсна клечка и зашлеви детето. То се разрева силно, тутакси съпроводено от дебелия глас на малкото братче.

— Може ли няколко жички? — със съвършено спокойствие попита бащата откъм антрето. — Застанал съм на един крак, ако обичате.

Щом лампата светна отново, г-жа Стоянович дойде и вдигна скандал на дъщеря си на тема възпитанието на децата. Накрая каза:

— Не мога да си представя какво ли би излязло от тебе, ако на времето аз се бях държала така, както сега ти се държиш с дъщеря си.

На което Яна отговори с някакво стръвно, макар и прикрито удоволствие:

— Предпочитам да е станало каквото и да е друго от мене, но не и това, което е станало.

Г-жа Стоянович рязко промени израза на лицето си и удари вратата на излизане.

През това време Иван беше изправил статива, беше погалил Мария по косицата — излезе след тъщата и запали цигара на двора, под прозореца.

— Така всичкият дим влиза в стаята — каза Яна.

Той продължи да пуши на двора, до прозореца и след малко каза:

— И двата пъти не можа да намериш кибрит, да ми светнеш да оправя бушоните. А когато реши да плеснеш детето, намери.

— Казах ти: така всичкият дим влиза в стаята!

Иван се върна в стаята с цигарата и продължи да пуши, загледан в чертежа на статива.

— Какво правиш? — попита Яна с тон на човек, който вижда нещо, в което е невъзможно да се повярва. — Искаш да ги доотровиш ли?

— Напротив. Според твоята логика димът сега трябва да излиза навън. Щом отвън идва навътре...

Все пак този кротък баща, инженер, зет на г-н и г-жа Стоянович и тъй нататък хвърли цигарата през прозореца и взе един от многото си остри моливи.

— Поне работи, щом ще работиш! — каза жена му.

— Моля ти се, поне не ми казвай кога да работя и кога не. В края на краищата това тук не е трап, да се изкопае с лопатата.

— Знам, че не е трап! Но знам и това, че след като в службата си чертал осем часа и вечерта продължаваш пак, ще бъдеш изнервен, разбира се! И аз ще бъда изнервена!

— Не съм изнервен.

— Но аз съм!

— Да де.

Яна хвана Мария за ръката и я заведе при баба й. След това грабна кошчето и го изнесе също, балансирайки през много препятствия по пътя до вратата. Върна се, запали цигара и се настани в царствения, артистично издънен фотьойл. Каза:

— Зная, че се измъчваш с нас.

— Не съм казал такова нещо.

— Ти не си казал, но аз го казвам.

Иван сви рамене. После остави молива, обърна се към жена си и произнесе много бавно:

— Ако още веднъж удариш детето без причина, ще си взема шапката и ще се чупя нанякъде.

— Можеш да го направиш и без да удриям детето.

— Зная, че мога, разбира се. Но аз ти казвам при какво условие ще го направя.

Тя му обясни, че усеща скритото в него, той се усмихна и най-неочаквано се наведе да я целуне, но в този момент г-жа Стоянович нахълта в стаята с разширени от ужас очи, за да им съобщи, че Мария

е влязла в стаята на вуйчо си. Веднага след това се върна обратно и доведе момиченцето (отново разплакано) да потвърди, че е извършило престъплението наистина. Думата престъпление беше нейна — на г-жа Стоянович, — употребена тъкмо когато бе воден последният паметен разговор за заключената стая на вуйчото.

А работите с тази стая стояха така.

Тя беше съседна на стаята на Хайдutowи, добре мебелирана, хладна и запердена — запазена за брата на Яна, Драган. Самият той беше на работа в Родопите, също геолог като Иван. Четвърта година майка му държеше стаята заключена. „Щом като имам стая за чуждите, трябва да имам и за сина си!“ — бе казала тя и Иван Хайдutow успя да не попита нито нея, нито жена си кои са „чуждите“.

Защото знаеше това.

Мария се хвърли и прегърна коленете на баща си.

— Защо бе, татко? — попита я той. — Нали сме се разбрали да не влизаш в тази стая? Нали знаеш, че никой от нас не влиза в нея?

— Знам, че е заключена и натиснах дръжката така — каза детето. — Само така.

— Как? — извика г-жа Стоянович.

Мария се разплака.

— Как си я натиснала? — тихо попита и баща ѝ.

— Ей така бе, татко! Не знам защо.

— Значи тя беше отключена.

— Да.

Иван се обърна към своята тъща и меко я помоли да държи стаята заключена, да не се изкушава детето. Г-жа Стоянович изтърва едно „Пфу!“ и излезе от стаята, за да донесе кошчето с бебето.

— Утре и него ще го научите да намира към стаята на сина ми! Знам! Но аз...

Тя излезе, като ги остави да гадаят какво ще направи, ако децата продължават да живеят с порочната мисъл, че са си у дома — при мама и при татко, и при дядо и при баба. Междувременно Яна бе угасила цигарата си и бе обърнала гърба си (подреждаше безкрайните гащички и ризки), за да не участва във всичко това. Когато чу, че майка ѝ излиза от стаята, отиде до прозореца и дълго гледа навън.

Иван Хайдutow освободи дъщеря си от прегръдката и излезе да пуши навън. Далеч от прозореца — по двора, по тротоара, в светналата

съботна вечер.

Само след десет минути (в кварталната градинка, ужасно по-стар от двайсетгодишните, които се целуваха из шубраците, неспасяемо помлад от четиридесетгодишните, които отиваха или се връщаха нанякъде, добре облежани в колите си) той, Иван Хайдutow, отново се питаше, пак, както преди петнайсет години, когато бе дошъл в този град, за да се превърне от едно провинциално нищо в минен и хидроспециалист, който ще даде голямата си човешка сила на този свят, защото... Пък тогава се питаше както и сега: какво съм, къде съм, как ще ми изглежда всичко това след петнайсетина години, защо не мога да разбера още сега онова, което тогава ще зная, и да избягна всичко това, в което сега вярвам, а после ще се окаже, че е било грешка?

След още двайсет минути (пред киното, в тълпата, с която нямаше нищо общо и от която никой по нищо не можеше да го отличи) пак той, Иван Хайдutow, който след два часа щеше да вземе от знаменитата стая куфара си — оставен от последната командировка готов, поради липса на време да се отвори и поради липса на място за неговия багаж — и да тръгне почти без посока в нощта, знаеше с голяма яснота, че нещо трябва да се направи, на всяка цена, та да могат нещата да останат тъкмо такива, каквито живееха в него отдавна и дълбоко.

Отдавна — до корена на дедите му.

Дълбоко — под очните му дъна.

Беше се отдалечил в разходката тази съботна вечер — докато се прибере, успя да превърне в решителна злоба всичко онова, от което се състоеше благият му и кротък характер.

За децата изчезването му щеше да бъде още една командировка. Те пак толкова (а и повече) щяха да го обичат и той щеше да бъде посилен и по-хубав в сладкото очакване, отколкото в притеснената близост.

Яна щеше да пореве, след това да си отдъхне — едно гърло по-малко. И един кат мръсни дрехи по-малко. На мястото на статива му чудесно можеше да постави семейната ваза със сантименталните тръни.

Г-жа Стоянович нямаше нищо да усети, както обикновено — всичките ѝ чувства, усещания и сънища бяха заети с Драган.

Г-н Стоянович, този мним аристократ, който все още, трийсет и пет години след 1944, вярваше, че е по-важен начинът, по който се поднасят думите, отколкото значението на самите думи, щеше просто да състави една фраза по повод внезапното изчезване на зетя, която щеше да има за цел не да оправя нещата, а да изрази тъкмо неговите, на г-н Стоянович, схващания и отношение към такива постъпки — превъзхождащи многократно, разбира се, всичко възможно в главите на днешните млади.

И той, Иван Хайдутов, съпругът и зетят, бащата и инженерът, синът на малкото провинциално градче и на цветните, избелели незабравими фоторепродукции по стените на порутената бащина къща, изпълненият с огромни планове минен и хидроспециалист, бе прав в своите предварителни размишления. Поставен в средата, която го окръжаваше, той почти във всичко беше прав (затуй бе кротък и търпеше) и само една огромна истина още не знаеше: че небесните водни повърхности; мините, магистралите и тунелите; суперзвуците и ужасяващите нови енергии; смайващите машинарии и безпогрешните мозъци от жички не са всичко онова, с което днешният свят щеше да бъде спасен и оправен.

И все пак, когато след половин час взе куфара и шапката от знаменитата стая на булевард „Георги Софийски“ (децата спяха и двете, Яна бе утихнала с превръзката през очите срещу комари), успя по интуиция да посегне спокойно, да скъса любимия си проект съвършено безцеремонно и даже да каже убеден:

— Няма такава картина.

И излезе.

Сега всъщност — по улиците отново — той прецени какво би се получило, ако би преценявал нещата, без да е сам той в средата им.

Един добър инженер, женен, с деца, в стая у родителите на жена си. Без особени заслуги за нищо. Без особени провинения в нищо. С огромни надежди и вяра в живота, с ужас, че той си отминава полека, а нищо от тези надежди не се появява реално на хоризонта. Човек на трийсет и две — от кой да е град в днешна България, от кой да е прозорец на безлично еднаквите блокове.

(А не искаше да е такъв.)

Една отдадена на младото си семейство съпруга — бясна от грижите, в които се бяха превърнали любовта ѝ и най-нежните ѝ

мечти. Млада и хубава жена, която чудесно можеше да излиза като другите сутрин, да пие кафето си в службата (в десет часа на сладки приказки за снощния филм, за новата секретарка на генералния), да обядва в стола нещо, което други са ѝ сготвили, и да чака единствения миг осезаема свобода — известен от звънеца за край на работното време. И затуй ли, че нямаше миг свобода (подобно на политика, на писателя, на художника — лишени от отпуската и пенсията завинаги и фактически, защото: как да избягаш от себе си? — но компенсирани, макар и различно, със славата и парите, които завинаги и фактически ги придружаваха, защото: тъй е направен светът, тъй вероятно и ще бъде), затуй ли тя, Яна, всеки ден трябваше да казва на инженера със сто и трийсет лева заплата: „Остави някой лев да купя нещо или ти виж какво можеш да вземеш на връщане?“

(А беше завършила медицина.)

Двама старци от миналото, които по принцип мразеха времето, което им донесе болестите. Не неговия дух, разбира се (в който без друго не вярваха) — просто годините, които не им се услаждаха с нищо, освен с меланхоличното патиниране на старите спомени. Тъща, която отваряше внезапно вратата с надеждата да види дъщеря си и зет си един върху друг на леглото, и тъст, който по всички възможни поводи (и земетресението, беше използвал за това) непременно искаше да докаже, че да си млад, изобщо нито е толкоз прилично, нито пък вече модерно.

(А бяха много по-буйни на времето и бяха живели далеч по-добре.)

Две деца, които имаха право да живеят разкошно — не по-малко право, в никой случай, и от децата на иранския шах.

(А бяха се родили с фамилното име Хайдutowи.)

Виж, тази картина я имаше. И тя с нищо особено не би го засягала, ако сам той не беше в средата ѝ.

Но сега не беше. Вървеше по улицата полека, с куфара в ръка и всъщност с възбуждаща го, незабележима усмивка се чудеше накъде все пак да поеме.

В един разкошен апартамент може и нищо да не се прави.

Може още човек да си изреже ноктите с удоволствие (защо са му вече?) или просто да минава гол покрай огледалото. Разбира се, нищо

не пречи на дебелината на креслото да има една хубава книга, а върху малката мраморна масичка — лед и уиски.

Виктор Попов беше избрал последното — с крака върху същата масичка четеше и от време на време посягаше към кристалната чаша до него.

Жена му си правеше „маска — нивея“ в банята; когато най-сетне свърши, влезе в хола и го попита:

— Кога ще си лягаме?

Той нищо не каза и тя му подсвирна.

— На тебе говоря.

— Какво каза? — дигна глава Виктор след малко, когато тя отиваше към спалнята.

— Нищо.

— Аз чух, че каза нещо.

— Тогава какво е то?

Виктор се зачете отново и тогава чу ясно:

— Сипи и на мен малко уиски.

Той стана, наля прекалено внимателно на жена си, подаде чашата и каза:

— Чиърз, Еленке!

Двамата след това дълго мълчаха, привидно без никаква мисъл у никого, след това Виктор отново взе книгата и се унесе по нея.

— Докога мислиш да живееш с измислени личности и съдби? — попита Елена зад гърба му.

— Докато моите собствени станат достатъчно интересни.

— Те не са ли?

— Кои?

— Личността и съдбата на другаря Виктор Попов. Не са ли достатъчно интересни?

— Може би да, но погледнато отвън. На самия мен — вече не особено.

— Даваш ли си сметка, че това е началото на остаряването?

— Вероятно.

Той продължи да чете, но жена му нямаше с какво да се занимава в спокойната съботна вечер и седна на облегалката на креслото му.

— Защо не си пуснеш телевизора? — предложи той меко.

— Не ми се гледат глупости. И ми писна от тези размазани жълто и лилаво.

— Първо, в събота програмата по правило е приятна. Второ има хора, които нямат дори черно-бели телевизори.

— Да си купят.

Той въздъхна и ѝ предложи да чете книга — ето така, както прави самият.

— Не ми се четат глупости.

— Тази е хубава книга, в ръцете ми — каза Виктор. — Приятна.

— Четох я. Не ми е интересна.

Най-сетне той остави книгата и скръсти ръце на тила си. Каза:

— Може би и това е начало на остаряване, но всичко, което е извън и далеч от моята работа, ме забавлява. Отпускам се. Почивам си, може би. Омръзна ми да мисля професионално за растящите нужди на растящото, с растящи претенции мързеливо човечество.

Той стана и отиде към блестящото барче да си вземе цигара. След малко каза през дима:

— Имаш много поздрави от Турлаков. Забравих да ти кажа, като вечеряхме. Специални поздрави.

Елена с нищо не даде вид, че е чула. Виктор повтори:

— Той сам се изрази така. „Специални поздрави на семейството.“ И тъй като нашето семейство се състои от мен и от теб...

— Благодаря — каза Елена. — Кажу ми, че е много дебел.

— Нали знаеш, скъпа, че не обичам да се говори така за хора, които аз уважавам.

— Аз го казвам само пред тебе.

— Няма значение.

— Но той не е и тънък, дявол да го вземе! Защо се правиш на луд?

— Не се правя на луд, а ценя този човек. Твърде много неща зависят от него, ако ми позволиш така да се изразя. Включително и твои неща. Не само мои.

— Това не ми пречи да виждам, че е дебел като свиня.

— Говориш глупости.

— Нерез!

— Кой?

— Той.

— А не ти ли е неприятно, скъпа, че тъкмо от един нерез зависят толкова много от важните ни неща? Разбираш ли какво искам да кажа сега?

— Абе какво ми зависи толкоз от него?

— Почти всичките ти неща, казах. Не си ли се сещала и сама?

— Добре, сетих се. Сега ще му се обадя по телефона, да го питам кога най-сетне ще спим заедно.

Елена наистина решително се засили към телефона и вдигна слушалката. Виктор познаваше нрава ѝ — усмивката му се вкорави на лицето. Каза объркано:

— Какво бръщолевиш?

— Не чу ли?

— Чух, но... С кого искаш да спиш?

— С тебе, глупчо! Нали всичко зависело от него. Искан да го питам кога най-сетне ще легнеш при мен. Писна ми от твоята работа и от твоите книги, честна дума!

Виктор енергично скочи, взе слушалката от ръката на жена си и като я остави на мястото, посегна да я целуне. В този момент телефонът иззвъня.

— Остави го! — почти извика Елена. — Хайде, целуни ме и после се сети да направиш това, за което мечтаят всичките ти плешиви началници!

Виктор Попов целуна набързо жена си и все пак вдигна слушалката. След деловото, дежурно, толкова изпечено негово „да“, той вдигна вежди наистина изненадан и попита:

— Да не се е случило нещо?

Нищо особено не се е случило, за съжаление, каза му Иван Хайдутков от другата страна на жицата, освен това, че след малко ще се видят. Виктор нямаше време да пита още нещо, тъй като сигналът „свободно“ се чу по най-безцеремонен начин и докато обясни на Елена, че негова светлост брат ѝ е звъннал по това време, звънна се и на вратата.

Елена посрещна брат си с един куп въпроси, на които той отговори с една въздишка; след това остави куфара си в средата на хола и се излегна в удобен фотьойл. Видя шишето с уиски и направи

знак да му наляят. Виктор се разчевръсти — когато чашите с уиски и лед бяха в ръцете на тримата, каза:

— Радвам се да те видя у дома, ако ще и посред нощ, разбира се. Как са децата? Проектът на язовира върви ли? Яна какво прави?

— Умирам за този звук — каза Иван Хайдutow, като клатеше чашата до ухото си.

— На леда ли?

— Да.

Виктор също разклати своята чаша до ухото си, но Иван направи горчива гримаса.

— Първо, чашата трябва да се хване съвсем долу. Второ, ти не си пасал кози като малък. За какво може да ти говори този звук?

Виктор се засмя. Елена хвана чашата си ниско, разклати я и се заслуша. Каза замечтано:

— Така звъняха хлопките на нашите кози сутрин, когато ги подарвахме с брат ми към „Отлака“.

— И вечер, когато ги прибирахме от „Коканча“.

— „Петалото“ каза Елена и лицето ѝ светеше радостно.

— „Ранча“, „Диненищата“ и „Дикчан“...

Виктор Попов вече се смееше с глас.

— Ужасно сте ми симпатични — каза той, — когато започнете да се прехласвате по вашите кози спомени. И с тези перуански имена на местностите ви. Аз помня само „Кринерото“, където изтървах онзи, стария „Опел“. Заради един суяк.

— Ние го наричаме лалугер — каза Елена. — А на „Кринерото“ извира най-студената вода в целия свят! „Крио“ и „неро“. Лед и вода, ако ми позволите да знам поне толкова гръцки.

Иван отпи дебела глътка и каза на Виктор, че е щастлив, защото не помни на жена си сополите от онова време. Тя каза, че Яна също така е щастлива, защото не помни ушите на своя съпруг и начина, по който майка им на времето ги стържела с нож. След това тримата утихнаха и на повторното запитване от страна на Виктор какво се е случило с проекта, Иван отговори със същия небрежен и занесен тон:

— Стената на моя язовир не издържа, Виктор. Спука се и иска сега да ми завлече семейството.

— Ти затова ли избяга? — попита Елена. — Да се спасиш.

— Къде може да избяга човек, който добре знае, че спасение няма? — попита на свой ред брат й, като със същото движение показа шишето.

Виктор му сипа с удоволствие и му сложи четири големи парчета лед.

— Ето, да си послушаш пак стадото.

— Мерси — каза Иван. — А също така мисля да питам дали може да спя тука.

Елена се засмя и каза, че за брат й има едно легло при нея, поне докато е жива. Той поиска да го събудят в четири.

— Толкова рано? — попита Виктор.

— Говоря за другото четири — каза Иван. — Следобедното.

— Ами на работа?

— Няма да имаш удоволствието да ме видиш на работа утре, другарю началник.

Виктор се засмя и каза, че сутринта ще пият кафе заедно и ще отидат на работа с колата. Иван поклати спокойно и много убедително главата си.

— Специално утре трябва да изчертаеш четвърти обект и разклонението към каскадата — каза Виктор. — А ако след това искаш няколко дни отпуска, веднага ще ти подпиша.

Иван повтори, загледан в краката си, че няма да ходи на никаква работа и няма да чертае никакви обекти и разклонения към каскадите. Помоли Виктор, който му беше наистина прекият началник в службата, да си представи, че е умрял внезапно.

— Но ти не си умрял — наивно каза Виктор Попов.

— Умрял съм! — извика Иван. — Точно това е всъщност истината, аз съм напълно умрял. И никой да не ме съживява до утре следобед, вече повтарям сто пъти.

Той погледна кушетката в хола, която сестра му застилаше и започна да си събува обувките. Отвори уста да обясни на Виктор, че отива в Родопите, да търси Драган и да уредят някак си работите с прословутата заключена стая, но се отказа. Махна с ръка и започна да си разкопчава ризата.

— Не мога да те пусна утре, честна дума — каза Виктор. — Няма кой да изчертае четвърти обект, а без него ще провалим и цялата работа на другите.

— Аз мога да бъда на работа и нищо да не свърша, нали знаеш? Не съм ли ти казал, че съм републикански шампион по симулиране на заетост? Може би съм европейски и световен.

— Това го знам — меко и оскърбително каза Виктор. — Но ти по-рано не беше такъв. В началото работеше по-добре от всички останали.

Иван свали панталона си (в безцеремонността на движенията му имаше нещо, което издаваше удоволствието да прави така), легна и с неочакваната сила на един непознат цинизъм у него, обясни как това време е минало, как сега само имитира, че работи, брой мухите, мисли си за планетите, за хлорофила в листата и слуша как кръвните му телца обикалят из организма му. Много часове бил отделил например да си представя как рибите дишали с хрилете си, а също и да се пита има ли минало и бъдеще или всичко е едно настояще в движение (например по елипса) и ние не можем да разберем това, както не можем да разберем все по-очевидната истина, че време и пространство също няма и тези две думи са само условни обозначения на нещо, което е едно и ние хабер нямаме от него, тъй както например материята и енергията са всъщност едно и ние не сме много далеч от възможността да го схванем. Той пи още (облакътен в леглото си) и продължи да обяснява с растяща страст, как в един институт — не само в техния — общо взето, работят трийсет или четиридесет души специалисти и целият техен моралски труд, всеки успех и всяка сполука се отчитат на един или двама-трима началници (такива като зет му Виктор Попов) и тези двама-трима се бият в гърдите и обират лаври и каймак все по-жадно и грубо, но той, Иван Хайдутков, отдавна и твърде добре е разбрал този механизъм и повече не желае да участва в него.

Виктор заяви с променено лице, че това са направо противодържавни приказки, каквито той не желае да слуша, също така всичко това било безотговорно и лекомислено отхвърляне на колективния метод — на неговите фрази Иван махна с ръка отегчено и също каза, че не желае да ги слуша, защото щял да повърне.

— И ти възнамеряваш да броиш мухите на работното си място, така ли? — попита Виктор, когато Елена ги остави с рязко понижено настроение и отиде да си легне.

— Точно така — каза Иван. — Аз броя мухите. Зная ги вече по имена. Като им свирна и те кацат върху носа на началника! Да има и него какво да нервира.

— И не ти е неудобно, че ти плащат за всичко това.

— Плащат ми... Колкото да не умра.

— Ама и ти им бачкаш, колкото да не заспиш.

— Точно така. И без мене „колективният метод“, както го разбирате вие...

— Кой ние?

— Другите — каза Иван Хайдатов. — Не тия като мене.

Виктор мълча дълго, седнал срещу леглото на Иван. След това стана и каза:

— Ужасно си се променил. Нещо е станало с тебе.

— Точно така — каза Иван и също стана от леглото. Докато си вземаше полека дрехите от стола, продължи: — Ужасно е и много отдавна е станало. Стисках го; но... до едно време. Нали ти казах, стената на язовира се спуска.

— Какво правиш сега?

— Обличам се, другарю началник. Обличам се и тръгвам на война за себе си. Знаеш ли, Виктор, открих, че аз цял живот се бия за другите. За приятелите, за обществото, за родителите си, за жена си, за децата си... За родителите на жена ми, за мъжа на сестра ми... За язовира, който ще напоява някъде нещо, за тунела, по който ще тече за някъде нещо, за рудите, които...

— А аз за кого се бия? — попита остро Виктор. — За какво отговарям и за какво се будя посред нощ изпотен? За плана, за милионите, за онова, което е труд на целия институт.

Иван му махна с ръка да млъкне и продължи:

— Един наш роднина, жена ти го знае, веднъж ми каза, че знаел цялата философия на човечеството за всички времена. „Ще караме, ще вараме, ще въртим, ще сучим, ще гледаме за нас да е добре!“ Това е неговата сентенция. Добре, че се сетих. Казах ти, тръгвам на война за себе си. А колкото до твоите вечни приказки, ти чудесно можеш да пишеш вече статии за вестниците. Ей тия, дето ми ги бръщолевшиш, ако ги натракаш на машината, ще излязат като от калъп. Ще станеш освен това, което си, журналист и половина.

Той вече беше облечен — взе си куфара и тръгна.

— Чао — каза от вратата, намигна на Виктор Попов и я трясна.

Миг след това Елена се появи в хола по нощница и остана, загледана в очите на мъжа си. Той сви рамене.

— Защо го пусна?

— Не мога да го вържа с въже. И... ми писна да гледам как ме мрази.

— А ти го обичаш безкрайно, нали?

Виктор отново сви рамене. Елена пребледня и каза твърде високо за среднощния час:

— Брат ми е ужасно добър и честен човек!

— Зная, но... това се отнася повече за предните години. Сега го намирам твърде променен.

— И ти ще се промениш още повече, ако живееш при неговите условия!

— Да си създаде по-добри.

— Казах ти: той е ужасно добър и честен!

— Това ли му пречи да си създаде добри условия на живот?

Елена отвори уста, но не каза нищо. Вместо това се разплака.

— Или пък това значи, че аз съм лош и нечестен? — каза Виктор тихо и твърде язвително.

— И е мъж! Чу ли! Брат ми е един истински мъж!

Виктор Попов искаше да попита жена си дали това значи, че той самият не е никакъв истински мъж, но тя се обърна рязко и хлопна вратата на спалнята.

Между двете хлопнати врати — външната и на спалнята — Виктор Попов стоеше разкрячен в луксозния хол, загледан към прозореца, зад който живееха другите, наистина, и беше близо до една великолепна, много важна мисъл, но от уискито и малкия скандал не можа да стигне до нея.

Мисълта, простата, че от всеки прозорец навън живеят другите.

Канцеларията в миньорския център не се различаваше от коя да е канцелария на кой да е миньорски център: маса с телефон, скални образци, походно легло, железни оси, лостове, колелета, шише с коняк, празна консервена кутия, смачкани вестници и хартия. И само един стар грамофон с огромна фуния беше нещото, което даваше индивидуалност на тази барака в Родопите.

Иван Хайдutow огледа бавно всичко това, остави си куфара зад вратата и седна на походното легло. То падна, той се зае да го оправя.

— Добър ден — каза някой зад гърба му. — Аз съм Сузи.

Той се обърна и видя как малката, с нещо сърдита и почти детска хубост беше изпълнила каменната и желязна миньорска барака.

— Вие тука ли работите? — попита момичето и остави пътната си чанта до куфара му.

— Не — каза Иван.

— Ами Драган къде е?

Иван сви рамене, намести буцестия тънък дюшек върху пружината и седна отново на леглото.

— Вие него ли чакате?

— Да — каза той.

— Хайде тогава да го почакаме заедно. Аз се казвам Сузи.

— Аз не — каза Иван и слабо се усмихна.

— Защо се държите така?

— Как? — попита той и най-сетне погледна момичето право в очите.

— Лошо, как!

— Напротив, вие влизате и започвате да ми се карате. А аз влизам тук само две минути преди вас.

Момичето извади от чантата си цигари и седна на масата.

— Имате ли запалка?

— Не — каза Иван.

Тя му предложи цигара, като тикна кутийката „Малборо“ под носа му и твърде дълго трябваше да почака така. Накрая той си взе цигара и бавно извади кибрит.

— Защо казахте, че нямате запалка?

— Защото нямам наистина — каза Иван и като че ли отново щеше да се засмее.

— А това какво е в ръката ви?

Той поддържа кутийката до ухото си, погледна я и каза:

— Кибрит, струва ми се.

Даде й огън, запали, тя каза още по-сопнато:

— Така ли мислите да се държите, докато дойде Драган или сестра ми? Вие знаете ли коя е сестра ми? Емилия Зилберщайн. Заместник-началник на обекта.

— Не я познавам — каза Иван.

— А Драган какъв ви е на вас? Приятел? Колега?

Вратата се отвори полека и един куц миньор влезе в канцеларията с тежка желязна ос.

— Добър ден — каза той. — Няма ли никой?

— Здравсти — каза Иван. — Засега няма.

— Ами почакайте ги. Те... То и без това отвън почна да вали.

Айде.

Миньорът излезе, двамата дълго мълчаха след него. После Иван погледна шишето с коняка и с пръсти каза на момичето: „Я го дай насам“. Сузи веднага разбра всичко и каза, че от сто години не е виждала шише коняк с коркова тапа. Но тя имала тирбушонче, ей сега щяла да го извади. Наистина опита да бръкне в пътната си чанта, но ципът заяде.

— Какво стана?

— Той така се заяжда.

Иван поиска с пръсти и чантата, която получи, и отвори. Сузи намери вътре ножчето с тирбушончето — след малко оплакна и две чаши. Когато се чукнаха, тя артистично, но с явна обида попита:

— Как се казва господинът, с кого имам честта?

— Иван. Господин Иван. А още по-добре: чичо Иван. Сега вече се знаем и можеш да ми бърбориш, докато съмне.

— Ама аз мога и да си млъкна — каза момичето. — Знаеш ли как сполучливо мога да си млъча?

— Говори си бе, Сузи — каза Иван Хайдутов с въздишка. — Говори си поне ти. Докато си малка. Че после, като пораснеш... Кой ще те остави да си говориш, като пораснеш? Ти си... в правото си сега, да говориш каквото си искаш. И браво на тебе, че оплакна чашите. Тия наши роднини тука съвсем са си занемарили сервизите...

— Няма ли да ми кажеш най-сетне какъв си?

— Нали ме виждаш. Какво да ти казвам. Човек, уж...

— Още един въпрос и ако продължаваш да се държиш така, млъквам.

— Добре, слушам внимателно.

— Какъв ти е Драган на тебе и защо си дошъл тука?

Иван се засмя почти с глас. Отпи глътка коняк, запали друга цигара и каза:

— Сузи, това са два въпроса, моето момиче. Не знам на кой от тях да отговоря.

— На първия.

— Тъй вярно, Драган е брат на жена ми. Вуйчо на двете ми деца. Доволна ли си сега?

— Разбира се, стига това да е истина. Хайде сега и на втория. Искаш ли? Защо си дошъл тука?

— На този въпрос отказвам да отговоря.

— Защо се държиш така с мен бе, човек? Нито се познаваме, нито съм те обидила с нещо... Защо се държиш така, кажи ми?

Иван Хайдутов се загледа в очите на това невероятно момиче и каза съвършено искрено:

— Нямам представа, Сузи. Честна дума.

— Нещо лошо ли се е случило с тебе?

— Не. Не бих казал. Изглежда аз въобще не мога да се държа както трябва. Няма да се учудя, ако наистина излезе така. Гледай какъв разкошен дъжд.

— Аз много обичам дъжд.

— Когато си на сухо, нали?

— Ами да.

— Е, приличаме си по нещо все пак.

— Хайде де, кажи ми какво се е случило с тебе.

— Нищо не се е случило, Сузи. Наистина нищо особено. Бедата по-скоро е там, че нищо не се е случило, разбираш ли? Никога. Изобщо. Така ще излезе накрая.

— Говориш като че ли си на сто години.

— И правилно.

Канонадата от думи между двамата непознати спря изведнъж — както бе и започнала. Като дъжда през лятото — без предупреждения „старт“ и „финал“. Сблъскали се облаците — рукнало. Изтекло — светнало слънцето отново. Мълчаха си спокойно и естествено; Иван Хайдутов пиеше коняк полека; хубавото Сузи пушеше своето Малборо с настървението на осемнайсетгодишните; отвън плющеше родопската хала.

— Ти откъде си купуваш Малборо, чичовото? — попита Иван по едно време.

— От Кореком.

— С долари, а?

— Ти да не искаш с грошове.

Той се засмя.

— Смешно е, разбира се — каза момичето. — Хасковски цигари да си купуваш с американски пари.

— Не е много смешно, чичовото. Де да можеше всичко да произвеждаме тъй, че да не можем да го намерим с пари. Няма да е много лошо, аз гарантирам.

— Абе ти не си ли и ти геолог като нашите роднини?

— Нещо такава съм и аз.

— Тогава защо се мешаш в икономиката?

— Всичко е икономика, Сузи.

— Сигурен ли си в това?

— Вече напълно.

Те пак млъкнаха задълго, след това момичето каза:

— Какъв смешен грамофон.

— Много е хубав — каза Иван Хайдutow с неочакван тон на старец.

— Наистина ли ти харесва?

— Нали вече казах.

— Аз го подарих на сестра ми, за рождения ѝ ден. Двайсет и седмия. Свирят си тука с Драган, танцуват си сигурно, обичат се... И толкова.

— А какво още трябва според теб?

— Да се оженят! — извика Сузи.

— Кой казва, че трябва да се оженят?

— Аз! Слушай бе, ти защо не кажеш на твоя... какъв ти се пада там, да се ожени за сестра ми веднага? Какво чака? Да взема едно от тия железа и да го цапна по главата ли? Много сте сънували вие жена като сестра ми! Големите гяволи, моля ти се! Селските тарикати!

Момичето тръгна из канцеларията като зверче, очите му светнаха и косата му се разчорли.

— Сузи, полека — каза Иван Хайдutow с огромен порив на интерес, — лично аз съм женен и имам две деца, мисля, че споменах. Тази лекция можеш да изнесен на Драган...

— Как да му я изнеса, като го няма! Три пъти идвам аз тука и три пъти той ми се крие като лалугер! Големият супермен! Хайде да не

казвам сега какви сте вие, всичките!...

Тя спря в средата на канцеларията, погледна Иван Хайдutow в очите и като че ли изведнъж съжали за нещо от казаното. Дълго го гледа и беше убедена дълбоко, че тъкмо този човек е обратното на онова, което най-много мразеше у мъжете.

— Аз й нося нови плочи — каза Сузи с рязко променен тон. — Искаш ли да пуснем една?

Иван Хайдutow сви рамене. Беше престанал да слуша внимателно. Страхуваше се, че е на повече и от сто години, че е нагазил в някаква възраст, която разрушава досегашните представи, без да предложи нещо спасително в новите. Не искаше всичко в този живот да е икономика, а все по-дълбока вярваше, че е така. Испита рязко и огромно отчаяние, като помисли: „Сигурно е така, затова нищо не става от мене, моят род е пълен с душа, целият, но никога не е имал повече от първата, овчата, житната икономика. Боже, така е.“

Сузи му свирна с уста.

— Къде си, ей?

— Тука съм, чичовото, къде мога да бъда.

— Искаш ли музика, наистина?

— Да. А ти малко коняк искаш ли? Или не обичаш да пиеш.

— Не бой се, ще пия. Каква музика обичаш?

— Хубава.

Сузи извади една голяма плоча от шарения калъф, загледа се влюбено в нея и каза с удоволствие:

— Ето, този лонг-плей. А?

— Какво?

— Лонг-плей. Дългосвиреща, значи. Нося я специално за Драган. Твоя тиквеник. Знаеш ли как се казва първата мелодия?

Иван Хайдutow сви рамене, внезапната мъка се люшна — това момиче беше безкрайно приятно. Каква ти икономика — облечи едно грозно момиче в злато и диаманти и го обичай колкото искаш. Природата, брат, не икономиката. Но и това не е вярно, защото вземи тогава едно лошо момиче, нека да е и малко красиво — обичай го колкото искаш.

Животът не беше само икономика.

Човекът не беше само природа.

Иван Хайдutow внезапно стигна до тези толкова прости формулировки — очите му светнаха изведнъж.

— Кажи де.

— Какво?

— Знаеш ли как се казва първата мелодия?

— Тц.

— Еврибъди гетс ту гоу ту дъ муун.

— Е, сега вече разбрах всичко.

— Никак ли не знаеш английски?

— Ами от това по-никак, здраве му кажи.

— „Всеки отива до луната“, това значи. Понеже Драган като се надрънка, все на Луната ходи и там копае своите рудници. Всеки случай аз мислех, така като те гледам, че знаеш поне малко английски.

— Не можах да го изуча, чичовото.

— Защо, не ти ли вървеше?

— Не бе. Просто не ми остана време да го започна.

— Че за какво толкова ти отива времето пък на тебе?

— Да мисля. За какво друго.

— И за какво мислиш толкова?

— За всичко, чичовото. Изобщо.

— Хм. Сега например, в момента, какво мислиш?

— Че животът не е само икономика. И човекът не е само природа.

Сузи беше приготвила своя „лонг-плей“ и навиваше стария грамофон. Спря, загледа се в очите на Иван Хайдutow и като се усмихна много хубаво, каза:

— Ти май не си глупав човек. А?

— Не знам, Сузи. Сложно е много.

— Какво му е сложното?

— Ами като знам какво мисля — умен съм. Като гледам какво съм постигнал в живота си, глупав съм. Ето, това е.

— Вярно, че е сложно, майка му стара.

Тя продължи да се усмихва и да го зяпа. След това пушна грамофона и скръсти ръце да слуша. Мелодията беше приятна — още повече в тази миньорска барака, толкова честна, достойна и непретенциозна в мрака и дъжда.

— Следващата мелодия е „Снийкин ъп он ю“. Значи „Примъквам се до теб“. Хубаво, а?

— Кое?

— Заглавието.

— Всичко е хубаво, Сузи. Само тия нашите, щом не дойдоха досега, няма и да дойдат.

— Все някога ще дойдат. Ти притесняваш ли се много?

— Не. Само такава... мога ли да се примъкна до теб, когато започне „Примъквам се до теб“?

Сузи прихна и веднага каза съвършено спокойно:

— Защо чак тогава? Можеш още сега.

Тя го покани елегантно и артистично, той стана да танцуват.

— Кое парче най-много обичаш?

— От какво?

— От тази плоча, да кажем.

— Последното. „Ай хев ноубъди“. „Нямам си никого“, значи.

Танцуваха, докато отвън валеше. Иван Хайдutow няколко пъти погледна куфара си до вратата със странното чувство, че той не е негов; отново някакъв страх, смесен с мъка, го попита от гълбината му: „Колко ли са още нещата от живота ти, към които изведнъж би могъл да погледнеш с ясното чувство, че те не са твои?“ — в момента му се дощя този лонг-плей да е не дългосвиреща, а вечносвиреща плоча, никой да не идва сега тука, в бараката, дъждът да не спира...

— Голям мислител си, майка му стара — тихо каза Сузи някъде под брадата му. — Къде те намерих и аз.

— Сузи — каза след малко Иван.

— Мм?

— Всичко е топ, нали?

— В какъв смисъл, мислителю?

— Абе, да не излезе, че и аз съм... някакъв тиквеник, а?

— Защо да „излезе“? Вие сте си тиквеници, всичките.

— Нищо, вие пък сте готини.

— Като бях малка, все така си говорехме момичетата и момчетата. Как едните са готини, а другите кофти.

— А сега, като си толкова голяма, какво?

— Не виждаш ли? Пътувам на стоп до Родопите, танцувам с непознати в някаква барака и им вярвам като глупачка.

— Че и аз ти вярвам.

— Кой те знае.

Страшен гръм се чу наблизо, в прозореца светна синьо и токът спря. В тъмницата Сузи попита:

— Какво направи?

— Това не съм аз, Сузи. Това е природата. Господ. Бурята. Както искаш го кръсти, но аз също съм в неговите ръце, както и ти.

— Аз сега съм в твоите ръце.

— И аз съм в твоите, но то е друго.

— Защо да е друго?

Иван Хайдутков беше спрял да танцува — стояха прегърнати в тъмното.

— Вярно, че съм глупав. Защо да е друго, наистина. Само че тебе не те ли е страх?

— От бурята ли или от тебе?

— Ами въобще.

— Не. Не ме е страх, щом ти си тука. Разбираш ли?

Той я погали по косата и тя се сгуши съвсем под брадата му. Отидоха към допотопното, походно, желязно легло — то падна още щом го докоснаха.

— Човекът е смешен и глупав, каквото и да направи — каза Иван Хайдутков, докато се опитваше в тъмното отново да оправи леглото. — Допреди малко исках да дойдат роднините, сега пък не искам да дойдат. Ей такова нещо, е човекът, Сузи. Разбра ли?

— Аз знам, че е такова нещо. И даже по-лошо.

— Ето, готово е, сядай.

Тя му подаде ръката си, седна до него и чу дишането си. Отвън валеше на поразия. Грамофонът свиреше много приятно — там някаква негърка се оплакваше, че си нямала никого. Иван Хайдутков понечи да каже на Сузи: „Ти пък си имаш мене, ето ме“ — но тя беше много близо до него и вместо това, я целуна. Вечен плей, вечен дъжд — трансформатора чак утре щяха да оправят.

Но телефонът се хранеше от друга мрежа и иззвъня рязко и страшно.

— Да се обадя ли? — попита тихо Иван.

— Трябва ли ти още някой сега? — пак така тихо попита и Сузи.

— Не, но... Ако са те?

— На мене никой не ми трябва сега — каза Сузи с кураж, който се дължеше колкото на странния ѝ характер, толкова и на тъмницата, и прегърна Иван с малките си ръце неочаквано здраво.

В този момент отвън се чуха изстрели, веднага след тях и камбана. Двамата скочиха от леглото. Иван Хайдutow се хвърли към телефона. Мяукна линейка, някой нахълта в бараката и драсна кибрит.

— Къде сте бе! — извика той и също се хвърли към телефона. — Дай лампата.

— Не знам къде е — каза Иван, но в това време човекът я беше взел в ръце и я палеше.

— Къде са ония? — каза очерненото и страшно лице на миньора. — Къде са?

— Чакай бе, човек, ние...

— Чакай ти тука! На телефона! И няма да мърдаш, докато не се обадят от мината! Чу ли!?

— Да, ама какво...

— Таквоз! Рудникът се събори! Изсипа се върху хората, ей таквоз!!

Миньорът хукна навън, Иван го подгони.

— Кой рудник бе? Чакай!

— „Грите тополи“! Казах ти: стой на телефона! Живи ги затрупа, ти питаш какво!

Той тичаше към площада из калта, там скочи в един джип, който се люшна и потегли.

Друг миньор тичаше към бараката — нахълта по-страшен от първия и грабна едно руло от етажерката.

— Дръж лампата! — каза на Иван и разтвори рулото на масата. — Ти кой си?

— Хайдutow съм. От управлението.

— Ха, добре дошъл! — грозно каза миньорът и сложи черния си пръст върху чертежа. — Такива като тебе...

— Казвай какво точно е станало — каза Иван и се вгледа в чертежа. — Къде се е срутило точно?

— Ей тука! Ей ги комините, тук трябва да се отвори! Къде са сега и двамата? А!?

— Знаем ли ги — каза Иван. — Само че те не са длъжни тук да стоят денонощно, ако ми позволиш.

— Вие все не сте длъжни! — извика миньорът прегракнало. — Все ние сме длъжни! Ах...

Той тръгна навън.

— Чакай, вземи чертежа — каза Иван.

— Абе човече, на мене не ми трябва чертеж! — каза миньорът, като го избиваше на плач. — Аз знам наизуст кое де е и какво трябва да се направи сега. На мене ми трябва човек да поеме отговорност, разбра ли! Ония са живи отдолу! Знаеш ли... Тук има началник на обекта, има заместник-началник! Като дойде до премиалните, най-отпред! Като дойде да ни затрупа нас живи... Разбра ли! Аз казах още като започнахме „Трите тополи“, че това не е работа! Казах го сто пъти! Аман-заман, викат, трябвало! А сега какво трябва? Да вземем лопатите ли? Че по главите ви!

— Слушай, брат, ясно е всичко, върви където си тръгнал, аз ще стоя тука на телефона.

— Върви и отваряй, нали? Ние все ще вървим и ще отваряме! Ще копаем! А вие с един молив, на топло, все ще ни закопаете! Слушай бе, който и да си ти, да те попитам: кой ще ви храни, като ни закопаете, бе? Кой ще ви храни, кажи!

Миньорът плю в краката си и изтича навън.

Иван остана така, после отиде да спре грамофона.

— Зная къде могат да бъдат — тихо се обади Сузи от леглото.

— Кои?

— Емилия и Драган. Те ходят някой път там. Има един къмпинг. Само да намериш кола.

— Ставай да тръгваме — каза Иван Хайдutow. — Кола ще намерим лесно. И виж това тука.

Пръстът му сочеше нещо в чертежа на рудник „Трите тополи“.

— Какво е това?

— Подписът ми, чичовото — каза Иван. — Моят собствен подпис.

— Ти ли си автор на този проект, наистина?

— Не точно автор, но все пак аз го чертах.

— Как така? Нали всеки сам си чертае проектите?

— Да, Сузи, но моят началник, Виктор Попов, ми е възложил този негов проект. И аз съм го изчертал, както виждаш. Тука си пише,

ето. Автор: Виктор Попов. Начертал: моя милост. Изпълнител: Драган. Ясно ли ти е всичко, сега?

— Не — каза Сузи. — Аз знам от сестра ми, че...

— Хайде да тръгваме да ги търсим, по пътя ще ти обясня всичко.

— Страх те е, нали? — попита Сузи, като излизаха.

— Много по-малко, щом си до мен — каза Иван. — Честна дума. Тя стисна ръката му и двамата се затичаха през калта, да търсят кола.

Емилия Зилберщайн и Драган Стоянович лежаха прегърнати в луксозната хотелска стая — подобно всеки други двама, които се обичат, но още не са отстъпили това право на документа и гражданския закон. Той се правеше, че спи, докато разсъждаваше именно по това: отметката в гражданското отделение на съвета ли е по-важна за обществото или действителните отношения между мъжа и жената, докато тя, Емилия, престана да се прави на заспала и просто отвори очи. Искаше да го погледа до нея, да го запомни така, да вярва — ето — че той е неин напълно, защото искаше това с една неосъзната, дива сила на инстинкта, несравнимо по-мощна дори от рядката комбинация в двайсет и осемгодишната инженерка: остра интелигентност и изключително мека душа. Искаше го като животно, покритото с нормални думи и дела чувство не стигаше — страхуваше се да не умре не заради себе си, а да не загуби него. Веднъж му беше казала нещо подобно, а той, Драган, махна с ръка и рече: „Бъди спокойна, ние с тебе ще се намерим и там“. Съзнавайки, че една такава фраза би закрепила други двама за много години, тя лакомо я погълна, дори я забрави — да направи място за други. Само че той не беше дърдорко и постепенно тази нейна жажда за декларации му омръзна, което естествено пазеше в дълбока тайна. Толкова близки и свързани, те усещаха кога другият нещо укрива — това ги измъчваше допълнително и увеличаваше болезнената цепнатина. Слава богу, животът им на обекта бе пълен с толкова сериозни и различни други грижи, та нямаха време да разочовъркват душите си, както маймуната разочовърква някое собствено отверстие до разкървавяване.

Емилия полека слезе от леглото, коленичи до него и така продължи да разглежда спящия си приятел.

— Защо стана? — полита той, без да отваря очи.

— Да пия вода.

Той не я попита защо лъже, а просто се обърна с гръб.

— Кога да те събудя? — попита Емилия.

— Като се наспя. А утре един скутер и на отсрещния бряг. Видя ли, че докараха скутери? Казах ти още през пролетта, че ще докарат. Всичко ще стане така, както ти казвам. Тука ще стане много по-хубаво отвсякъде.

— Добре, знам. Спи сега.

— А ти?

— Аз съм лесна. Ще постоя малко, така. Да не съм луда да си проспивам десетте най-хубави нощи от годината.

— Твърдиш ли?

— Какво?

— Че са десетте ти най-хубави нощи в годината?

— Аз не твърдя, а просто ги броя.

— Интересна статистика... Аз през вечер съм при тебе, ти през вечер си при мене. Накрая: десет нощи в годината.

— Това там не е същото, на обекта.

— Защо да не е? Пак стая, пак легло, пак ние двамата с тебе. Каква разлика му намираш?

— Ужасно голяма.

— В какво?

— В онзи малък миг, когато някой от двамата трябва да стане и да си отиде.

Драган помълча, после мързеливо, се протегна да си потърси цигарите. Не му беше сефте след хубавата вечер да участва в конференции до сутринта.

— И без това цялото село се смее с нас — каза той през дима, — оставаше и демонстрации да правим на хората. Инженери, шефове на обекта, излизат за работа от квартирата на единия. Това ли искаш ти?

— Много ли ще се унижа, ако призная, че искам? Защо да не го искам. Милиони жени и мъже, които се обичат, излизат сутрин заедно. Нещо повече, голяма част от тях не се и обичат. Защо трябва да се чувствавам неловко заради... най-скъпото, което имам в живота си? Всъщност единственото, което си мисля, че имам.

Драган въздъхна с ръмжене и се поизправи в леглото.

— Ето ни отново под кривата круша, скъпа. При нашата вечна и единствена болест. Слушай, дано не излезе просташко и тъпо това, което сега ще ти кажа, но... Няма значение, да излиза каквото ще. Ето какво: на тебе ти е двеста на сто ясно, че ние ще се оженим. Освен това знаеш какво чакаме точно. Защо ме караш...

— Просташко и тъпо е само това, дето, мислиш, че може да бъде просташко и тъпо тъкмо това. Иначе, за мен по-сериозен разговор от този няма.

— Добре де, аз нали ти казах: двеста процента.

— А защо не ме оставиш аз да ти кажа колко процента е моята сигурност?

— Пак толкова трябва да бъде.

— О, зная, че трябва да бъде... Драгане, двеста на сто, че се женим беше преди седем години. После стана сто на сто. После... Не ми се сърди.

— Виж какво, я по-добре лягай да се наспим.

— Лягам. Само още нещо, което си мислих, докато ти беше заспал. Аз вече не зная какво чакаме точно...

Драган стана от леглото, пи вода и седна на стола под огледалото. Изглеждаше малко смешен в пижамата, със сърдито лице.

— Ще ти обясня като на едно дете какво чакаме, но три месеца няма да си отворя устата, да знаеш. Първо, чакаме да се построи апартаментът. Второ, да решим двамата с тебе как и къде ще работим след това. Как ще си организираме нещата. Трето, и двамата с теб чакаме да започне същинската експлоатация на новите рудници и на следващите две галерии. Четвърто, чакаме да дойде поне още един инженер, да има на кого да оставим обекта. Затова ли оставихме седем от най-хубавите си години тука — да захвърлим ей така, каквото сме направили? Самата ти би трябвало да знаеш отлично всичко това!

— Зная, разбира се. Но сега мога ли и аз да се изкажа, щом тонът ти повече подхожда за събрание? Първо, апартаментът вече е построен.

— Какво му е построено, като още няма фаянс, няма баня, няма...

— Аз не те прекъсвах, докато говореше. Моля ти се. След месец ще има и фаянс, и парно, и всякакви удобства, без които много достойни хора са прекарвали целия си живот и са били щастливи.

Всичко ще има след месец-два, само няма да има кой да живее в него. Второ, двамата с теб бихме могли да работим където и да е. Във всяка точка на земното кълбо, ти нали знаеш отлично това? Трето, същинската експлоатация на новите рудници ще започне, няма никаква връзка с ергенския данък, нали? И, четвърто, на този обект ще дойдат други инженери, разбира се, и те ще си идват, докато има обект. Така, както дойдохме ние на чисто гола поляна. Ей така просто, както се обновява светът. Или мислиш, че ние като се махнем, работите ни ще пропаднат и рудниците ще бъдат закрити? И налудничавата ми сестра ще ти се смее, ако те чуе така да говориш.

— Спи ми се — каза унило и с явно отчаяние Драган. — Моля ти се, нека малко да спя. Ти си моя жена пред бога и това е по-важно от всичко. И то е всичко, изобщо. И даже си длъжна, като ти кажа, че ми се спи, да ме оставиш да спя.

Когато произнасяше „пред бога“ Драган си спомни с неочаквана за момента яснота (и с още по-неочаквана досада) как веднъж, преди десетина години, те бяха влезли с Емилия в една катедрала в Краков, там имаше сватба — сплетоха си пръстите на ръцете отзад и тайно, с върховно вълнение, тържество, обич се „ожениха“. Звуците от един орган бяха техни свидетели — години бяха галили сърцата и на двамата, тъкмо от изваждането им на белия свят се беше явила досадата. Дали не беше загрубял, подивял, остарял тука Драган? Как лесно вадеше най-скъпото от душата си и го разперваше като щит, да се брани. От какво? От това, което и сам искаше — защото в друго той не бе обвиняван.

— Какво има различно при нас от един брак, освен официалното съквартирантство?

Тонът му беше зъл, интелигентната Емилия Зилберщайн (при все изключително меката си душа) отговори веднага:

— Аз нямам деца. Искам да имам. Ти също повтаряш, че искаш. Или ме лъжеш.

— За кое?

— Че искаш да имаш деца.

— Не лъжа, разбира се. Аз не мога да си представя човек, който не иска да има деца. Или ако някой казва така, да знаеш, че тъкмо той лъже. Но...

— Какво „но“?

— Ами раждай тогава, щом искаш!

— Как?

Драган се изсмя и каза, „ей така, не знаеш ли как“ — което излезе извънредно грубо. Емилия успя да не се обиди външно, отиде да се реши и каза оттам:

— Може пък така да искаш. Да бъда на четиридесет, когато ще ти раждам децата.

Той беше засрамен от грубата си фраза — стана и отиде при нея. Прегърна я отзад и каза нежно:

— Глупости ми говориш понякога. Такива глупости ми говориш, че... Какви четиридесет? Не виждаш ли, че от ден на ден ставаш похубава. Дете си ти. Ето, на, миришеш на мляко.

Той се наведе да я целува, когато на вратата се потропа настоятелно.

Цялата самоувереност на инженер Стоянович се изпари за секунди, той отиде да нахлуе бързо дрехите си и едва тогава попита пресипнало:

— Кой е?

Позна гласа на Иван, отвори му и след още няколко минути се хвана с две ръце за главата.

На връщане в джипа се споменаваеше непрекъснато за Виктор Попов и за Елена, за старите Стоянович и за Яна — Сузи седеше сгушена до сестра си и си повтаряше мълком: „За всичко все другите са виновни, всеки за всекиго е от другите, а целият този свят е претъпкан с роднини, да го вземат дяволите да го вземат“.

И също така мълком, натрапчиво до болезненост си тананикаше песента „Нямам си никого, нямам си никого“.

Интересната четворка завари миньорската канцелария така, както Сузи и Иван бяха я оставили — без ток, разхвърляна и страшно безучастна към всичко, пълна с предмети, които бяха погребали много народ, дори и без този народ да бъде затрупан от рудник.

Изнемогваща от необичайна умора, Сузи се сви на леглото и се зави с войнишкото одеяло. Драган взе няколко чертежа и хукна с джипа към рудника. Иван остана на телефона, а Емилия отиде до квартирата си.

Дойдоха двама миньори, да питат звъняли ли са от София.

— Ние не бяхме тук — каза Иван. — Но сега аз им звъня.

Миньорите бяха по-спокойни от очакваното и казаха, че отвътре се чукала.

— Къде отвътре? — попита Иван.

— От рудника. Ей така.

И двамата започнаха да чукат с крака по пода.

— Значи са живи, наистина.

— Някои са живи, щом чукаат — казаха миньорите.

— А колко са вътре, разбрахте ли?

— Четирима. Добре, ся стой на телефона и ако има нещо, кажи на Богдана да ни се обади в „Телчарника“.

— Коя Богдана?

— Телефонистката — казаха миньорите. — Тя знае къде сме.

Те излязоха и Иван запали цигара.

— Какво става? — тихо попита Сузи от леглото.

— С кое?

— Въобще.

— Нали си тука през цялото време. Нали знаеш колкото мене. Защо питаш?

— Страх ме е бе, човек. Ето, сега ме е страх.

— От какво?

— От всичко. От всички. Ето сега наистина искам да си ми чичо.

Ама ти не си. Както и сестра ми не ми е кака, разбираш ли? Не че не сте по-големи от мене. Даже на нея аз съм й кака понякога. Точно така излиза.

— Добре, мълчи си сега и опитай да спиш малко.

— Преча ли ти вече? Преди, като беше тука, хич не ти пречех.

— Къде като съм бил?

— Тука, на леглото. Сега ти преча.

— Сузи, ти... трябваше да отидеш в квартирата на сестра си...

— Кой каза това? Ти ли?

— Да.

— Благодаря за вниманието. Тя също ми предложи. Но аз исках да стоя тука и ще стоя, разбра ли.

— Защо?

— Не знам. Така искам. Нищо, че не ти трябва сега.

Иван кипна неудържимо и изведнъж — нещо, което му се случваше на десет години веднъж. Обърна се към момичето, което нямаше никаква вина за каквото и да било, та изреди:

— Не ми трябваш, наистина. Никой не ми трябва на мене, освен истинската причина за срутването сега. Когато я разбера и тя вече няма да ми трябва. Разбра ли? Нищо не ми трябва изобщо, освен за малко и докато работите не са се обърнали, та да излезе, че аз трябва на нещото, за да му бъде виновен. Само че аз не съм тоалетна хартия, забравих да ти спомена тази подробност още в началото. Нито бърза помощ. Аз даже не съм и един от вас, другите изобщо, защото... Не знам защо. Но зная, дълбоко съм убеден, че съм просто едно отделно лице. Каквото съм — такова. Това е. Разбра ли сега? Не ви харесвам. Ама никак!

— Кого не харесваш? — съвсем тихо попита момичето.

— Вас. Другите. Понякога трябва ужасно да се стискам, за да ви изтърпя.

— Че какво можеш да ни направиш ти, едно, отделно лице?

— Нищо, слава богу. А може би трябва да кажа: „Нищо, за съжаление“.

— Слушай бе, че ти пък за нас също си „другите“, какво ми се репчиш?

— Да, знам. Няма да ме смаеш. Колко му е един живот? Някак си ще се изкара. Ето ги ония вътре например... може и да са се отървали от теглото си.

— Говориш ужасни неща, ама...

— Тогава не ме закачай, като чуваш какво говоря. Спи там и ме остави. Защото...

Вратата се отвори рязко и Елена влезе с цял облак нежен парфюм. Огледа се и седна на единствения що-годе здрав стол.

— Няма ли едно „Добро утро“ поне? — попита брат й.

— След като нямаше „Лека нощ“, защо трябва да има „Добро утро“. От къде на къде?

— Сама ли си?

— Не, разбира се. Виктор отиде направо на рудника. — Тя се обърна към леглото като към неодушевен предмет. — Това ли е... Емилия?

— Не. Това е сестра й. Остави я да спи.

— Не съм тръгнала да я будя.

— А пък и аз не съм заспала кой знае колко дълбоко — каза Сузи с тон, който не беше по-различен от тона на новодошлата.

— Яна изобщо не знае къде си, аз ѝ се обадох на тръгване. Минахме покрай вас. Мария реве като луда и повтаря: „Татко ми къде е, татко ми къде е!“

— Браво на нея — каза Иван. — Чувството ѝ е правилно.

Елена запали цигара и кръстоса крака. Иван каза на Сузи:

— Това е сестра ми.

— Разбрах веднага — каза момичето, — нали цяла нощ си говорихме за роднините.

— Добре, част от тях вече видя, а сега една голяма молба, може ли?

— Кажу ми, чичо Ваньо.

— Може ли да ни оставиш малко сами? Да отидеш да си доспиш при сестра ти?

Сузи се огледа набързо, подобно на пиле в клетка, след това стана и чевръсто си прибра дребните багажи в чантата.

— Разбира се — каза тя. — Чао!

— Е? — каза Елена, когато останаха с брат си сами.

— Какво?

— Кой ще изпищи сега?

— Най-напред майките, жените и децата на ония, които са вътре, Еленке. А после някой от нас. Защо си толкова неспокойна?

— Защото това е проект на мъжа ми, не се прави на луд!

— Проектът си е проект, изпълнението е на Драган. Не бързай да правиш трагедии.

— Ох...

— А между другото ела да погледнеш тука.

Иван Хайдutow сложи пръста си на чертежа, сестра му стана и погледна там.

— Какво е това?

— Подписът ми, сестро.

— Идиоти! — почти изсъска Елена.

— Кой, по-точно?

— Вие, тримата. Никой ли не е видял зоната тука? Защо тъкмо през нея трябвало да мине рудникът? За да стане един ден това, което

тази нощ стана, така ли?

— О, колежке... — каза Иван и вече съжеляваше, че беше произнесъл думата.

Нищо по-болно нямаше у сестра му, освен това, че тя завърши заедно с тях, изкара стажа и после не започна работа. Вярно, че живееше по-добре от всички като съпруга на Виктор Попов, но беше и по-нещастна вътрешно от всички. Не знаеше какво е Елена Хайдутова. Живееше, без да работи като другите, деца не роди като другите — пилеше си ноктите и украсяваше хубавия апартамент на Виктор Попов. Едва ли някой я разбираше по-добре от родния ѝ брат, който изтърва преди секунди думата колежке. Той ѝ поиска цигара, млъкна и потърка челото си.

— Всички сме изнервени, разбира се — каза с тон, който предлагаше примирие на всяка цена.

— Аз разбирам едва сега — каза Елена, сякаш нищо не е било, — че проектът е всъщност на Виктор. Драган само го е изпълнил. Ти само си го изчертал. Вие двамата сте били длъжни да направите това. Всичко това го разбирам. Сама едно не разбирам: защо сега си пъхаш пръста ти? Какво правиш тука в този момент?

— Забрави ли защо дойдох?

— Не, но ти така можеш и да си отидеш.

— Кой, аз ли? Като мишка от кораба ли?

Иван Хайдутов поклати глава. „Не, сестра“ — значеше това и едва ли друг на света толкова добре знаеше, че никой не може да го склони на обратното.

Най-сетне дежурната Богдана се обади и даде връзка със София. Оттам казаха, че знаят всичко и са изпратили екип преди половин час. Помолиха да се обади Емилия Зилберщайн и веднага след разговора Иван отиде да я вика.

Елена бе стояла сама в канцеларията не повече от пет минути, когато дойде Драган. Беше черен и кален до ушите — само очите и зъбите му се виждаха.

— Добър вечер — каза той. — Или добро утро. Каквото и да е, аз съм Драган. Извинявайте, че...

— Моля ви се, вие извинявайте.

— Е, какво? Доживяхме да се видим и ние. Уж малко нещо се водим роднини, а толкоз години не се случва да се видим.

— Ами като не идвате в София.

— Аз не идвам в София — усмихна се Драган, — вие не идвате тука и така. Не знам какво да ви предложа. Заварвате ни в такъв момент...

— Моля ви се — каза Елена. — Вие се видяхте с Виктор, нали?

— Да, разбира се. Той ми каза, че сте тук.

— Какво става там, последно?

— Ами извадихме ги някак си. И четиримата са живи, сега ги закараха в окръжната болница.

— Ох, господи... А Виктор къде остана?

— Там. Ще дойде след малко и той.

Драган се извини още веднъж и започна да чисти калта от себе си.

— Само едрото, да не омажа всичко наоколо. После ще се измия и ще се преоблека.

Той се засмя неочаквано силно и добави, че даже една песен би изпял на площада, стига всичко да се оправи. Тоест, да не се влоши положението на някой от четиримата. Елена го попита какви последици може да има за тях, тримата, които са работили проекта. Драган се изсмя още по-силно и каза, че това е последното нещо, за което би седнал да мисли.

— Едно наказание повече, Елена, или един орден по-малко. Това ще се случи, какво друго? Нито едното, нито другото струват колкото една песен, която човек може с пълен глас да изпее на средата на селския площад.

Той ставаше все по-разговорлив, бодър и силен — калта по него го правеше по-хубав и чист. Елена си помисли съвсем тайно: „Ако не съм аз това, което съм станала вече, щях да се влюбя в този човек от пръв поглед и безнадеждно.“ После тя продължи да мисли с него как човек се променя от живота бавно и неспасяемо, как никой не го пита дали в тази посока именно иска да се променя, а Драган ѝ разказваше дребни подробности от спасяването на четиримата затрупани миньори.

— И винаги ще има нещо смешно, разбира се — каза той, като ѝ посочи алуминевия, ужасно къдрав чайник. — Нещо идиотски измислено.

— Чай ли? — Елена скочи с голямо удоволствие и най-сетне свали скъпото си палто.

— Да, много, чай, сега ще дойдат и другите. Та ти казвам за тоя и май го обърнах на „ти“, без да се усетя.

— Разбира се. Карай!

— Разбира се, я. Все по-рядко виждам хора като тебе, оставало да им говоря и на „ви“. Така. Лазар влиза в рудника не защото е на смяна, разбираш ли?

— Кай Лазар?

— Един от затрупаните.

— Един от спасените, искаш да кажеш.

— Да. Точно така. Един от спасените. Той не е имал никаква работа в рудника. Никаква, нали разбираш. Всъщност само двама са на смяна, третият трябвало да разчисти един от страничните пробиви утре. Утре имал друга работа и решил през нощта да свърши тая. А пък Лазар влиза по съвсем друга работа и без никой да го знае.

— Да работи, когато му е време за почивка, така ли?

— Не бе, човек. Какво ще работи. Влязъл да открадне една туба с нефта, това е. И тогава рудникът се събаря отгоре им. Още по-смешно щеше да бъде, ако ги беше затрупало с бетонджийката. Той си има една бетонджийка, заради нея краде нефтата. С нея там ходят. В рудника. Това е. Няма къде. Особено когато е лошо времето, както сега. Крадецът Лазар, моля ти се. Питаш ме кой Лазар. Сиромаш Лазар трябваше да ти кажа. Кой краде любов и от време на време някоя туба с нефта? Аз не съм крадец, разбира се, след ката изгарям по петдесет литра бензин — държавен, разбира се, за да отида за риба. И гуми амортизирам, четири броя, и цял автомобил, собственост на държавата. Той е крадецът, не аз — нали разбираш какво ти говоря? Лазар, който амортизира на тази държава два ей такива цървула (показа й с големите си, окаляни ръце) и нищо повече! Да, и едни работни сини дрипи. Ние не сме крадци, Елено. Ние сме... абе родени сме с привилегията да казваме кой е крадец и кой не е, ето това ти говоря. Ужасно, нали? Другите могат да бъдат крадци или не могат. Но другите. А това ще определим ние. Виж ти. А знаеш ли, Елена, Елена... Аз съм го гледал, Лазар, като излезе от рудника. След като е бил вътре на смяна. И като тръгне с черните си ръце към бялата бетонджийка... Ей така прави на слънцето.

Въодушевен и все по-силен, Драган вдигна глава и закри очите си с опакото на ръката. В същия миг Елена, неприлична и за пред себе

си поиска да го прегърне, да омаже с калта по него всичките си хубави рокли, комбинезони и подробности, от която мисъл се загрея много повече, отколкото щеше след малко да я загрее чаят.

— Стои така Лазар и чака. Ама пет минути, десет минути... Чака така. Хем му е хубаво, като знае, че ей сега ще зърне бетонджийката, хем го е страх да не отвори очите веднага, защото ще ослепее. Като къртица, разбираш ли. Този е той, крадецът Лазар.

На върха на поредния порив да обича, да слуша, да стои поне около този човек, Елена усети, че Виктор влиза, още преди самият той да отвори вратата.

— А, ето те и тебе — каза Драган. — По пътя разбрах, че са във от опасност и четиримата. От болницата се обадили.

— Чудесно, чудесно — каза Виктор без страсти и се настани да разгледа чертежите. — Всичко чудесно, само това, че сте прекарали рудника през очевидната зона на максимална лабилност... Само това никак няма да излезе чудесно.

— Че ние нали за тава правихме възражение на времето — каза Драган.

— За кое?

— За същото. Три пъти изпращахме възражение и ти три пъти го връща същия.

— Кого?

— Проекта на „Трите тополи“. Не помниш ли?

Виктор се вгледа в Драган, постоя така и каза едно: „Хм“.

В това време влезе Емилия, следвана от Иван.

— Добро утро, извинявайте, че закъснях — каза тя и остави пресни топли бухти на масата.

— Това е Елена — каза Драган, — това е Емилия, която сега ще намери дневника, да видим точната формулировка на възраженията.

Наистина след секунда дневникът беше пред Виктор и той заразгърща дебелиите му листи внимателно.

— Ето, ето — каза Драган над него и една капка кал падна на ситния почерк на Емилия. — Това е първото възражение, от двайсет и седми юли седемдесет и шеста година. Второто беше през август седемдесет и седма. Тоест също седемдесет и шеста, ти нали ни върна проекта по човек.

— Интересно, аз нищо, ама нищичко не си спомням за тези... неща — каза Виктор.

— Е как няма да си спомняш, като говорихме по телефона с тебе и се карахме. И за галериите отатък дерето, и за този рудник. Аз въобще отказвах да го започна. Ти каза, че ще се наказваме и аз тогава дигнах пушилката. Как няма да помниш.

— Абе виж какво, Драгане. Говорили, приказвали... Иди доказвай говорено и приказвано. Дайте да видя къде се намира това възражение като текст и чертеж. Този тефтер какво е? Само дати и номера на нещо изпратено, ама какво е това изпратено и къде е...

— При вас — каза Емилия остро. — Как така къде е? Където му е мястото, в комитета.

— И вие нямате копие от него, така ли? — попита Виктор със скрит, но голям интерес.

— Може и да имаме — каза Емилия.

— Дайте го, де.

— Защо? — попита тя. — Вие не ни вярвате ли, другарю Попов?

— Ама моля ви се! — каза Виктор и стана. — Дайте да не бъркаме сантименти и... всякакви работи, които са извън точния език на документите. Така ли е? Прав ли съм, Иване? Обади се и ти, аз мисля, че имаш сериозно участие във... всичко това.

— Какво да се обадя? — въздъхна Иван. — Аз съм най-малкото документче от всички ви тука. Аз съм...

Той млъкна и започна да сипва чай по чашите от коняка и по съмнително измити консервни кутии. Виктор въздъхна още веднъж и каза, че трябвало всъщност веднага да тръгват. Било каквото било, всичко ще се уточни най-подробно и... И покрай всичко това, подканвайки съпругата си да се облича по-живо, той сви чертежа на „Трите тополи“ и го сложи под мишница. Беше вече на вратата, когато Иван, с гръб към него, каза кротко:

— Виктор, я ми дай този чертеж, ако обичаш. Ти в министерството имаш копие от него. В комитета, де.

— Кой чертеж — каза глупаво Виктор. — А, този ли? Ама... ти какво искаш да кажеш? Нямах доверие в мене, така ли?

— Някой каза да процедираме без сантименти и това не бях аз, зетко. Дай ми чертежа. Остави го на масата, къде го си беше.

Емилия се покашля и каза с желание да бъде любезна:

— Вижте, другарю Попов, ние сме изпълнители на този проект и той си е наш. Ние... сме длъжни да го имаме тука. Дори без всякакъв инцидент. Това е ваше нареждане и въобще принцип. Вие там наистина имате другото копие. Защо ви е и това?

Виктор се засмя с глас, лошо и студено — тогава Иван отиде полека до него и дръпна чертежа от ръката му.

— Чудя се какво да ви кажа — въздъхна Виктор. — Ако не беше тази извънредна ситуация, така щях да се обидя... Няма значение. Ние сме свои хора и... Няма, няма значение, разбира се. Нито има място да се обиждаме. Най-малко пък ние тука, помежду си. Иска ми се... да си поприказваме малко, но аз трябва веднага да тръгвам. Хайде, Лени.

Той наистина веднага след тези думи излезе. След дългото, неопределено мълчание, което настъпи веднага, Иван каза с дълбока въздишка:

— Драгане, Драгане-е...

— Какво пък ти бе? — попита кротко Драган, като изцеждаше коняка в чая си.

— Нищо. Чудя ти се къде отивате двамата с Емилия, ако по някакъв начин това рулце изчезне оттука.

Той хвърли чертежа на масата и се засмя уморено, много естествено.

— Аз пък искам да ти обясня, Иване, веднъж завинаги, че мене, известният теб Драган Стоянович, нищо не ме интересува на този свят в момента, освен ония четиримата в болницата. Разбираш ли? Майната ви на всички теории, ако ония четиримата оживеят. А ако нещо лошо се случи с някой от тях, тогава майката ви и на вас, всичките!

Емилия седна на леглото и каза също с въздишка:

— Цена няма Драган, но никога, никога не е знаел всъщност какво го интересува. Това е Драган.

След това веднага скочи и се зае да им раздава бухтите, които щяха да изстинат.

От канцеларията до колата Виктор мълча. Той мълча и по пътя от площада до моста след селото, където спря рязко и каза изведнъж:

— Няма да стане така.

— Кое? — попита Елена.

Той запали цигара и продължи да мълчи.

— Говори, моля ти се — каза тя. — Не ме дръж повече в това напрежение!

Той излезе от колата, последва го и тя.

— Нали можеш да слушаш внимателно?

— Ох, господи, казвай най-сетне!

— Слушай сега. Сядаш в колата и се връщаш обратно, при Драган. В канцеларията. Намираш начин да останете с него сами. След това намираш начин да вземеш от него чертежа. Все едно как. Това не ме интересува. Сама ще прецениш и ще действуваш. Няма да искам доклад, няма да стане никога дума за... Искам от тебе чертежа, Лени, това е всичко. Разбра ли? Хайде. Чакам те тук. Час, два. Когато дойдеш.

Елена познаваше добре мъжа си, разбира се, и още на първите няколко думи изпита страх от онова, което щеше да чуе. Искаше да му каже, че е луд, че не се чува какво говори, че... Но тя беше негова жена, живееше с него и само при него — светът на другите беше станал неудобен, враждебен и някак си безвъзвратно изгубен за нея. Да беше ѝ казал сега Виктор: „Легни под колата да мина“ — тя, Елена Хайдутова, всъщност би трябвало да легне. Това беше в кръвта ѝ — далеч назад до дивите баби. Святите баби. Това беше и сегашната образована, умна, не за подценяване дама от доброто общество.

— Хайде, Лени, тръгвай. И без да правим театър, нали.

— Ти... не се чуваш сега, Викторе, мога да се закълна, че не се чуваш.

— По-важно е ти да ме чуваш. Хайде. Не ме карай да признавам, че всичко, което имаме, което сме с тебе, въобще всичко, отива по дяволите, ако не ми донесеш този чертеж. Какво би спечелила от още едно унижение пред тебе?

— А какво бих загубила, ако откажа?

— Всичко, скъпа, казах го вече. То е едно нищо, разбира се, погледнато философски, но ние сме това. Така сме. Ние не сме като другите, Лени, друг път ще си говорим дълго. Имаме време и удобства. Да, удобства — какво друго имаме с тебе? Но ако ги загубим, не ни остава нищо. Няма ни. Разбираш ли ме добре? Така ни се е случило. Природата е ужасен скъперник и на едни дава едно, на други друго. Върви, не ме карай да говоря. Би трябвало да разбираш всичко.

— Би трябвало да ме пребиеш и аз пак да не отида, за да разбереш...

— Би трябвало ти да ме пребиеш, Лени, знам, но нямаш толкова физическа сила.

— Какво каза? — Елена беше зелена и трепереше.

— Ето, ти нямаш дори физическа сила, за да ме набиеш. И тръгвай, защото може да бъдеш засегната още по-лошо. Омразата ти не ме плаши, тя е частична и естествена. Не е само тя, искам да кажа. Ние си трябваме с тебе. Понякога съм виждал, дори когато ме целуваш, как мислиш: „Той е едно нищо“. Не се плаши от това, ние сме свързани завинаги. Някак си по-фатално от другите, дано ме разбираш както винаги. И аз съм мислил много неща, но не си спомням да съм ти припомнял ти какво си.

— Какво съм аз? — гласът ѝ хриптеше. — Кажи ми какво съм и ще отида.

— Не, не срещу нова цена. Ти ще отидеш заради това дотука. И се надявам, че друг път няма да се наложи да искам подобни неща от теб.

Елена тръгна назад, гледаше Виктор в очите и не искаше да повярва, че всичко това се е случило. Искаше да е сън, кино, измислица. Но всичко във влажното родопско утро беше толкоз реално — до звука от обувките ѝ в калта.

— Обърни се и върви нормално, защото така ще паднеш — каза Виктор спокойно и страшно.

Тя се обърна и се затича към колата.

В канцеларията Драган повдигна капака на един сандък, разрови камънаците и измъкна ново шише с коняк.

— Така се пие чай след такава нощ, майка — каза той на Иван. — Всичко това трябва да се измие.

— Кое да се измие? — не разбра Емилия, която беше с гръб.

— Калта отвътре — каза Драган. — Ела да му шибнеш и ти една загревающа дозичка и всичко ще бъде о'кей.

Страхът ги беше уморил, напрежението си бе отишло с Виктор преди малко — седнаха наистина като роднини и обсъдиха по най-човешкия, прост начин какво може оттук нататък да ги изненада.

Драган обвини Иван, че е начертал явната глупост, без да си даде сметка какво може да стане. Иван обвини Драган, че е видял опасността, но (макар след две възражения) е решил да копае. Защо?

— За да има заплати за миньорите бе, канцеларска мижитурко! — извика Драган откровено и силно. — Не знаеш ли защо? Вашето там си тече и когато решавате кръстословици, ама този народ тука, на когото сме легнали всички, трябва да бачка! Иначе, как, кой ще му даде и едно левче? А!

Преди да продължи речта си, Иван по братски го прегърна и каза, че той, Драган, е абсолютно прав.

Бяха се напили съвсем набързо, Емилия им заяви това с усмивка.

— И правилно — каза Драган. — Сега, Иване, ти върви да спиш, Емилия също, а аз да се помъча да разбера какво щеше да стане, ако бяхме оставили Виктор наистина да откъдне чертежа.

— Един път и аз да бъда умен, случайно — каза Иван и наистина отиде да спи, след като видя насреща вратата на квартирата на Драган.

— Една секунда, Иване — каза Драган в момента, в който Иван излизаше от канцеларията.

— Какво има?

— Една заключена стая, която ще бъде отключена. Прибираме се заедно утре ли, когато решим ли. Зарязвам всичко и идвам да избия вратата. С рамо. Със страшен скандал. Ти ще си купиш нова брава, но ще ми позволиш това удоволствие. Знаеш ли, години се каня да дойда за това и все не идвам. Сега тръгвам с тебе. Хайде, върви да му дремнеш сега.

Емилия каза, че отива за малко при сестра си, да види всъщност защо е дошла.

Останал сам, Драган си наля малко коняк, обърна го наведнъж и се зазяпа полузаспал, полумъртъв от умора и напрежение към влажния син въздух зад години немитите стъкла на прозорците.

Той не знаеше колко време беше стоял така, нито дали мислеше или просто сънуваше нещата, които с огромна важност се разхождаха из ума му, когато вратата се отвори и той видя в рамката й Елена.

— Пак ли нещо ужасно, майка му стара — каза прегракнало.

Тя остана така като видение.

— Седни де. Казвай.

— Няма нищо ужасно — каза Елена. — Нормално е.

— Кое?

— Всичко.

— Защо се връщаш бе, човек? Или аз се напих здравата. Нали вие си тръгнахте.

— Да, но... Трябваше нещо да кажа на брат ми.

— Той отиде в квартирата ми да се наспи малко. Ей сега ще те заведе. Отсреща е, на сто крачки.

— Не, не — бързо каза Елена.

— Значи съм се напил... Нищо не разбирам.

— Моля ти се, Драгане... Никога не ме таксувай като чужд човек. Даже аз...

Той стана, хвана я за лакътя и се усмихна толкова мило и просто, колкото човек може на сън. Тя се разрева неудържимо — захлупи лицето си на все още калното рамо.

В същия миг на вратата се появи Сузи, отвори уста и очи много широко — след това избяга навън.

— Казвай, сестро. Сигурно нещо много лошо, ама... На мен казвай каквото и да е.

— Ох, не ме презирай поне ти!

Драган я потупа нежно по гърба и се разсмя искрено.

— Аз ли? — каза той тихо. — Тебе ли? Слушай сега, първо кажи лошото, пък после... Хайде, едно по едно. Само ще ми отговаряш. Виктор къде е сега?

— Там до моста.

— Накрая на селото ли?

— Да.

— Какво ти каза той?

— Кога?

— Когато... е останал, пък ти си тръгнала насам.

— Да взема чертежа. Да ти го поискам.

— Само това ли? — каза Драган и се покашля. — Ами че...

— Не, чакай, това не е всичко! — ридаеше Елена и въртеше главата си в прегръдката му, без да си даде сметка, че мечтата ѝ да се окаля едно хубаво около този човек всъщност беше вече реалност. — Моля ти се поне ти недей смята, че аз съм това, което се вижда отвън! Аз не съм тази Елена, която той знае, разбираш ли?! Аз не съм лакове, пудри и перуки! И аз мога да работя като всички, и предпочитам,

вместо да плача сама у дома! Майка ми още ходи в полето, баща ми още е беден, само нас двамата да изучи! Мен за какво? Да украсявам Виктор Попов! Бедните, моите, ах ако знаеха аз как се чувствам наистина!... Никой не знае! Ти искам да знаеш, чуваш ли! Нищо друго не искам...

Тя ридаеше неудържимо. Драган видя, че цялата е окаляна в прегръдката му, но не я пусна. Пушеше му се изведнъж и страхотно, изпъшка, не знаеше какво да каже, направи, измисли в момента. Тъй можеше да стои... Но Елена изведнъж се отдръпна, извади кърпичка от чантата си и опита да тури лицето си в ред.

— Тъй — каза Драган. — Виж сега. Аз...

Той млъкна, огледа се и отпи малко коняк.

— Искаш ли една глътка?

— Дай — каза Елена хлапашки и той наистина разпозна през изисканата дама онова селянче, което беше родна сестра на Иван. — От някого искам отрова, ох друг не ща и мед.

— Браво на тебе — каза Драган. — А пък сега аз.

Той взе толкова важния чертеж, разгъна го и извади кибрита от джоба си.

— Ето, Елена. Гледай, сестричке.

Драган запали клечката, поднесе пламъка под долния край на сухия паус, който пламна бързо и красиво.

Елена скочи и закрепця да му попречи, но той беше ужасно як и упорит човек — този Драган — отблъсна я нежно с едната ръка, докато в другата гореше чертежът.

Точно тази поза завари Емилия Зилберщайн, която отвори вратата в момента.

И тя изпищя, и тя се хвърли, но Драган ставаше все по-як и спокоен — докато, чертежът го опари накрая и той пусна малкото крайче да догори долу на пода.

— От мене това — каза Драган. — Друго... не знам дали имам. Сега сте свободни и двете.

Елена почти избяга навън, като първите крачки направи заднешком.

Емилия си хвана косите и дишаше тежко като преди да припадне. (Тя беше припадала веднъж, при един от няколкото незаконни аборта,

и Драган дълго беше сънувал това.) Скоси към нея, но преди да успее да я докосне, тя изпищя:

— Не! Не ме пипай ти! Не искам!

Той все пак я хвана и я разтръска в здравите си ръце.

— Чакай пък ти! Съвземи се! Какво не искаш?

— Сузи-и! Сузи, ела! Махни се, пусни ме!

— Ще те пусна, няма да те изям. Какво не искаш, кажи?

— Не искам да съм се раждала! — извика Емилия Зилберщайн със страшна сила и така се дръпна, че якият мъж се олюля. — Нито пък да съм те срещала изобщо! Майчице!

В този момент телефонът иззвъня и Драган полека вдигна слушалката.

— Ало — каза той. — Да, аз съм. Какво?

Нещо изглежда му обясняваха, но той вече не слушаше. Стоеше така, после бавно остави слушалката и се обърна с гръб към Емилия.

— Какво? — попита тя неочаквано тихо.

Онзи мълчеше — паметникът от кал, доброта и търпение.

— Казвай какво?! — извика отново Емилия. — Умрели ли са?

— Само Лазар — чу се гласът на Драган като от друга планета.

Емилия се затича, прегърна го, после започна да го бие с юмруци.

После пак го прегърна, опита да си захапе юмука, обърна се и се хвърли на издъненото легло по очи.

Денят отвън си започваше след нощния дъжд много спокойно, един петел мина покрай прозореца на канцеларията, погледна какво има вътре с кръглото си око и като реши, че то може да е обезпокоително за неговото перушинено стадо, издаде едно предупредително: „Кррррррт!“...

Стаята на Драган в дома на господин и госпожа Стоянович — или с други думи в неговия собствен роден дом — се оказа наистина огромна и прекрасна. Едното, защото събра този ден: двамата Стоянович, децата им Яна и Драган, зетя Иван, сестра му Елена и мъжа ѝ Виктор Попов, годеницата на Драган — Емилия и нейната сестра Сузи. Второто, защото красивите дреболии, събирани толкова десетилетия от почетните стари Стоянович, до една бяха именно тук.

Не, разбира се, от непремерена любов към Драган и незачитане на Яна, а просто защото нейните деца щяха всичко да изпочупят — това беше обяснявано толкова пъти. Но кой да те разбере? Кой да те разбере и сега, на този толкова празничен ден, че всъщност припадаш от щастие, а нямаш сила да го изживееш. Това бяха те, старците — дочакаха пълното щастие, през какво ли не бяха минали заради него, а нямаха сила да му се израдват.

— Здраве — бе казал господин Стоянович. — По-важно е да направиш нещото, отколкото да имаш възможност да му се радваш. То, като е направено, все ще се намери някой да му се нарадва.

Май никой не го разбра хубаво. За госпожа Стоянович тези приказки бяха прекалено мъжки, а за младите — неразбираемо старомодни. За да докаже, че наистина е прав, старецът не се обиди на никого. Просто си седеше на важния, председателски стол, радваше се колкото можеше и се опитваше да разбере какво толкова се е случило с младите, та не умеят (ама никак!) да живеят нормално. Ето например Виктор, уж най-умния от всичките тука — нервен, разстроен, объркан. Драган — такъв лъв — свил се на стола си като ученичка. Да не говорим за Иван — закъснял сантименталник и философ с празна торба. Мъже ми било туй, мислеше старият и усещаше как има защо още да крета. Виж, жените бяха хубави до една. Яна — неговата любов още от вечерта, когато видя нещо увито в прозореца на родилния дом и чу слабия врясък. Да не говорим за нея. Снахата Емилия. Браво. Той, ако избираше днес — нея щеше да изнамери. Елена — събрала най-положителните черти от селските философи Хайдutowи. И това малкото — Сузи — като бижу между всички. Малко разглежено, вижда се, малко самонадеяно, но... младостта няма порции — ето, никой, освен него тука не знае това. Младостта има глупости, разбира се, но и това не е страшно. Чуйте ги само. Виктор Попов, най-умният:

— Всичко в момента зависи от нас, другари. Няма значение аз какви комбинации трябваше да направя, за това няма какво да говорим. Слава богу, всичко сега е в ръцете ни. Дори и това зависи от нас — дали да има въобще експертиза или да няма. Ако ние се разберем помежду си, обещавам ви, никаква експертиза. Нещата в отдела стоят така, впрочем както и пред самия министър. Когато този проект е чертан, аз бях в чужбина. Знаете всички. Факт е. Не че съм знаел какво ще се случи един ден, боже опази! Така се е случило. Тоест, проектът е

движен от Иван и после от Драган. Вярно, че аз съм наредил вероятно на Иван да го изчертае, но аз не съм му казал да мине през зоната на максимална лабилност, защото... просто защото няма кой да допусне, че съм идиот. Вярно е и това, че Драган е направил възражение, щом твърди, но възражението го няма в архива и когато дойде експертиза, тя няма да се състои от наши роднини, а от чужди хора, които искат не думи, а документи. Документи за възражения от страна на Драган няма, това е фактическата страна на въпроса. И тъй какво? Единият при всички случаи ще излезе виновен. Въпросът е ние тук да определим: кой? Аз не знам дали така не е и по-добре, отколкото да кажем и двамата. Защото външното, сухо око на експертизата може и това да реши. Кого да рискуваме, така стои въпросът ясно и по мъжки. Още нещо, което е особено важно. Който и да излезе виновникът, ние, останалите, няма да го оставим така... Нито децата му, нито... Мисля, че това не е нужно да се доказва. Аз имам известно влияние пред министъра, знаете... Аз мисля въобще и да не стигаме до затвора, а до някакво друго, далеч по-безболезнено наказание. Въпросът е: кой? Ето какво трябва да решим тука сега, заедно...

Старият Стоянович престана да слуша — това го уморяваше. Далечна, бледа, смешна прилика с датския принц: кой, та кой? Измислена драма, от която му ставаше скучно. Виж ти — мъже. Да ти е по-приятно едно парче карфиол от туршията, отколкото да им слушаш излиянията. Здрави и прави, няма война, работата им сигурна, дипломирани. Какво искат? Какво ли си мислят? Ето го и философът:

— Слушай бе, началство, ти чуваш ли се какво говориш? Ти...

Аха, хубаво почна. Ама мек — Яна веднага му затвори устата. Като с шамар. Той ако не беше мек, нямаше да е на тоя хал, разбира се. Да е жив и здрав, какъв ще да е. Нали му е зет. Баща на внуците му. Струва си човек тайно да пие една глътка за него какъвто ще да е. Виж Драган не е от най-меките, нищо че е добър. Ето го. Я да го чуем:

— Да, ясно, все едно, има да мислим всеки за себе си нали, както е дадено от бога. Само едно, Виктор, тука така. Кажи ми човешки: ти видя ли зоната, когато определяше на Иван какво да чертае? Не я ли видя? Все едно, разбираш ли, тук не е съд, а просто нашето семейство в разширения си състав. Видя ли зоната или не я видя? Мълчиш, а? Първо, не обичаш думата човешко, защото тя никога не ти е била необходима в твоята кариера. Аз пък не мога без нея. Зная, че имаш

лимит и трябва да изпълняваш милиони. Но цифри, нали разбираш. А моите стотици хиляди отиват у хората. В гладните им гърла. Ща не ща, аз трябва да имам предвид тази толкова изтъркана дума човешко. Затова не се страхувам и от рискове. Когато успея, слушам вашите гръмки фрази в докладите и гледам как плувате нагоре по стъпалцата на службите. Когато не успея... Както сега. Не става дума да се оплаквам, нито да искам някакви оценки. Аз не съм казал на никого, освен на нея, на Емилия, как пуша цигари цяла нощ и не мога да мигна, защото подпорите скърцат в тунела и не знам кога ще стане това, което онзи ден стана. Вашите греди там, на хартията, не могат да бъдат изгнили. Те имат само бройки, срокове и цени. Длъжни са да стоят на поста си, както и безименните за вас безкрайни, извечни миньори. Но работата не стои така отблизо, Викторе. Работата в последна сметка е толкова човешка, колкото ти и не можеш да си представиш. Затова те питам човешки, ама ти тая дума няма да разбереш. Никога, майка, така се е случило с тебе. Здраве да е. И няма защо да се дращим, защото...

Точно така сине, здраве да е! Ти от кръвта ми, не можеш да не го знаеш това: здраве да е! Ех, да не ми беше син, а просто приятел, как щях да ти отворя очите за този свят... С твоята сила на твоите години да знаеше това, което аз зная сега... Стига ти и това, дето го чух преди малко: „Здраве да е“. Дано го помниш, да го повтаряш. Да разбереш как нищо не важи пред него. Здраве ми дай и ме пусни мене... Където щеш ме пусни. Браво, момчето ми. Браво на тебе! А философът не може и да се изкаже, горкият. Той не е лошо момче, ама е мека Мария, дано внучетата не са взели много от него. Че и гласът му да е даден за говорител, ето го:

— ... Затова предлагам да не разваляме рядката вечер, а да приключим служебните разговори. Още повече, че имам ясно предложение. Единият от вас гони милиони, тича по чужбина, мисли за сто рудника като „Трите тополи“. Другият пълни гърла — казвам го без ирония, — сънува скърцащите подпори и гледа някак да я закърпи на място. Аз седя и броя мухите в канцеларията — и това казвам без капка ирония. Плащат ми криво-ляво, вече говорихме за това. Видях, разбира се, че проектът е невъзможен, но тогава си мислех, че отговорността не е моя. Мислех си толкова детски, че отговорността трябва да се дели, както се делят парите при заплащането. Глупости

естествено. Но аз не знаех, че това са глупости. Бавно узрявам, не знам защо. Тъй. Видях, че рудникът не трябва да се копае през зоната. Въпреки това го начертах, както ми беше поръчано. Като машинописка. Като хелиограф. Но аз съм човек, не апарат. Инженер съм — не машинописка. Вината е моя. Толкоз. Не че не мога да накисна когото и да е от двамата. Брата на жена ми или мъжа на сестра ми. Смешно е малко, но е така. С едно движение мога да ви накисна, ако не беше идиотската ми страст към жестове. Пък и какво друго ли би ми останало, ако не бяха, да речем, жестовете. Вие сте лъвове в професията, аз се оказах едно нищо. Виктор яхнал злото, което е непобедимо, зная това. То, злото, ако беше победимо, досега поменът му да няма. Всички религии, цивилизации, идеологии все се борят толкова упорито със злото.

— Браво! — най-неочаквано извика старият Стоянович и гърчавата му шия войнствено се опъна.

— А злото все съществува. Сякаш нищо му няма. Понякога набъбва страхотно. По същия начин всички религии, цивилизации, идеологии защитават с всички сили доброто. Нежното, анемичното добро, което все не може да вземе връх. Господи, мисля си, колко по-слабо е доброто от злото? Житото от къклицата, всяка култура от бурена, който я задушавя. А все пак тоя свят се крепи на доброто, иначе досега да се е затрил. Ама докъде свършва злото и откъде почва доброто? Кажете ми границата и аз да я знам. Не можеш. И аз не мога. Може и през нас да минава тази граница — не знам. Ей такива ги мисля, вместо да напъвам като вас и да напредвам. Аз мога да си ги мисля навсякъде тях. Това е положението. Да приключим безкрайно неприятните разисквания. Аз съм виновникът за всичко това. Няма и какво толкова да загубя, изглежда. Това е. А за финал на моята малка тирада запомнете: Този свят е направен все пак от хората, които носят доброта!

Старият Стоянович искаше да изръкопляска, дори да стане и да каже нещо в гореща защита на зет си, но неговата госпожа едва изчака Иван да млъкне и го смъмра, че много изпил.

— Какво много? — попита той учуден.

— Бренди! — каза тя. — Цяла чашка, нали те гледам!

— Това е гроздова, мадам — каза той със старинно, възпитано отегчение и си надигна чашката отново. — Ето.

Човекът победоносно преглътна парещата, споменна течност и искаше да каже нещо много мило, много важно на всички, като подкрепи умните думи на зет си, но жена му (за кой ли път през дългия им съвместен живот) предложи да пуснат музика и да танцуват. Нищо по-глупаво не можеше да се измисли в момента — Драган се засмя неприлично и грубо.

— Тогава да ви сипвам да вечеряте — каза старата Стоянович. — Да ви сипвам ли да вечеряте?

Никой не отговори, мълчанието я оскърби. Малкото мъжко Хайдутче се обади гърлено откъм другата стая и Яна излезе да го нагледа.

Мълчанието все тъй висеше безнадеждно в красивата стая на стария дом Стоянович — наистина почтения дом, доказал това през десетилетията, когато Сузи рязко скочи и изтича навън.

— Какво стана? — попита Драган.

— Нищо, тя често така прави — каза Емилия. — Няма й нищо, след малко ще се върне сама.

Иван Хайдutow стана и излезе.

Той се огледа в двора, докато свикне с тъмното, после излезе на улицата.

Видя момичето до едно от дърветата и отиде при него.

— Какво? — тихо я попита. — Нещо лошо ли стана?

— Напротив — каза тя и едва-едва изхълца. — Нещо много хубаво.

— Не те разбирам.

— Страхотно хубаво се случи, честна дума. Не мога да ти опиша колко те обичах, когато говореше!

— И затова ли избяга?

— Не.

— А защо? Най-малко това беше неприлично от твоя страна.

— Знам. Но аз избягах, защото те са ужасно стари, разбираш ли?

Момичето се разплака неудържимо.

— Кой са ужасно стари, Сузи? — попита Иван.

— Другите — изхлипа тя. — Другите, разбира се.

Той запали цигара и помълча, докато тя се успокои.

— Хайде сега да се върнем — каза. — Много е лошо така.

— Върни се ти, аз съм още по-отделно лице. Ще се разходя малко сама и тогава ще дойда.

— Сигурно ли е?

— Обещавам ти. Хайде, върви при ония старци, да знам защо се връщам и аз. Чао, за съвсем малко.

Момичето тръгна веднага и Иван Хайдутов — както чуваше басовия рев на сина си оттука — помисли с усмихнато отчаяние: „Всички неща са за толкова малко, а ние не можем да се научим да ги ценим“.

След това пусна цигарата почти цяла на тротоара, обърна се и тръгна към прословутата си препълнена стая.

Издание:

Дончо Цончев. Звезден прах
ИК „Партиздат“, София, 1981

Рецензент: Камен Калчев

Редактор: Стефан Поптонев

Художник: Веселин Павлов

Художествен редактор: Тотю Данов

Технически редактор: Сашо Георгиев

Коректор: Надя Въргулева

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.